

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७७/०७८-२०८१/०८२)
(चौथो योजना)

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा क्व्यञ्जन्तु संरक्षण विभाग
कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्
फक्ताडलुङ ६, लेलेप, ताप्लेजुङ

कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्रको

व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७७/०७२-२०२१/०८२)

(चौथो योजना)

नेपाल सरकार

राजतान्त्रिक निकाय तथा वन्यजन्तु संरक्षण मन्त्रालय

कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्

फक्ताडलुङ ६, लेलेप, ताप्लेजुङ

प्रकाशकः

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्, फक्ताडलुड-६, ताप्लेजुड.

सन्दर्भ सामाग्री (साइटेसन):

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् (२०७७), कञ्चनजंघा संरक्षणको व्यवस्थापन योजना

प्रतिलिपि अधिकारः

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्

आवरण फोटो (फ्रन्ट):

हेम राज आचार्य, सहायक इकोलोजिष्ट, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

अवरण फोटो (ब्याक):

खगेन्द्र फेम्बु लिम्बु, अध्यक्ष, कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्

मुद्रण/डिजाइनः

हाइडल प्रेस प्रा.लि.

डिल्लीबजार, काठमाडौं

फोन नं.: ०१-४४३५८९२, ४४४१७१२

ईमेल : heidelpltd@gmail.com

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग

मन्त्रिय

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र नेपालका अन्य संरक्षित क्षेत्र भन्दा फरक व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी भएको संरक्षण क्षेत्र हो । वि.सं. २०५४ सालमा त्रि-देशीय सीमानामा पर्ने नेपालको उत्तर-पूर्वी कुनाको १६५० वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको विश्वकै तेस्रो अग्लो हिमाल कञ्चनजंघालाई समेटी संरक्षण क्षेत्रको स्थापना भएको थियो । वि.सं. २०५५ सालमा क्षेत्र विस्तार गरी कूल क्षेत्रफल २०३५ वर्ग कि.मि. कायम गरिएको थियो । स्थानीय समुदायलाई व्यवस्थापनको जिम्मेवारी हस्तान्तरण गर्ने नीति अनुरूप वि.सं. २०६३ साल आश्विन ६ गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी हस्तान्तरण गरियो । वि.सं. २०६४ साल चैत्र २० गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ जारी भएपछि सोही नियमावली बमोजिम कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् मार्फत संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।

स्थानीय समुदायद्वारा व्यवस्थापन हुँदै आएको यस संरक्षण क्षेत्रका मानव-बन्यजन्तु द्वन्द्व, खोरिया फडानी, प्राकृतिक विपद्, बासस्थान खण्डीकरण, जलवायु परिवर्तन, बन्यजन्तुको चोरी शिकार, जडीबुटी तथा औषधीजन्य वनस्पतिहरूको अबैध ब्यापार जस्ता विद्यमान चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गरी आगामी ५ वर्षको लागि यस संरक्षण क्षेत्रलाई व्यवस्थापन गर्न यो व्यवस्थापन योजना तयार भएको पाइयो ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय, स्थानीय तह, सहयोगी संघसंस्थाहरूको सहभागीता तथा प्रतिबद्धता आवश्यक हुन्छ । यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी आगामी ५ वर्ष भित्र गर्नुपर्ने विषयहरु पहिचान गरी पेश हुन आएको यस व्यवस्थापन योजनालाई विभागको तर्फबाट आवश्यक थपघट गरी स्वीकृति प्रदान गर्न पाउँदा खुशी लागेको छ । यो व्यवस्थापन योजना तयारीको संयोजन गर्नुहुने कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्का अध्यक्ष खगेन्द्र फेम्बु लिम्बु र संरक्षण अधिकृतको जिम्मेवारीमा रहनु भएका संरक्षण अधिकृतहरु हेम राज आचार्य, महेश्वर निरौला र गणेश प्रसाद तिवारी लाई धन्यवाद् दिन चाहन्छु । व्यवस्थापन योजनाको पूनरावलोकन गर्नु हुने गोपाल प्रकाश भट्टराई, डा. नकुल क्षेत्री, डा. यादव उप्रेती एवम् विष्णु प्रसाद थपलिया लगायतका पूनरावलोकर्ता विज्ञहरूलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै व्यवस्थापन योजना छपाईको लागि सहयोग गर्नुहुने कञ्चनजंघा भू-परिधि संरक्षण तथा विकास पहल, व्यवहारिक विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र (रिकाष्ट) त्रि.बि. र इसिमोडलाई समेत हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

डा. रामचन्द्र कडेल
नि. महानिर्देशक

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग
कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्
फक्ताडलुड-६, ताप्लेजुड

आभार

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रले प्रदेश नं. १ मा अवस्थित ताप्लेजुड जिल्लाको फक्ताडलुड गाउँपालिकाको वडा नं. ५, ६, ७ र श्रीजंघा गाउँपालिकाको वडा नं. ८ समेटेको छ । संरक्षण क्षेत्रले ताप्लेजुड जिल्लाको करिब ५६ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ । स्थानीय समुदायबाट व्यवस्थित नेपालको एक मात्र संरक्षण क्षेत्रको रूपमा रहेको यस संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनबाट जैविक विविधता, बन्यजन्तुको बासस्थान, पारिस्थिकीय प्रणाली, जलाधार प्रणाली र अनुपम भू-दृष्टिको संरक्षण हुनुका साथै उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग मार्फत स्थानीय समुदायको जीवनस्तर सुधार हुँदै आएको छ । पर्याप्त व्यवस्थापन, जडीबुटीमा आधारित लघु उद्यमहरु सञ्चालन, नाउर र रतुवाको दिगो व्यवस्थापन, वैज्ञानिक अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा विकास, संस्थागत क्षमता विकास, दिगो आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन लगायतका विषयमा प्रस्तुत पञ्चवर्षीय व्यवस्थापन योजना लक्षित रहेको छ ।

संरक्षणका विषय बहुआयामिक एवं जटिल कार्य भएको सन्दर्भमा योजना कार्यान्वयनको लागि स्थानीय समुदायका अतिरिक्त नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, नागरिक समाज, संरक्षण साखेदार संस्थाहरु तथा दातृ निकायहरुको सहयोग अपरिहार्य रहेको छ । विभिन्न तह, संस्था र निकायहरुबाट संरक्षण क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरूलाई मार्ग दर्शन गरी आवश्यक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न समेत प्रस्तुत पञ्चवर्षीय व्यवस्थापन योजना उपयोगी हुनेछ । यस योजनामा प्रस्ताव भएका कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट स्थानीय स्तरका अतिरिक्त प्रदेश नं. १ को साथै समग्र नेपालको पर्याप्त व्यवस्थापन एवं समृद्धिमा टेवा पुग्नेछ ।

यस व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने कार्यमा संलग्न कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्का पदाधिकारीहरु छेतेन टासी शेर्पा, छेतेन डण्डु शेर्पा, अविरमान राई, दावा छिरिङ शेर्पा, जिवन लिम्बु, के.सिं कुमार लिम्बु, विजय लिम्बु, मनिता लिम्बु, दिपक लिम्बु, डोड्गा शेर्पा, छेरेन शेर्पा, राम कुमारी राई, दावा छिरिङ शेर्पा, पेम्बा छोकी शेर्पालाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

व्यवस्थापन योजना तयारीको क्रममा आफ्नो अमुल्य सल्लाह सुझाव र निर्देशन प्रदान गर्नुहुने राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशकद्वय मन बहादुर खड्काज्यू र गोपाल प्रकाश भट्टराई प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । व्यवस्थापन योजना तर्जुमाको क्रममा आवश्यक संयोजन गर्नुहुने कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयका पूर्व संरक्षण अधिकृत हेमराज आचार्यलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु । योजना तर्जुमाको क्रममा प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने संरक्षण अधिकृत महेश्वर निरौला र गणेश तिवारी रेझर योगेश ढकाल, मन कुमार लिम्बु लगायत परिषद् तथा कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरु, उपभोक्ता समितिहरुका पदाधिकारीहरु, उपभोक्ता समुहका

सदस्यहरु, स्थानीयबासी ताप्लेजुड जिल्ला स्थित अन्य निकायहरुका साथै योजना तर्जूमा प्रकृयामा सहयोग पुरयाउनु हुने सम्पूर्ण महानुभावलाई धन्यवाद् दिन चाहन्छु । यस व्यवस्थापन योजना तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउने हरित नेपाल विकास प्रा.लि.को तर्फबाट परामर्शदाता टोलीका फणिन्द्रराज खेरेल, केशव प्रसाद अर्याल र प्रताप सुन्दर श्रेष्ठ धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ ।

यस व्यवस्थापन योजनालाई परिमार्जन गर्न राय सुभाव दिनुहुने राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका नि.महानिर्देशक डा. रामचन्द्र कँडेल तथा सहायक संरक्षण अधिकृत विष्णु प्रसाद थपलिया र नुरेन्द्र अर्याललाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसैगरी योजना तर्जूमाको लागि गठित योजना तर्जूमा कार्यदललाई समेत धन्यबाद दिन चाहन्छु । व्यवस्थापन योजनाको छपाईका लागि सहयोग गर्ने कञ्चनजंघा भू-परिधि संरक्षण तथा विकास पहल कार्यक्रम, व्यवहारिक विज्ञान तथा प्रविधि केन्द्र (रिकाष्ट) र इसिमोडलाई समेत हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु । यस व्यवस्थापन योजनाको पूर्ण कार्यान्वयनमा सबै स्थानीय तह, सरोकारवाला निकायहरु एवं दातृ निकाय तथा व्यक्तिहरुबाट सहयोग पुगेछ भन्ने हामीले आशा लिएका छौ ।

खगेन्द्र फेम्बु लिम्बु

अध्यक्ष

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्

नेपाल सरकार

फोन नं. : ४२२०८५०
४२२०९१२
४२२७९२६
फैक्स नं. ४२२७६७५

वन तथा वातावरण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा तराई तु संरक्षण विभाग
(..... लेखक सम्मिलित अधिकारी कार्यालय शाखा)

पत्र संख्या :- २०७७/०७८ व्य. ७८
चलानी नं :- ४२९

प. व. नं. - ८६०
बबरमहल, काठमाडौं
Email: info@dnpwc.gov.np
http://www.dnpwc.gov.np

मिति: २०७७/४/१२

विषय: कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना (२०७७/०७८-२०८१/०८२) र सोको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत सम्बन्धमा।

श्री कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्
फक्ताङ्कुङ-६, लेलेप, ताप्लेजुङ

- प्रस्तुत विषयमा तहाँ परिषद्को च.नं. ४८ मिति २०७६/१२/८ गतेको पत्र र टिप्पणी साथ प्राप्त भएको कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना र सोको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा केहि विषयहरु थप तथा परिमार्जन गर्न सुझावहरु दिइएकोमा सो समेत समावेश गरी व्यवस्थापन योजना पेश हुन आएको।
- यसरी पेश हुन आएको व्यवस्थापन योजना छापाई गरी सरोकारवालाहरूलाई वितरण गर्ने गरी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना (२०७७/०७८-२०८१/०८२) र सोको वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन (IEE) विभागको मिति २०७७/४/११ को निर्णय अनुसार स्वीकृत भएको अनुरोध छ।

२५०४
....२०६६/८/१२

नुरेन्द्र अर्याल
सहायक व्यवस्थापन अधिकृत

बोधार्थः

श्री वन तथा वातावरण मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं।

श्री कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र सम्पर्क कार्यालय
फक्ताङ्कुङ-६, लेलेप, ताप्लेजुङ।

कार्यकारी सारांश

वि.सं. २०५४ सालमा नेपालको उत्तर पूर्वी भू-भागमा अवस्थित विश्वको तेस्रो अलो हिमाल कञ्चनजंघालाई समेटी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरिएको थियो । यो संरक्षण क्षेत्र स्थानीय समुदायले व्यवस्थापन गरेको नेपालको एउटा नमूना संरक्षण क्षेत्र हो । स्थानीय समुदायद्वारा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारले वि.सं. २०६३ साल असोज ६ गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र परिषद्लाई हस्तान्तरण गरेको थियो । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र नेपालको उत्तर-पूर्व कुनामा भारत र चीनसँग जोडिएको छ । प्रदेश नं. १ को ताप्लेजुङ जिल्लामा अवस्थित छ । यस संरक्षण क्षेत्रले जिल्लाको कूल भूभागको ५६ प्रतिशत ओगटेको छ । संरक्षण क्षेत्र ताप्लेजुङ जिल्लाको फक्ताडलुङ र श्रीजंघा गरी दुईवटा गाउँपालिकामा पर्दछ । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको कार्यालय फक्ताडलुङ गाउँपालिका वडा नं. ६ लेलेपमा रहेको छ ।

यस संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ अनुसार भएको छ । आ.व. २०७१/०७२ देखि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालय स्थापना भई कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ को नियम ५७ बमोजिम व्यवस्थापन परिषद् र नेपाल सरकारको सम्पर्क स्थापना गर्ने, परिषद्लाई आवश्यक निर्देशन दिने, वन र वन्यजन्तुको अपराधसँग सम्बन्धित मुद्राको अनुसन्धान, दायरी र किनारा लगाउने र कार्यालयलाई अखितयार प्राप्त कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने लगायतका कार्य गर्दै आएको छ ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको कूल क्षेत्रफल २०३५ वर्ग कि.मि. मध्ये चट्टान क्षेत्र (४१.२ प्रतिशत), हिउँ/हिमनदी (२२.८ प्रतिशत), वन (१६.१ प्रतिशत), बुट्यान (१० प्रतिशत) रहेको छ । यस संरक्षण क्षेत्र जैविक विविधतामा धनि रहेको पाईन्छ । हिउँ चितुवा, सालक, ढोले, तिब्बतीयन ब्वाँसो, हाब्रे, कस्तुरी मृग र पहरे बाँदर यस क्षेत्रमा पाइने संरक्षित स्तनधारी जनावरहरू हुन् । हिउँ चितुवा उच्च हिमाली क्षेत्रको प्रमुख मांसाहारी जनावर हो जसलाई छाता प्रजातिको रूपमा लिइन्छ । यसै गरी हाब्रे पाइने वनक्षेत्र राम्रो वासस्थानको मुचक भएको हुँदा यसलाई समशीतोष्ण वन क्षेत्रको छाता प्रजाति मानिन्छ । समशीतोष्ण वन र चरन क्षेत्रको सीमित भागमा कस्तुरी मृग पाईन्छ । अन्य वन्यजन्तुहरूमा चितुवा, नाउर, ब्वाँसो, मारमोट, घोरल, लद्यगुर आदि छन् । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र एउटा महत्वपूर्ण चरा क्षेत्र (Important Bird Area) पनि हो । यहाँ रैथाने र घुमन्ते गरी २५२ प्रजातिका चरा पाइन्छन्, जसमध्ये ८ प्रजाति संभस्त (Threatened) स्थितिमा पुगेका छन् ।

संरक्षण क्षेत्रमा अलैंची, चिराइतो, कुट्की, पाँचऔले, माइकोपिला, बिख, बिख्मा, सुनपाती, भुइँचुक, खोकिम, मजिठो, मालिङ्गो, ओखर, लोकता, अर्गेली आदी जस्ता जडिबुटीहरु आयआर्जन र स्थानीय स्तरमा प्रयोगको आधारमा महत्वपूर्ण पाइएको छ । यसै गरी १५०० मिटरदेखि माथि हिमाली बृक्ष रेखा (tree line) सम्म गुराँस पाइन्छ । घुन्सा र तमोर नदिको तटिय क्षेत्रको ३००० देखि ३७०० मिटरको उचाईका बीचमा लार्क र धुपीको वन रहेको छ । संरक्षण क्षेत्रको २८०० देखि ३५०० मिटरको उचाईमा ठिग्रे सल्ला र गोब्रे सल्ला मिश्रित कोणधारी वन, संरक्षण क्षेत्रको १२०० देखि २८०० मिटरको उचाईमा बाँझ, कटुस, भोटे चाँपको वन पाइन्छ । यसै गरी संरक्षण क्षेत्रको तल्लो भेगमा कटुस र चिलाउने मिश्रित वन पनि पाइन्छ ।

उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका नाङ्गमा, छेरछेन, पाबुक, टिप्ताला सिंजेमा, हाँसपोखरी, नागपोखरी, तिम्बुङ पोखरी, तिनपोखरी आदि ताल तथा पोखरीहरु हिमाली भेगका आर्कषणका केन्द्रहरु हुन् । संरक्षण क्षेत्रको ४२०० मिटर उचाईमा अवस्थित याङ्गमा (११ घरधुरी) बस्ती लगायत ओलाङ्गुङ्गोला, खाम्बाचेन, रामजेर, लोनार्क, घुन्सा उच्च

हिमाली बसोबासका क्षेत्रहरु हुन् । ओलाड्चुडगोला र घुन्सा मुख्य पर्या-पर्यटकीय केन्द्रहरु हुन् । करिव ४०० बर्ष अगाडि निर्माण भएको दिकि छोयालड गुम्बा ओलाड्चुडगोलामा रहेको छ ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को मातहतमा ७ वटा उपभोक्ता समिति, २६ वटा संरक्षण सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह, ४६ वटा उपभोक्ता समुह, ३५ वटा आमा समुह, ५ वटा सहकारी संस्था, ४ वटा हिँचिं चितुवा संरक्षण उपसमिति, ८ वटा समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण उप समिति, ६ वटा अग्नि नियन्त्रण उप-समितिहरु गठन गरी सम्पुर्ण कार्यक्रमहरु समुह, समितिहरु मार्फत सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रले पर्या-पर्यटन प्रवर्द्धन, जडिबुटीमा आधारित लघु उद्यमहरु सञ्चालन, नाउर र रतुवाको संख्या बढ्दि गरी दिगो शिकार व्यवस्थापन गरी दिगो आर्थिक स्रोत प्राप्त गर्न सक्ने अवसरहरु देखिन्छ । संरक्षण क्षेत्रलाई त्रि-देशीय मैत्रीकुञ्जको रूपमा विकास गर्नुका साथै बैज्ञानिक अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सक्ने अवसर समेत रहेको देखिन्छ । उत्तरतर्फको सीमा क्षेत्रमा गाउँबस्ती तथा यथेष्ट मुरक्खा चौकी स्थापना नहुदा वन्यजन्तुको शिकार तथा अबैध कारोबार सीमापारबाट हुन सक्ने जोखिम रहेको छ । यसका साथै तिब्बतमा औषधीजन्य हर्बल वनस्पतिहरुको ठूलो माग रहेको कारण चीन तथा भारतमा संरक्षण क्षेत्रका महत्वपूर्ण जडिबुटीहरुको अबैध चोरी निकासीको जोखिम समेत रहेको पाईन्छ । जसले गर्दा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा जैविक विविधता संरक्षणमा खतरा देखिन्छ । दिगो वित्तीय व्यवस्थापन, मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन, बासस्थान खण्डीकरण, अवैध व्यापार र सिमापार तहमा हुने चोरी निकासि नियन्त्रण यस संरक्षण क्षेत्रको प्रमुख चुनौतीहरु हुन् ।

योजना तर्जूमाको क्रममा प्रारम्भिक गोष्ठि आयोजना पश्चात तथ्यांक संकलन गरि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको बस्तुस्थितिको विवरण संकलन गरिएको थियो । तथ्यांक संकलनको क्रममा स्थलगत भ्रमणका साथै व्यवस्थापन परिषद्, उपभोक्ता समिति, स्थानीय तह लगायत सरोकारवालाहरुसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया गरिएको थियो । योजना तर्जूमा टोलीले संकलित तथ्यांकको आधारमा मस्यौदा योजना तयार गरी व्यवस्थापन परिषद् र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट पृष्ठपोषण प्राप्त गरेको थियो । सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त राय, सुझाव तथा सल्लाहहरुलाई समावेश गरि व्यवस्थापन योजनालाई अन्तिमरूप दिइएको हो ।

यस व्यवस्थापन योजनाले वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको संरक्षण र यिनको वासस्थानको व्यवस्थापन, पर्या-पर्यटनको विकास तथा प्रवर्द्धन, जीविकोपार्जनमा सुधार, मानव सिर्जित जलवायु परिवर्तनको असरहरु न्यूनीकरण र संस्थागत विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने विषयलाई जोड दिएको छ । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजनाको विशिष्ट उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न रणनीति, क्षेत्रगत र अन्तर क्षेत्रगत कार्यक्रमहरु प्रस्ताव गरी कार्यान्वयनको लागि प्राथमिकता समेत निर्धारण गरिएको छ ।

यस पञ्चवर्षीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको लागि कार्यक्रमतर्फ रु. ३५,५२,००,००० र व्यवस्थापन खर्चतर्फ रु ३,५५,२०,००० गरी जम्मा रु. ३९,०७,२०,०००/- (अक्षरेपी उनन्चालिस करोड सात लाख बीस हजार रुपैयाँ) बजेट प्रस्ताव गरिएको छ । व्यवस्थापन योजनाको कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरु सञ्चालनको क्रममा अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्न गुणस्तर मापन, प्रकृयागत, वित्तीय पारदर्शीता, क्रियाकलाप पूरा गर्न लाग्ने समयअवधि लगायतका सूचकहरु निर्धारण गरिएको छ ।

Executive Summary

Kanchenjunga Conservation Area, locates in the North-East corner of Nepal joining China and India, had been declared in 1997 covering world's third-highest mountain Kanchenjunga (8586m). This is a model conservation area managed by local community in Nepal. Government of Nepal had handed over management authority of Kanchenjunga Conservation Area to the Kanchenjunga Conservation Area Management Council on 6th Aswin 2063. This Conservation Area lies in province 1 of Nepal and covers about 56% of total land area of Taplejung district.

Kanchenjunga Conservation Area has been conserving and managing under Kanchenjunga Conservation Area Management Regulations 2064. Kanchenjunga Conservation Area Office was established in fiscal year 2071/072 with aiming to establish coordination between Management Council and Government of Nepal, to provide necessary directions to Management Council, to investigate and conclude judicial cases regarding the forest and wildlife crime, and to implement authorized activities.

Kanchenjunga Conservation Area extends to 2035 sq. Km. Out of this area, rocky area covers 41.2%, snow area 22.8%, forest area 16.1% and shrub lands 10%. This Conservation Area is found to be rich in biological diversity. It is home for protected species like snow leopard, red panda, Himalayan black bear, musk deer and Pahare monkey. Snow leopard is a high Himalayan carnivore which is considered as umbrella species. Likewise red panda is an indicator for good wildlife habitat and also referred to as umbrella species of the temperate zone. In addition Kanchenjunga Conservation Area is an important bird area, which harbors 252 local and migratory bird species including 8 globally threatened species.

Kanchenjunga Conservation Area is rich in plant diversity as well as forest types. Herbs and non-timber forest products like Alainchi, Chiraito, Kutki, Panchaule, maikopila, bikh, bikhma, sunpati, bhuichuk, khokim, majitho, malingo, okhar, lokta, argeli are important through the lens of income generation and local uses. Rhododendron species are found from 1500m to the tree line. Similarly, Lark-juniper mixed forest is recorded in between 3000m to 3700m of Ghunsa and Tamor Rivers, Thingre-Gobre sala mixed forest in 2800m to 3500m, Quercus-Katus-BhoteChamp mixed forest in 1200m to 3500m and Sal-Chilaune forest in the lower altitude.

High Himalayan glacier lakes Nangama, Tchherchhen, Pabuk, Tiptala Sinjema, Hans Pokhari, Nagpokhari, Timbung Pokhari, Tin Pokhari are major attraction of the high Himalayan region. Yangma village probably the highest altitudinal settlement (4200m from msl) in Nepal, Olangchungola, Khambachain, Ramjer, Lonark, Ghunsa are the high Himalayan human settlements. Olangchungolga and Ghunsa are the most important tourist destinations of the Conservation Area. The antique Diki Chholing Gumba from 400 years back also lies in Olangchungola.

Kanchenjunga Conservation Area Management Council implements conservation and management interventions through subordinate community based organizations which include user committee – 7; conservation community forest user groups – 26; user groups – 46; mother groups – 35; co-operatives – 5; snow leopard conservation sub-committees – 4; community based anti-poaching control sub-committees – 8; and fire control sub-committees – 6.

Promoting eco-tourism management, enhancing herb based small-scale enterprises and hunting management of Nayaur and Ratuwa are the recognized opportunities for attaining sustainable finance of Conservation Area. In addition developing Conservation Area as a Tri-national Parks between Nepal, China and India enriching it with the centre of excellence for scientific research and study is another important opportunity. However illegal trans-boundary wildlife poaching and illicit transportation of medicinal and aromatic plants have been taken as threats to the biodiversity conservation. In the same way attaining sustainable finance, reducing human-wildlife conflict, fragmenting wildlife habitat and controlling cross-border illegal trade of animal and plant parts are the prevailing challenges.

Kanchenjunga Conservation Area Management Plan preparation procedure includes inception workshop, data collection in the field, stakeholder consultation, different level of community consultations, sharing and feedback from Management Council and Department of National Parks and Wildlife Conservation, review from expert team and submission of final plan for the approval.

This management plan has enforced five thematic areas: conserving wild animals and plants with their habitat management, promoting eco-tourism, improving community livelihoods, reducing human induced climate change impact and strengthening institutional and governance status. Furthermore Management Plan has proposed management strategy, sectoral and cross-sectoral program with priority rank, and conservation and management activity for achieving the stated specific management objectives. A total budget of NRs. 39, 07, 20, 000/- (in words: thirty-nine crores seven lakhs twenty thousands rupees) has been proposed for the implementation of five year management plan.

संक्षिप्त रूप

रा.नि. तथा व.ज. स.वि.	राष्ट्रीय निकूञ्ज तथा बन्धजन्तु संरक्षण विभाग
रु.	रुपैयाँ
आ.व.	आर्थिक वर्ष
मि.	मिटर
जि.स.स.	जिल्ला समन्वय समिति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
वि.सं.	विक्रम संवत्
कि.मि.	किलो मिटर
कि.वा.	किलो वाट
क.सं.क्षे.	कठचनजंघा संरक्षण क्षेत्र
क.सं.क्षे.व्य.	कठचनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन
क.सं.क्षे.व्य.प.	कठचनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्
गा.पा.	गाउँपालिका
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति

विषय सूची

कार्यकारी सारांश	I
संक्षिप्त रूप.....	V

अध्याय १

१: परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२. सिमाना.....	३
१.३. अवस्थिति.....	३
१.४ प्रवेश मार्ग	३
१.५. संस्थागत संरचना	३
१.६ संरक्षण क्षेत्रभित्र सञ्चालित आयोजना/कार्यक्रम.....	४
१.७ संरक्षण क्षेत्रको महत्व	४
१.८ योजना तर्जुमाको औचित्य	४
१.९ व्यवस्थापन योजनाले अंगीकार गरेका निर्देशक सिद्धान्तहरु	५
१.१० अधिल्लो व्यवस्थापन योजनाको समिक्षा.....	५

अध्याय २

योजना तर्जुमा विधि.....	९
२.१ योजना तर्जुमा प्रकृया	९
२.२ सन्दर्भ सामाग्रीहरुको पुनरावलोकन.....	१०
२.३ प्राथमिक तथ्यांकहरुको संकलन	११
२.४ तथ्यांक विश्लेषण.....	११
२.५ मस्यौदामाथि सुझाव संकलन तथा पृष्ठपोषण	१२
२.६ स्वीकृती एवं कार्यान्वयन	१२

अध्याय ३

संरक्षण क्षेत्रको वर्तमान अवस्था.....	१३
३.१.भौतिक अवस्था.....	१३
३.१.१.भौगोलिक विवरण	१३
३.१.२. जलवायु.....	१५
३.१.३. जलस्रोत	१६
३.१.४ भू-उपयोग	१८
३.१.५.कार्यालय भवन तथा पोष्टहरु.....	१९
३.१.६.पैदल मार्गहरु	२०

३.१.७ जलविद्युत	२१
३.१.८ अन्य भौतिक संरचनाहरु	२२
३.२. पारिस्थितिकीय विविधता	२३
३.३. प्रजाति विविधता	२३
३.३.१. स्तनधारी	२३
३.३.२. पंक्षी	२३
३.३.३ सरिसृप	२४
३.३.४. उभयचर	२४
३.३.५ माछाहरु	२४
३.३.६ किरा फट्याड्ग्रा	२४
३.३.६ फूल फुल्ले वनस्पति	२४
३.४ वंशाणुगत विविधता	२४
३.५. प्रमुख वन्यजन्तुको बसस्थानको अवस्था	२४
३.६ सामाजिक आर्थिक अवस्था	२६
३.६.१. सामाजिक अवस्था	२६
३.६.२. साँस्कृतिक अवस्था	२७
३.६.३ आर्थिक अवस्था	२७
३.६.४ अक्षय कोषको अवस्था	२८
३.७. पर्यटनको अवस्था	२९
३.७.१. पर्यापर्यटकीय स्थलहरु	२९
३.७.२. पर्यटक संख्या	२९

अध्याय ४

सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसरहरु र चुनौतिहरूको विश्लेशण	३१
४.१. सबल पक्ष	३१
४.२. दुर्बल पक्ष	३१
४.३ अवसर	३२
४.४. चुनौति	३३

अध्याय ५

व्यवस्थापकीय क्षेत्र विभाजन	३५
५.१ इलाका विभाजन	३५
५.२ मानविय गतिविधिका आधारम क्षेत्र विभाजन	३६

अध्याय ६

व्यवस्थापन योजना	३७
६.१ दूरदृष्टि	३७
६.२ लक्ष्य	३७

६.३ उद्देश्य	३७
६.४ रणनीति	३७
६.५.विषयगत क्षेत्र तथा कार्यक्रमहरु.....	३८
६.५.१ जीविक विविधता संरक्षण	३८
६.५.२ पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन	४१
६.५.३ जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	४३
६.५.४ जीविकोपार्जनमा सुधार.....	४४
६.५.५ संस्थागत सदृढीकरण.....	४६
६.५.६ अध्ययन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण.....	४९
६.६ बजेट	५१
६.७ संरक्षण क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण तथा उपयोग.....	६८
६.८ तर्कबद्ध खाका	६९

अध्याय ७

योजना कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन	७३
७.१ योजना कार्यान्वयन संरचना	७३
७.२ योजना कार्यान्वयन निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार	७३
७.३ अनुगमन तथा मूल्यांकन.....	७५
७.३.१ अनुगमन तथा मूल्यांकनको विधि.....	७६
७.३.२ अनुगमन तथा मूल्यांकनको सूचक	७६
७.४ संरक्षण क्षेत्रको सरोकारवालाहरु	७७
७.५ संशोधन तथा अद्यावधिक	७७
सन्दर्भ सामाग्री	७८

अनुसूचीहरु

अनुसूची १. संरक्षण क्षेत्रमा रहेका हिमशिखररुको विवरण	७९
अनुसूची २ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रका मुख्य तालहरु.....	७९
अनुसूची ३ कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने पारिस्थितीकीय प्रणालीहरु.....	८०
अनुसूची ४ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने स्तनधारी बन्यजन्तुहरु	८०
अनुसूची ५ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने पंक्षी.....	८२
अनुसूची ६ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने सरीसृपहरको विवरण	९२
अनुसूची ७ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने उभयचरहरुको विवरण.....	९२
अनुसूची ८ : संरक्षण क्षेत्रमा माछाहरुको विवरण.....	९२
अनुसूची ९ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने किराहरुको विवरण	९४

अनुसूची १०: कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने फुल फुल्ने बनस्पतिहरु	९५
अनुसूची ११: आयआर्जनको लागि प्रथामिकता प्राप्त जडिबुटी तथा गैर काष्ठ वन पैदवार.....	१२१
अनुसूची १२: रैथाने वनस्पतिको विवरण	१२२
अनुसूची १३: संरक्षण क्षेत्रमा पाइने गुराँसका प्रजातिहरु	१२३
अनुसूची १४: रैथाने विरुवाको विवरण	१२३
अनुसूची १५: समितिको क्षेत्र विभाजन.....	१२४
अनुसूची १६: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका उपभोक्ता समितिको विवरण	१२४
अनुसूची १७: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका उपभोक्ता समुह	१२४
अनुसूची १८: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका आमा समुहको विवरण.....	१२६
अनुसूची १९: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका संरक्षण सामुदायिक वनको विवरण	१२७
अनुसूची २०: हिँड़ चितुवा संरक्षण उप-समितिको विवरण.....	१२८
अनुसूची २१: चोरि शिकार नियन्त्रण समुहको विवरण	१२९
अनुसूची २२: परामर्शदाता टोलीको विवरण	१३०
अनुसूची २३: योजना तर्जूमाको क्रममा खिचिएका तस्वीर	१३०
अनुसूची २४: पुनरावलोकनकर्ताहरुको विवरण	१३०

तालिकाहरुको सूची

तालिका १ : संरक्षण क्षेत्रसंग सम्बन्धीत महत्त्वपूर्ण घटनाक्रमहरु	१
तालिका २: उचाई अनुसारको क्षेत्रफलको विवरण.....	१३
तालिका ३ : संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका मुख्य नदीहरु र तिनको जलाधार क्षेत्रको विवरण.....	१६
तालिका ४ : संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोगको विवरण.....	१८
तालिका ५ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका भवनहरुको विवरण	१९
तालिका ६ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका पैदल मार्गहरुको विवरण.....	२०
तालिका ७ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका लघु जलविद्युत आयोजनाहरुको विवरण	२१
तालिका ८ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका लघु जलविद्युत आयोजनाहरुको विवरण	२२
तालिका ९ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका भौतिक पूर्वाधारको विवरण.....	२२
तालिका १० : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने वनको प्रकारको विवरण	२३
तालिका ११: महत्त्वपूर्ण प्रजातिहरुको बाँसस्थानको विवरण	२५
तालिका १२: संरक्षण क्षेत्रमा रहेको अक्षय कोषको विवरण..	२८
तालिका १३ : मानवीय गतिविधिको आधारमा क्षेत्र विभाजनको विवरण	३६
तालिका १४: विषयगत क्षेत्र तथा कार्यक्रमहरुको विवरण	३८
तालिका १५ : जैविक विविधता संरक्षणको विस्तृत कार्ययोजना.....	३९
तालिका १६ : पर्यटन विकास कार्यक्रमको विस्तृत कार्ययोजना.....	४१
तालिका १७ : जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी विस्तृत कार्ययोजना.....	४३

तालिका १८ : जिविकोपार्जनमा सुधारको विस्तृत कार्ययोजना	४५
तालिका १९: संस्थागत सुदृढीकरणको विस्तृत कार्ययोजना.....	४७
तालिका २० : अध्ययन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षणको विस्तृत कार्ययोजना.....	४९
तालिका २१ : प्रस्तावित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अनुमानित बजेट.....	५१
तालिका २२ : तर्कबद्ध योजना	६९

चित्र तथा ग्राफको सूची

चित्र १ : संरक्षण क्षेत्रको अवस्थिति नक्सा	२
चित्र २ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको संस्थागत संरचना	३
चित्र ३ : योजना तर्जुमा प्रकृति	९
चित्र ४ : संरक्षण क्षेत्रमा उचाई विभाजन नक्सा	१३
चित्र ५ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका हिमशिखरहरु	१४
चित्र ६ : ताप्लेजुड जिल्लाको तपक्रमको अवस्था	१५
चित्र ७ : ताप्लेजुड जिल्लामा महिना अनुसार बर्षाको अवस्था	१५
चित्र ८ : ताप्लेजुड जिल्लामा औषत बर्षाको अवस्था.....	१६
चित्र ९ : ताप्लेजुड जिल्लाका प्रमुख नदीहरूको जलाधार क्षेत्रको नक्सा	१६
चित्र १० : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा रहेका तालहरूको अवस्थिति.....	१७
चित्र ११ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोग नक्सा	१८
चित्र १२ : संरक्षण क्षेत्र अन्तरगतका कर्यालय तथा पोष्टहरूको अवस्थिति नक्सा.....	१९
चित्र १३ : संरक्षण क्षेत्रमा विद्यमान तथा निर्माणाधिन पैदल मार्ग दर्शाउने नक्सा.....	२१
चित्र १४ : हिउँ चितुवाको बासस्थानको उपयुक्तता दर्शाउने नक्सा.....	२६

परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

नेपाल सरकारले वि.सं. २०५४ साल श्रावणमा विश्वको तेस्रो अग्लो हिमाल कञ्चनजंघा (८५८६ मि.) र वरपरको क्षेत्रलाई समेटी १६५० वर्ग कि.मि. क्षेत्रफललाई कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गरेको थियो । वि.सं. २०५५ साल भाद्रमा साविक ओलाङ्गुङ्गोला, लेलेप, तापेथोक र याम्फुदिन गा.वि.स.को सम्पूर्ण भू-भागलाई समेटी संरक्षण क्षेत्र विस्तार गरेको थियो । क्षेत्र विस्तार पश्चात संरक्षण क्षेत्रको कूल क्षेत्रफल २०३५ वर्ग कि.मि. हुन पुगेको छ ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र घोषणा भएपछी संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको कार्य संरक्षण क्षेत्र सरकारी व्यवस्थापन नियमावली, २०५७ अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र विश्व वन्यजन्तु कोष नेपालको साफेदारीमा सञ्चालित कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र आयोजना मार्फत हुँदै आएको थियो । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्ले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने पाउँ भनी राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा १६ (ख) अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा अनुरोध गरेपछि सोही अनुरोधका आधारमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वि.सं. २०६० साल पौष २८ गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी परिषद्लाई दिने गरी आशय पत्र प्रदान गरेको थियो । उक्त आशय पत्रको आधारमा परिषद्ले संरक्षण क्षेत्रको पञ्च बर्षिय व्यवस्थापन योजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पेश गरेको थियो । पेश भएको व्यवस्थापन योजना नेपाल सरकार (राज्यमन्त्रिस्तर) को मिति २०६३/०५/०५ को निर्णयले स्वीकृत भएको थियो ।

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०६३ भाद्र ५ गतेको निर्णयानुसार २०६३ साल असोज ६ गते संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई हस्तान्तरण भएको थियो । हस्तान्तरणको कार्य सम्पन्न गरी फर्कने ऋममा संरक्षण क्षेत्रको घुन्समा हेलिकप्टर दुर्घटना भई तत्कालीन वन राज्यमन्त्री लगायत २४ जना संरक्षणकर्मीहरूको दुखद निधन भएको थियो । त्यसपछि संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन उक्त परिषद्बाट हुँदै आएको छ । नेपालमा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र समुदायद्वारा व्यवस्थित एउटा नमुना संरक्षण क्षेत्र हो ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ३३ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ स्वीकृत भई २०६४/१२/२० को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन भई लागू भएको छ । नियमावलीको प्रावधान बमोजिम कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् गठन भई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा वि.सं. २०६५ साल असार ३ गते दर्ता भएको थियो । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को पाँच बर्षिय म्याद वि.सं. २०७० साल असार ३ गते समाप्त भएता पनि व्यवस्थापन परिषद् गठन हुन नसकेको कारण विभागले परिषद्को म्याद एक बर्षका लागि थप गरेको थियो । वि.सं. २०७१ साल जेष्ठ २० गते व्यवस्थापन परिषद्को पुर्नगठन कार्य सम्पन्न भई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा पुनः दर्ता भएको थियो ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ को नियम ५७ बमोजिम स्थानीय परिषद् र नेपाल सरकारको सम्पर्क स्थापना गर्न, परिषद्लाई आवश्यक सरकारी निर्देशन दिन तथा वन र वन्यजन्तुको अपराधसंग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धान, दायरी र किनारा लगायतका कर्यका लागि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयको स्थापना भएको छ । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा हालसम्म भएका गतिविधिहरू तालिका १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका १ : संरक्षण क्षेत्रसंग सम्बन्धित महत्वपूर्ण आयाम

मिति	कार्यक्रमहरू
२०५४ श्रावण ६	१,६५० वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल समेटी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र घोषणा
२०५४ चैत्र ९	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र विश्व वन्यजन्तु कोष नेपालबाट कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र आयोजनाको थालनी
२०५५ भाद्र २९	साविकको लेलेप, तापेथोक, ओलाङ्गुङ्गोला र याम्फुदिनका सम्पूर्ण क्षेत्र समावेश गर्ने गरी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको क्षेत्रफल २,०३५ वर्ग कि.मि. कायम गरिएको

मिति	कार्यक्रमहरू
२०६३ आश्विन ६	नेपाल सरकारले संरक्षण क्षेत्र सरकारी व्यवस्थापन नियमावली, २०५७ अनुसार स्थानीय स्तरमा गठन भएको कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी हस्तान्तरण गरेको
२०६३ आश्विन ७	संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन परिषद्लाई हस्तान्तरण गरी फर्किने ऋममा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको घुन्सामा हेलिकोप्टर दुर्घटनामा परी तत्कालीन वन तथा भू-संरक्षण राज्यमन्त्री सहित २४ जना स्वदेशी तथा विदेशी संरक्षणकर्मीको दुःखद निधन
२०६४ आश्विन	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ स्वीकृत
२०६५ जेठ ५	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को गठन
२०६९ असार	नेपाल सरकारद्वारा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन जिम्मेवारी ५ वर्षका लागि थप
२०७० भाद्र २४	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना (२०७०/७१ देखि २०७४/७५) स्वीकृत गरेको

१.२. सिमाना

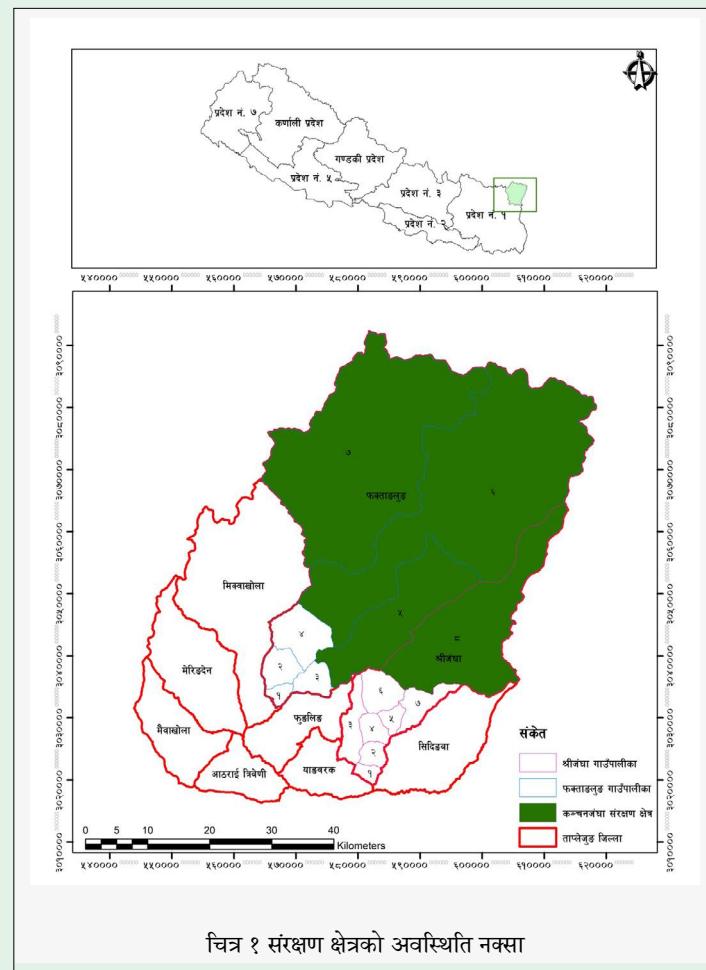
कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको चार किल्ला यस प्रकार रहेको छ ।

पूर्व: नेपाल र भारतबीचको अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना ।

पश्चिम: संखुवासभा जिल्लाको पूर्व उत्तरमा अवस्थित नेपाल चीनबीच रहेको अन्तर्राष्ट्रिय सिमानाको ५५९९ मिटरको पहाडी शृंखलाको टुप्पाबाट शुरु भई दक्षिण तर्फ लागी संखुवासभा जिल्ला र ताप्लेजुङ जिल्लाको सिमाना हुँदै घिर्झासा खोलाको मुहान ५३८४ मिटरको पहाडी शृंखला सम्म । त्यहाबाट दक्षिणतर्फ लागी उत्तर तमोर नदीको पानीढलो हुँदै ४६८५ मिटर उचाईको डाँडाको टुप्पासम्म । पुनः त्यहाँबाट दक्षिणतर्फ लागी ४२४० मिटर उचाईको टुप्पोसम्म । त्यहाँबाट पूर्व लागी २४२१ मिटर उचाईको रमिते डाँडा हुँदै दक्षिणतर्फ लागी मुरिडला खर्कलाई भित्र पारी त्यहाँबाट पूर्व लागी समयु खोल्साको पानीढलोलाई भित्र पारि तमोर नदीसम्म ।

उत्तर: नेपाल र चीनबीचको अन्तराष्ट्रिय सिमाना ।

दक्षिण: तमोर नदी समातेर दक्षिण लागी थिवा खोलासम्म । त्यहाँबाट पूर्व लागी खाएपुझा खोला हुँदै गौथले भीरको टुप्पासम्म । त्यहाँबाट डाँडैडाडा देउराली चोक हुँदै ३७९० मिटर उचाईमा अवस्थित पाथिभरा देबीको मन्दिरलाई भित्र पारि त्यहाँबाट पुनः डाँडैडाडा उत्तर लागी जोरपोखरीलाई भित्रपारि फूलबारी भञ्ज्याडको पानीढलो ३२०० मिटर उचाईको हक्की डाँडा हुँदै ३९०३ मिटर उचाईको सुनपाते डाँडासम्म । सुनपाते डाँडाबाट पूर्व उत्तर लागी सम्बेवा देउरालीसम्म । त्यहाँबाट पूर्व दक्षिण लागी ३६३६ मिटर उचाईको हलपाते डाँडा हुँदै सुके खोल्साको पानीढलोलाई भित्र पारि काबेली खोलासम्म । त्यहाँबाट काबेली खोला समातेर उत्तर लागी राते खोल्सासम्म । राते खोल्सबाट उत्तर लागी भूसपाते डाँडा, तिउरे भञ्ज्याड र नयाँ ओडारको पानीढलोलाई भित्र पारी छाहारे छिम्बाक हुँदै ४५१४ मिटर उचाईको पहाडी शृंखलादेखि खाइला भञ्ज्याड जोडिएको नेपाल भारतबीचको अन्तराष्ट्रिय सिमाना सम्म ।

चित्र १ संरक्षण क्षेत्रको अवस्थिति नक्सा

१.३. अवस्थिति

संरक्षण क्षेत्र प्रदेश नं. १ को ताप्लेजुङ जिल्लामा ८७० ३९' १४" देखि ८८० १२' १५" पूर्वी देशान्तर र २७० २५" २६" देखि २७० ५७' १०" उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको छ। फक्ताडलुड गाउँपालिकाको वडा नं. ५, ६, र ७ तथा श्रीजंघा गाउँपालिकाको वडा नं. ८ मा पर्ने यस संरक्षण क्षेत्रले ताप्लेजुङ जिल्लाको ५६ प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ। यस संरक्षण क्षेत्र पूर्वमा भारत तथा उत्तरमा चीनसँग जोडिएको छ। संरक्षण क्षेत्रको पूर्व तर्फ भारतको कञ्चनजोड्घा राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछ।

१.४ प्रवेश मार्ग

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको कार्यालय फक्ताडलुड गाउँपालिका वडा नं. ६ स्थित लेलेपमा रहेको छ। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र पुग्नको लागि हवाईजहाजबाट काठमाण्डौ देखि सुकेटारसम्म एक घण्टाको यात्रा तथा सुकेटारबाट तापेथोकसम्म चारघण्टाको स्थानीय जीपबाट यात्रा तय गरी दुई घण्टा पैदल हिँडेर पुग्न सकिन्छ। सुकेटार सम्मको हवाई यात्रा हुन नसकेको खण्डमा हवाईजहाजबाट काठमाण्डौदेखि भद्रपुरसम्म ४५ मिनेटको यात्रा, भद्रपुरबाट विर्तमोड हुँदै फुडलिङ्गसम्म नौ घण्टाको स्थानीय जीप वा बसबाट यात्रा तथा फुडलिङ्गबाट तापेथोकसम्म पाँच घण्टाको स्थानीय जीपबाट यात्रा पश्चात दुई घण्टा पैदल हिँडेर मुख्य कार्यालय सम्म पुग्न सकिन्छ। सडक मार्गबाट जाँदा बसबाट काठमाण्डौदेखि विर्तमोड हुँदै फुडलिङ्गसम्म २४ घण्टाको यात्रा, फुडलिङ्गबाट तापेथोकसम्म पाँच घण्टाको स्थानीय जीपबाट यात्रा पश्चात दुई घण्टा पैदल हिँडेर तथा बसबाट काठमाण्डौदेखि इटहरी हुँदै तेहथुम जिल्लाको बसन्तपुरसम्म २४ घण्टाको यात्रा पश्चात बसन्तपुरबाट तिनजुरे-मिल्के-जलजले, संखुवासभा जिल्लाको गुफा पोखरी हुँदै ताप्लेजुङ जिल्लाको देखानबाट एक दिनको पैदल यात्रा गरेर संरक्षण क्षेत्रको मुख्य कार्यालय पुग्न सकिन्छ।

१.५. संस्थागत संरचना

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ बमोजिम कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को गठन भएको छ। हाल यस परिषद् मातहतमा ७ वटा उपभोक्ता समिति, २६ वटा संरक्षण सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह, ४६ वटा उपभोक्ता समुह, ३५ वटा आमा समुह, ५ वटा सहकारी संस्था, ४ वटा हिँड़ चितुवा संरक्षण उपसमिति, ८ वटा समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण उप-समिति, ६ वटा अग्नि नियन्त्रण उप-समितिहरू गठन गरी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू समुह, समितिहरू मार्फत सञ्चालन हुँदै आएको छ।

आ.व. २०७१/०७२ देखि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र सम्पर्क कार्यालय स्थापना भई कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली २०६४ को नियम ५७ बमोजिम परिषद् र नेपाल सरकारको सम्पर्क स्थापना गर्ने, परिषद्लाई आवश्यक सरकारी निर्देशन दिने, वन र वन्यजन्तुको अपराधसँग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धान, दायरी र किनारा लगाउने र कार्यालयलाई अखिलयार प्राप्त कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने लगायतका कार्य सञ्चालन भएको छ। यस कार्यालयमा एक जना संरक्षण अधिकृत, १ जना नायब सुब्बा तथा २ जना रेज्जरको दरवन्दी रहेको छ।

१.६ संरक्षण क्षेत्रमित्र सञ्चालित आयोजना/कार्यक्रम

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र भित्र संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा संलग्न कार्यालय तथा आयोजनाहरु निम्नानुसार छन्।

(क) राष्ट्रिय निकुञ्ज आयोजना

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयमा नेपाल सरकार, बन तथा वातावरण मन्त्रालय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७२/०७३ देखि निरन्तर रूपमा बजेट तथा कार्यक्रमहरु प्राप्त भइरहेको छ।

(ख) संरक्षण क्षेत्र कार्यक्रम

संरक्षित क्षेत्रले आर्जन गरेको राजश्व रकमको ५० प्रतिशत रकम सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रमा नै आउने कानुनी प्रावधान अनुसार आ.व. २०७२/०७३ देखि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रलाई बजेट तथा कार्यक्रम प्राप्त भएको छ।

(ग) समृद्ध पहाड यू.के. आयोजना

दुर्गम तथा पहाडी क्षेत्रमा वसोबास गर्ने स्थानीय समुदायको वित्तीय क्षेत्रमा पहुँच वृद्धि गरी आर्थिक असमानता कम गर्ने उद्देश्यका साथ सञ्चालित समृद्ध पहाड यू.के. आयोजना र कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्बीच समझौता भई संरक्षण क्षेत्रमा लघु वित्त परिचालन, सहकारी व्यवस्थापन, स्थानीय संस्थाहरुको कोष व्यवस्थापनमा क्षमता विकास, लेखा व्यवस्थापन तालिम, सहकारी व्यवस्थापन तालिम, पर्याप्त वर्धन जस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन भई रहेका छन्।

(घ) बन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा सहयोग कार्यक्रम

डब्ल्यु.डब्ल्यु.एफ नेपाल कार्यक्रमको आर्थिक सहयोगमा ताप्लेजुङ जिल्लामा जिल्ला स्तरीय बन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण इकाई गठन, इकाईको बैठक सञ्चालन, मित्र राष्ट्र चीन र भारतसंग जोडिएको सिमावर्ती क्षेत्रको संयुक्त अनुगमन तथा बैठकहरु सञ्चालन, स्थानीय स्तरमा गठित समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण इकाईको गठन तथा सञ्चालन, चोरी शिकार नियन्त्रणका लागि आवश्यक पर्ने बन्दोबस्तीका सामान प्रदान गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुँदै आएका छन्।

१.७ संरक्षण क्षेत्रको महत्त्व

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र समुदायले व्यवस्थापन गरेको एउटा नमुना संरक्षण क्षेत्र हो। भारत र चीनसँग जोडिएको भू-भाग भएको हुँदा यसको छुट्टै सामरिक महत्त्व रहेको छ। संरक्षण क्षेत्र हिउँ चितुवा, हाब्रे, हिमाली कालो भालु, कस्तुरी मृग र पहरे बाँदर, नाउर लगायतका बन्यजन्तुको महत्त्वपूर्ण बासस्थान हो। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र एउटा महत्त्वपूर्ण पंक्षी क्षेत्र (Important Bird Area) पनि हो। यहाँ रेथाने र घुमन्ते गरी २५२ प्रजातिका चरा पाइन्छन् जसमध्ये ८ वटा प्रजाति लोपोन्मुख स्थितिमा पुगेका छन्। संरक्षण क्षेत्रमा चिराइतो, कुट्टी, पाँचऔंले, माइकोपिला, बिख, बिख्ना, सुनपाती, भुइँचुक, खोकिम, मजिठो, मालिङ्गो, ओखर, लोकता, अर्पेली आदी जाडिबुटीहरु आयआर्जन र स्थानीय स्तरमा प्रयोगको आधारमा महत्त्वपूर्ण पाइएको छ। उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका नाङ्गमा, छेरछेन, पाबुक, टिप्पाला सिंजेमा, हाँसपोखरी, नागपोखरी, तिम्बुङ्ग पोखरी, तिनपोखरी आदी ताल तथा पोखरीहरु हिमाली आर्कषणका केन्द्रहरु हुन्। संरक्षण क्षेत्रको ४२०० मिटर उचाईमा अवस्थित ११ घरधुरीको याङ्गमा बस्ती लगायत ओलाङ्गुङ्गाला, खाम्बाचेन, रामजेर, लोनार्क, घुन्सा उच्च हिमाली बसोबास क्षेत्रहरु हुन्। ओलाङ्गुङ्गाला र घुन्सा मुख्य पर्यटकीय केन्द्रहरु हुन्। पाथिभारा मन्दिर, फक्ताडलुङ्ग र करिव ४०० बर्ष अगाडी निर्माण भएको दिकि छोलिङ गुम्बा संरक्षण क्षेत्रमा पर्ने भएको हुँदा यस संरक्षण क्षेत्रको धार्मिक तथा साँस्कृतिक महत्त्व समेत रहेको छ।

१.८ योजना तर्जुमाको औचित्य

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ३ को उपदफा (१ क) मा राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष वा संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट स्वीकृत व्यवस्थापन योजना अनुसार गर्नु पर्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा परिषद्ले सम्बन्धित उपभोक्ता समुह र समितिसँग समन्वय गरी संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने, व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्दा व्यवस्थापन परिषद्ले उपभोक्ता समुह र समितिका अध्यक्षको बैठक बोलाई व्यवस्थापन योजना तर्जुमा सम्बन्धमा छलफल गर्ने र राय सुझाव संकलन गर्ने उल्लेख भएको र यसरी संकलन भएको राय सुझावको आधारमा व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने, व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्दा प्राविधिक सेवा आवश्यक परेमा व्यवस्थापन परिषद्ले सम्बन्धित विषयका प्राविधिकहरूको सेवा लिन सक्ने लगायतका व्यवस्था रहेको छ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्ले तयार गरेको तेश्रो पञ्चबर्षीय व्यवस्थापन योजना वि.सं. २०७० साल भाद्र २४ गतेको विभागीय निर्णय अनुसार स्वीकृत भएको थियो । सोही स्वीकृत व्यवस्थापन योजनाको अधिनमा रही परिषद्ले संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरी रहेको छ । सो व्यवस्थापन योजनाको म्याद २०७५ साल भाद्र २४ गते समाप्त भएको हुँदा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना तर्जूमा गर्न आवश्यक भएको हो ।

१.६ व्यवस्थापन योजनाले अंगीकार गरेका निर्देशक सिद्धान्तहरु

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजनाको निर्देशक सिद्धान्तहरु निम्न अनुसार रहको छ ।

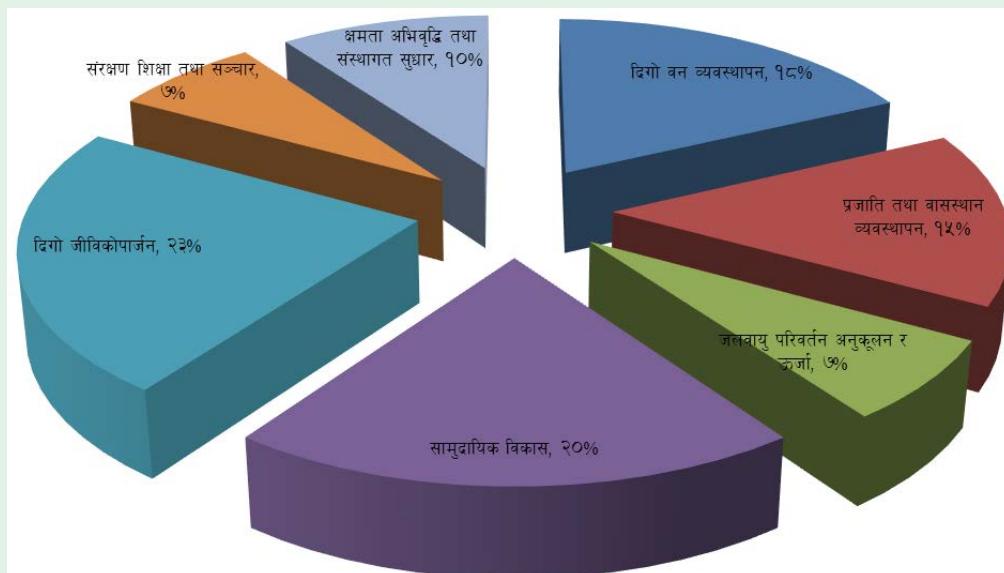
- (क) **समुदायमा आधारित व्यवस्थापन प्रणाली:** सहभागीतामूलक संरक्षण र व्यवस्थापन मार्फत जैविक विविधताले भरपुरु क्षेत्रको जैविक विविधता संरक्षण, पर्याप्त वर्द्धन गरी जीविकोपार्जनमा सघाउ पुऱ्याउने तथा स्थानीय र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुऱ्याउने;
- (ख) **बस्तु तथा सेवाको विविधिकरण:** कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रबाट प्राप्त हुने बस्तु तथा सेवाको विविधिकरण गरी संरक्षण क्षेत्रको उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गरिने;
- (ग) **सहभागीता:** व्यवस्थापन परिषद् तथा कार्यालयले स्थानीय तह, अन्तर्राजतका समिति तथा समुहहरु, गैरसरकारी सँस्था र स्थानीय समुदायको सहभागीतामा योजनाको कार्यान्वयन गर्ने;
- (घ) **दिगो वित्तको अवधारणा:** कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रलाई आर्थिक रूपमा दिगो बनाउन वित्तको आवधारणा अनुसार कार्यक्रम तर्जूमा तथा कार्यान्वयन गरिने र
- (ङ) **समन्वय तथा सहकार्य :** कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको लागि संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, गैरसरकारी सँस्था र अन्य सरोकारवालाहरुको समन्वय, सहकार्य तथा सहयोगमा योजना तर्जूमा तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.१० अधिल्लो व्यवस्थापन योजनाको समिक्षा

वि. स. २०७० साल भाद्र २४ गते कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको तेस्रो व्यवस्थापन योजना (२०७०/७१ देखि २०७४/७५) स्वीकृत भएको थियो । व्यवस्थापन परिषद्ले तयार गरेको पञ्चबर्षीय व्यवस्थापन योजनामा दूरदृष्टि र लक्ष्य सहित निम्नानुसारका ५ वटा विशिष्ट उद्देश्यहरु तय गरिएको थियो ।

१. वन, वनस्पति र पारिस्थितिक प्रणालीहरूको संरक्षण र संवर्धन गर्ने ।
२. वन्यजन्तु तथा वासस्थानको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने ।
३. रोजगारी र आय आर्जनका अवसरहरु सृजना गर्दै स्थानीय जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने ।
४. दिगो विकासलाई प्रवर्धन गर्ने ।
५. समुदायमा आधारित संघ-संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि र संस्थागत सढूढीकरण गर्ने ।

यसैगरी ७ वटा कार्यक्रम क्षेत्र तथा २६ वटा रणनीति तय गरिएको थियो । योजना कार्यान्वयनका लागि जम्मा बजेट रु. १२ करोड ४० लाख अनुमान गरिएको थियो । कार्यक्रम क्षेत्र अनुसार बजेट विनियोजन तपशिलको चित्रमा देखाइएको छ । उक्त बजेट विनियोजन अनुसार व्यवस्थापन योजनाले जीविकोपार्जन तथा सामुदायिक विकासमा सबैभन्दा बढि (४३% बजेट) जोड दिएको पाइयो । यसैगरी दिगो वन व्यवस्थापन र प्राजाति तथा बासस्थान व्यवस्थापनलाई समेटी जैविक विविधता संरक्षणलाई दोस्रो प्राथमिकता (३३% बजेट) मा राखिएको देखियो ।

अधिल्लो व्यवस्थापन योजनामा प्रस्ताव गरिएका प्रमुख क्रियाकलाप तथा प्रगति विवरण तालिका १ मा समावेश गरिएको छ।

क्र.स	क्रियाकलापहरू	इकाई	लक्ष्य	हासिल लक्ष्य
१.	प्रजाति तथा वासस्थान संरक्षण			
१.१	वन तथा वन्यजन्तु अनुगमन	पटक	४५	४५
१.२	मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि अक्षयकोष वृद्धि	बटा	७	७
१.३	चोरी शिकारी नियन्त्रण उप-समितिमा अक्षयकोष स्थापना	बटा	८	८
१.४	सुराकी परिचालन तथा पुरस्कारको व्यवस्था	जना	१५	२१
१.५	हाब्रे तथा कस्तुरीको बास अध्ययन तथा चेतना अभिवृद्धि	पटक	५	२
१.६	नाउरको सङ्ख्या गणना गरी सङ्ख्याका आधारमा वैध शिकारको पहल	पटक	१	फाइल पेश गरिएको
१.७	हिँचितुवा अनुगमनको लागि थप अक्षय कोष स्थापना गरी पशुधन क्षतिको स्थान	स्थान	४	४
१.८	सीमापारका राष्ट्रहस्तसँग समन्वय बैठकको व्यवस्था	पटक	१०	३
१.९	रेडियो कलरबाट हिँचितुवाको अध्ययन अनुसन्धान	पटक	२	५
१.१०	चोरी शिकारी पोस्ट निर्माण	बटा	५	२
२.	पर्यटन प्रवर्द्धनद्वारा आय आर्जन			
२.१	हिमाल आरोहण तालिम (रक क्लाइम्बिङ)	जना	१५	०
२.२	होटल व्यवस्थापन तालिम	पटक	२	२
२.३	भान्से (कुक) तालिम	पटक	४	२
२.४	गाइड तालिम	जना	३०	०
२.५	पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा महोत्सव मनाउने	पटक	२	१
२.६	होम स्टे पर्यटनलाई सुव्यवस्थित गरी निरन्तरता दिने	स्थान	७	३
२.७	सामुदायिक होटल स्थापना गरी सुव्यवस्थित गर्ने	बटा	२०	२
३.	विभिन्न कार्यक्रम क्षेत्र अन्तरगतका क्रियाकलापहरू			
३.१	चरिचरन क्षेत्र व्यवस्थापन	स्थान	७	७
३.२	अग्नि नियन्त्रणको लागि अक्षयकोष अभिवृद्धि	बटा	६	६
३.३	नरसरी व्यवस्थापन	बटा	३	२
३.४	वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापना	बटा	६	१
३.५	जडीबुटी व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारी	प्रजाति	१०	५
३.६	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना तयार गरी कार्यान्वयन	स्थान	१५	०
३.७	वन कार्बन मापनको अध्ययन	पटक	२	०

३.८	सिंचाइ निर्माण । मर्मत	वटा	५	५
३.९	बाटो मर्मत	कि.मी.	५०	७०
३.१०	स्टील डेक पुल निर्माण	वटा	१०	८
३.११	पर्यटन सूचना केन्द्र स्थापना	स्थान	५	३
३.१२	सझग्रहालय निर्माण (लेलेप)	वटा	१	१
३.१३	फोहोर व्यवस्थापन	पटक	५	१०
३.१४	हाते कागज उद्योग स्थापना	स्थान	३	०
३.१५	बाँस/निगलोबाट सजावटका सामान बनाउने तालिम	पटक	२	०
३.१६	भुइँचुक जुसको घरेलु उद्योग स्थापना	स्थान	२	०
३.१७	ग्रिन हाउस निर्माण	स्थान	५	५
३.१८	गल्हाचा उद्योग स्थापना	वटा	२	सामान वितरण गरिएको
३.१९	चिज उद्योग	वटा	५	०
३.२०	सिलाइ, कटाइ तालिम	पटक	२	०
३.२१	गल्हाचा बुनाइ । काट्ने तालिम	पटक	२	२
३.२२	वाइरिड तालिम	पटक	२	०
३.२३	मेकानिक्स तालीम	पटक	५	०
३.२४	डकुमेन्ट्री तयारी तथा प्रसार	पटक	३	३
३.२५	वेबसाइटलाई निरन्तरता दिने	पटक	५	०
३.२६	अध्ययन/अवलोकन भ्रमण	पटक	५	२
३.२७	परिषद् अन्तर्गतका समिति, समूहहरूमा लेखा व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास पुनर्ताजगी तालिम	पटक	२	२
३.२८	परिषद् अन्तर्गतका समिति, समूहका पदाधिकारीहरूको अध्ययन, अवलोकन भ्रमण	पटक	५	२

तेस्रो योजना अवधिमा सामुदायिक विकास अन्तरगतका कार्यहरूमा अधिकतम प्रगति भएको देखिन्छ । यसै गरी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको संस्थागत विकासका क्षेत्रहरूमा विशेष प्रगति देखिन्छ । यद्यपी संस्थागत विकासका क्रियाकलापहरू तेस्रो योजनामा समावेश भएका भन्दा धैरे प्रगति हो । योजना अवधिमा लेलेपमा कार्यालय भवन निर्माण भएको थियो भने जिल्ला सदरमुकाम फुडलिङमा सम्पर्क कार्यालय भवन निर्माण भएको थियो । सामुदायिक विकास अन्तरगत सम्पन्न भएका प्रमुख कार्यहरू जस्तै होम स्टे संचालन, सिंचाइ निर्माण तथा मर्मत, बाटो मर्मत, स्टील डेक पुल निर्माण, मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि अक्षयकोष वृद्धि, पशुधन क्षतिको राहत, सुराकी परिचालन तथा पुरस्कारको व्यवस्था, पर्यापर्यटन सूचना केन्द्र स्थापना, सझग्रहालय निर्माण, फोहोर व्यवस्थापन, ग्रिन हाउस निर्माण, समूहहरूमा लेखा व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास पुनर्ताजगी तालिम आदी पर्दछ । जैविक विविधता संरक्षण, खर्क व्यवस्थापन, प्रजाति गणना, अनुगमन तथा समन्वयात्मक बैठक, अध्ययन तथा अनुसन्धानका क्रियाकलापहरू, डकुमेन्ट्री तयारी तथा प्रसारका कार्यहरूमा प्रगति देखिएको छ । तर जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू तथा कार्बन सम्बन्धी अध्ययनहरू संचालन हुन नसकेको देखिन्छ । यसका साथै सीपमूलक तालिमहरू सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ । कतिपय यस्ता तालिमहरू असान्दर्भिक पनि भेटिएको थियो । उदाहरणको लागि विधुतको आपूर्ति नहुने स्थानमा विधुतसँग सम्बन्धीत तालिम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

समग्रतामा हेर्दा प्रमुख क्रियाकलापहरू मध्ये करिब ४० प्रतिशत कार्यको प्रगति शतप्रतिशत सम्पन्न भएको देखिन्छ भने करिब २० प्रतिशत क्रियाकलापहरू सम्पन्न हुन सकेको देखिदैन । बाँकी रहेका क्रियाकलापहरूको प्रगति करिब ५० प्रतिशत देखिन्छ । यसर्थ यस तेस्रो व्यवस्थापन योजना अवधिमा व्यवस्थापन योजनाको समग्र प्रगति करिब ७० प्रतिशतको हाराहारी रहेको पाइन्छ ।

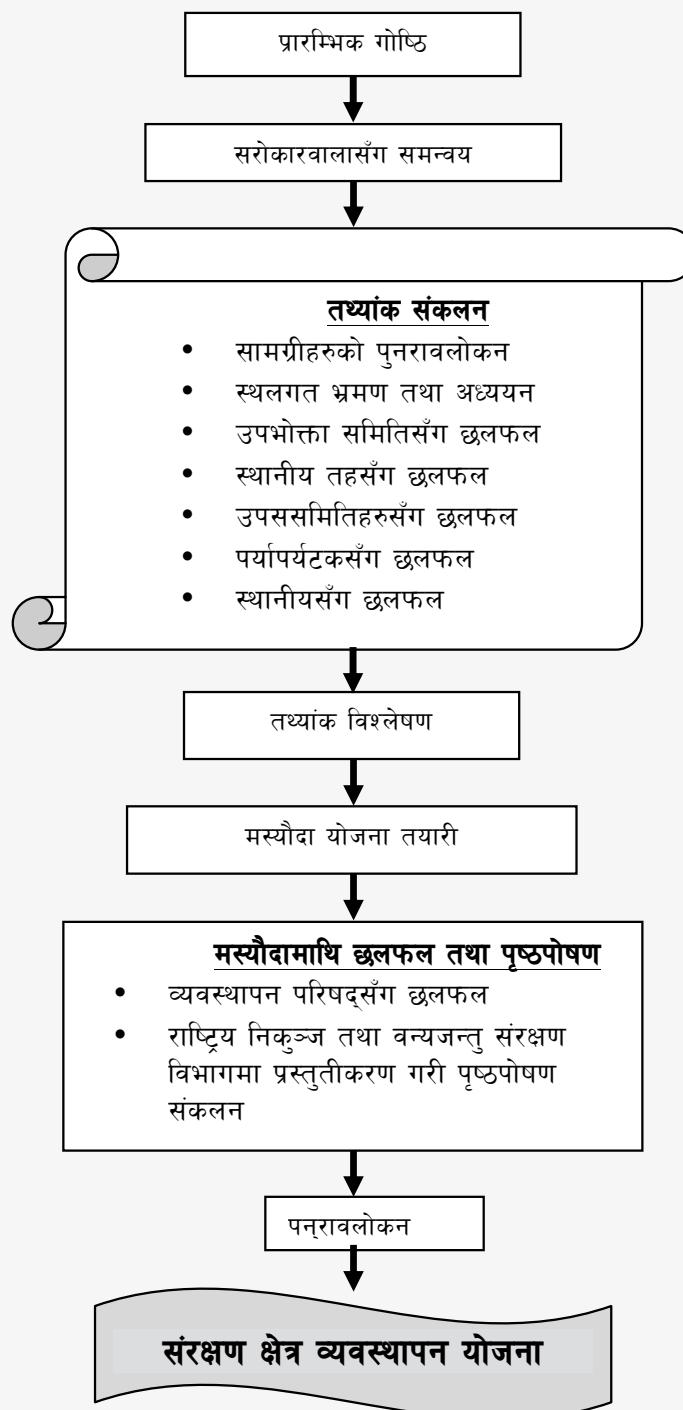

फोटो: हेमराज आचार्य, राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजल संरक्षण विभाग

योजना तर्जुमा विधि

२.१ योजना तर्जुमा प्रकृया

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना तयारी गर्दा अपनाइएका समग्र प्रकृयाहरूलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ।

चित्र ३ : योजना तर्जुमा प्रकृया

२.२ सन्दर्भ सामाग्रीहरूको पुनरावलोकन

व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा सबैभन्दा पहिले योजना तयारीका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत सामाग्रीहरूको पुनरावलोकन गरिएको थियो । यस्ता सामाग्रीहरू अन्तरगत नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था सम्बन्धी सामाग्रीहरू, अधिल्ला व्यवस्थापन योजना तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन, संरक्षण सम्बन्धी क्षेत्रगत योजनाहरू, स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरू, व्यवस्थापन परिषद्को नीतिगत निर्णय तथा योजनाहरू लगायत अन्य सन्दर्भ सामाग्रीहरू पर्दछन् । पुनरावलोकन गरिएका सामाग्री तथा विषयवस्तुहरूको विश्लेषण गरिएको थियो । आवश्यकता अनुसार यस योजना तयारीको पूरा अवधिभर समाग्रीहरूको पुनरावलोकन कार्य समेत गरिएको थियो ।

(क) नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था

वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने अभिप्रायले तर्जुमा भएका राष्ट्रिय वन नीति २०७५, वन क्षेत्रको रणनीति, २०७२; नेपाल जैविक विविधता रणनीति तथा कार्ययोजना, (२०७१-२०७७) जडिबुटी तथा गैर-काष्ठ वन पैदावार नीति, २०६१; राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९ लगायतका नीतिहरू, वन ऐन, २०७६; तथा वन नियमावली, २०५१; राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९; सङ्कटपन वन्यजन्तु तथा वनस्पतिहरूको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण ऐन, २०७३; राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०३०; वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६; वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७; स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४; कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ लगायतका सान्दर्भिक ऐन तथा नियमावलीहरू, सामुदायिक वन स्रोत सर्वेक्षण निर्देशिका (परिमार्जित), २०६१; सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन २०७१ लगायतका निर्देशिकाहरूको पुनरावलोकन गरी आवश्यक जानकारी संकलन गरिएको थियो ।

(ख) अधिल्लो व्यवस्थापन योजना तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनको पुनरावलोकन

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको शुरु देखिका व्यवस्थापन योजनाहरूको संक्षिप्त पुनरावलोकन गरिएको थियो ।

(ग) संरक्षण सम्बन्धी अन्य क्षेत्रगत योजनाहरू

व्यवस्थापन योजना तयारीको क्रममा पवित्र हिमाली भू-परिधी रणनीति, हिउँ चितुवा, रेड पाण्डा, सालक, गिद्द लगायतका संरक्षण क्षेत्रमा पाइने प्रजातिको संरक्षण योजना, पूर्वी हिमाली हिउँ चितुवा भू-परिधी योजना र कञ्चनजंघा भू-परिधि संरक्षण तथा विकास योजना लगायतका रणनीति तथा योजनाहरूको पुनरावलोकन गरी यस व्यवस्थापन योजनामा उपयुक्त कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ ।

(घ) वार्षिक कार्यक्रमहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा सञ्चालित हरेक कार्यक्रम तथा गतिविधिहरूको लक्ष्य, प्रगति, स्थान, लागत, स्रोत आदिको पुनरावलोकन गरिएको थियो । चालु व्यवस्थापन योजनामा सम्पन्न हुन नसकेका कार्यक्रम तथा गतिविधिहरूको हकमा सो को कारण समेत अध्ययन गरिएको थियो । सान्दर्भिक र अधिल्लो पञ्चवर्षीय योजनामा सम्पन्न गर्न बाँकी रहेका उचित कार्यक्रमहरूलाई यस व्यवस्थापन योजनामा समावेश गरिएको छ । विगतका व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्दा प्राप्त अनुभव, सिकाई, चुनौति तथा अवसरहरू समेत यस योजनामा उल्लेख गरिएको छ ।

(ङ) परिषद् सम्बन्धी नीतिगत निर्णय तथा परिषद् बैठकको निर्णयहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनको क्रममा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण गर्ने नेपाल सरकारका निर्णय, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र परिषद् बीच भएका सम्झौताहरू, कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको सेवा शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था, परिषद्को मापदण्ड, कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्का निर्णय समेतको पुनरावलोकन गरिएको थियो ।

(च) अन्य सन्दर्भ सामाग्रीहरू

व्यवस्थापन योजना तयारीको क्रममा संरक्षण क्षेत्रको बस्तुगत विवरण, जैविक विविधता सम्बन्धि लेख रचना, संरक्षण क्षेत्रमा सञ्चालित कार्यक्रमहरू, संरक्षण क्षेत्रमा वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी विद्यमान अवस्था, संरक्षण क्षेत्रमा हिउँ चितुवा, तिब्बतियन ब्वाँसो, रेड पाण्डा लगायतका संरक्षित वन्यजन्तुको विषयमा प्रकाशन भएका लेख रचनाहरू, संरक्षण क्षेत्रमा सञ्चालित अन्य कार्यक्रमहरू वन पैदावारको माग तथा आपूर्ति, संरक्षण क्षेत्र सम्बन्धी संघ संस्थाहरू, संरक्षण क्षेत्रमा पर्यापर्यटनको सम्भावना, अवसर तथा चुनौती लगायतको विषयमा लेखिएका लेख, रचना आदिको अध्ययन गरिएको थियो ।

२.३ प्रारम्भिक तथ्यांकहरूको संकलन

व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा सामाग्रीहरूको पुनरावलोकनको साथै प्रारम्भिक तथ्यांकहरू संकलन गरिएको थियो । प्राथमिक तथ्यांक संकलन गर्दा प्रारम्भिक गोष्ठि लगायत सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्बन्धी विस्तृत विवरणहरू देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ ।

(क) प्रारम्भिक गोष्ठि

व्यवस्थापन योजना तर्जुमाको विधि तथा प्रकृया, व्यवस्थापन योजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषयहरू, व्यवस्थापन योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्यलाई अन्तिम रूप दिने हेतुले मिति २०७५ बैशाख १८ गते ताप्लेजुड जिल्लाको सदरमुकाम फुडलिङ्गमा प्रारम्भिक गोष्ठि सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला न्यायाधिश, सुरक्षा निकाय, संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्का पदाधिकारीहरू, संरक्षण क्षेत्र कार्यालयका पदाधिकारी, उपभोक्ता समितिको पदाधिकारीहरू, स्थानीय तहका पदाधिकारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

(ख) उपभोक्ता समितिसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा सातवटा उपभोक्ता समितिहरू रहेका छन् । यो व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा सातवटै उपभोक्ता समितिहरूमा समितिस्तरीय छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा विधिवत छलफलको लागि चेक लिए तयार पारी सोही अनुसार छलफल गरिएको थियो ।

(ग) स्थानीय तहसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया

संघीयता कार्यान्वयन अनुसार साविक ओलाड्चुडगोला, लेलेप, तापेथोक र याम्फुदिन गाउँ विकास समितिहरू फक्ताड्लुड र श्रीजंघा गरी जम्मा दुईवटा गाउँपालिकाहरूमा समावेश भएका छन् । यी दुईवटै गाउँपालिकाहरूमा गाउँपालिका स्तरीय छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरिएको थियो । सो कार्यक्रममा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना सम्बन्धी विभिन्न विषयमा छलफल गरिएको थियो । संरक्षण क्षेत्रको समग्र सुरक्षा व्यवस्था, बासस्थान व्यवस्थापन, मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन, चोरी शिकार नियन्त्रण लगायतका विषयहरूमा छलफल एवं अन्तरक्रिया गरिएको थियो । संरक्षित क्षेत्रमा पर्यटन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित विषयमा समेत छलफल केन्द्रित हुँदा सम्बन्धित गाउँपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीको सहभागता रहेको थियो । उक्त कार्यशाला गोष्ठिबाट प्राप्त सान्दर्भिक सुभावलाई व्यवस्थापन योजनामा समावेश गरिएको छ । यसैगरी यस कार्यक्रममा व्यवस्थापन योजना अवधिको लागी प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट सम्बन्धमा समेत छलफल गरिएको थियो ।

(ग) लग फ्रेम उपर व्यवस्थापन परिषद् तथा स्थानीय तहसँगको छलफल

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् तथा अन्य सरोकारवालाहरूको प्रतिनिधित्व गराई व्यवस्थापन योजनाको सोच तालिका (Log Frame) उपर छलफल गराईको थियो । यस कार्यमा फक्ताड्लुड गाउँपालिका र श्रीजंघा गाउँपालिकाका सम्बन्धित वडा अध्यक्षहरूको उपस्थिति रहेको थियो । यसरी सरोकारवालाहरूसँग विभिन्न चरणमा छलफल अन्तरक्रिया गर्दा उपयुक्तताको आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तह, जिल्ला समन्वय समिति र उक्त क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी एवं गैह सरकारी निकायका प्रतिनिधिहरूलाई समेत आमन्त्रण गरी उनीहरूको राय सुभाव समेत लिइएको थियो ।

२.४ तथ्यांक विश्लेषण

विगत ३० बर्षको मौसम सम्बन्धी जानकारीलाई संक्षेपिकरण गरी तापक्रम, बर्षा, बायुको बेग लगायतका सूचनाहरूलाई ग्राफ तथा चार्टको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । नापी विभागले तयार गरेको भू-उपयोग नक्सा, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले प्रयोग गरेको सेटलाइट इमेज गुगल अर्थ नक्सा आदिको माध्यमबाट संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोगको वर्तमान अवस्था र विगत देखि हाल सम्मको बदलिंदो अवस्थाको बारेमा विश्लेषण गरिएको छ । संरक्षण क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, भू-क्षय, खोला तथा खोल्सीहरूको अवस्था, पानीको स्रोत र प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोगको लागि सिमसार क्षेत्रको के कसरी व्यवस्थापन गर्ने र के कस्ता संरचनाहरू निर्माण गर्ने भन्ने विषयमा विश्लेषण गरिएको छ । संरक्षण क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तुहरूको अवस्था तथा संरक्षणको विषयहरू समय सापेक्ष रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । यसै गरी संरक्षण क्षेत्रको विद्यमान सामाजिक, संस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । यसको अतिरिक्त संरक्षण क्षेत्रको संस्थागत क्षमता, समस्या, चुनौति तथा अवसरहरूको समेत विश्लेषण गरिएको छ ।

२.५ मस्यौदामाथि सुभाव संकलन तथा पृष्ठपोषण

(क) मस्यौदामाथि छलफल

व्यवस्थापन योजनाको मस्यौदा तयार भईसकेपछि उक्त मस्यौदामा आवश्यक राय, सल्लाह तथा सुभाव प्राप्त गर्नको लागि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयमा छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा सरोकारवाला सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय, नागरिक समाजका अगुवाहरु, समाजसेवी, पत्रकार लगायतका व्यक्ति तथा संस्थाहरुको प्रतिनिधित्व गराई राय सुभाव प्राप्त गरिएको थियो । सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त सुभावलाई व्यवस्थापन योजनामा समावेश गरिएको छ ।

(ख) विज्ञको राय

व्यवस्थापन योजनाको मस्यौदालाई परिष्कृत गर्न केन्द्रियस्तरमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभागमा सरोकारवालाहरुको सहभागितामा छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम आयोजना गरी प्राप्त राय तथा सुभावलाई व्यवस्थापन योजनामा समावेश गरिएको छ । यसका अतिरिक्त व्यवस्थापन योजनामा थप पृष्ठपोषणका लागि ३ जना विषय विज्ञहरुबाट पुनरावलोकन गराईएको थियो । योजना पुनरावलोकन गर्ने विज्ञहरुको नाम अनुसूची २४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

२.६ स्वीकृती एवं कार्यान्वयन

विभिन्न चरणमा प्राप्त गरिएका सरोकारवाला तथा विज्ञहरुको राय तथा सुभाव समावेश गरी अन्तिम मस्यौदालाई स्वीकृतिको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभागमा पेश गरिएको थियो ।

संरक्षण क्षेत्रको वर्तमान अवस्था

३
आध्याय

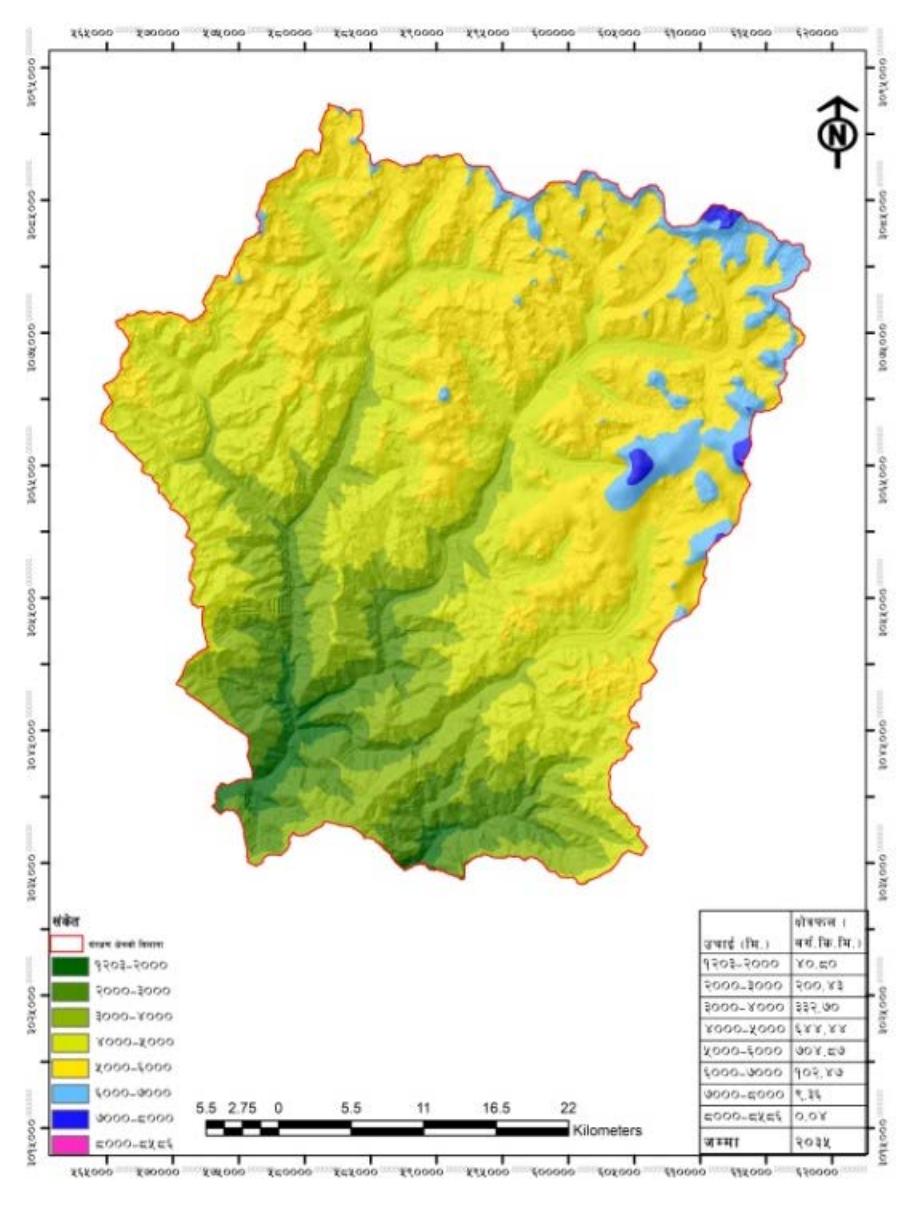
३.१.भौतिक अवस्था

३.१.१.भौगोलिक विवरण

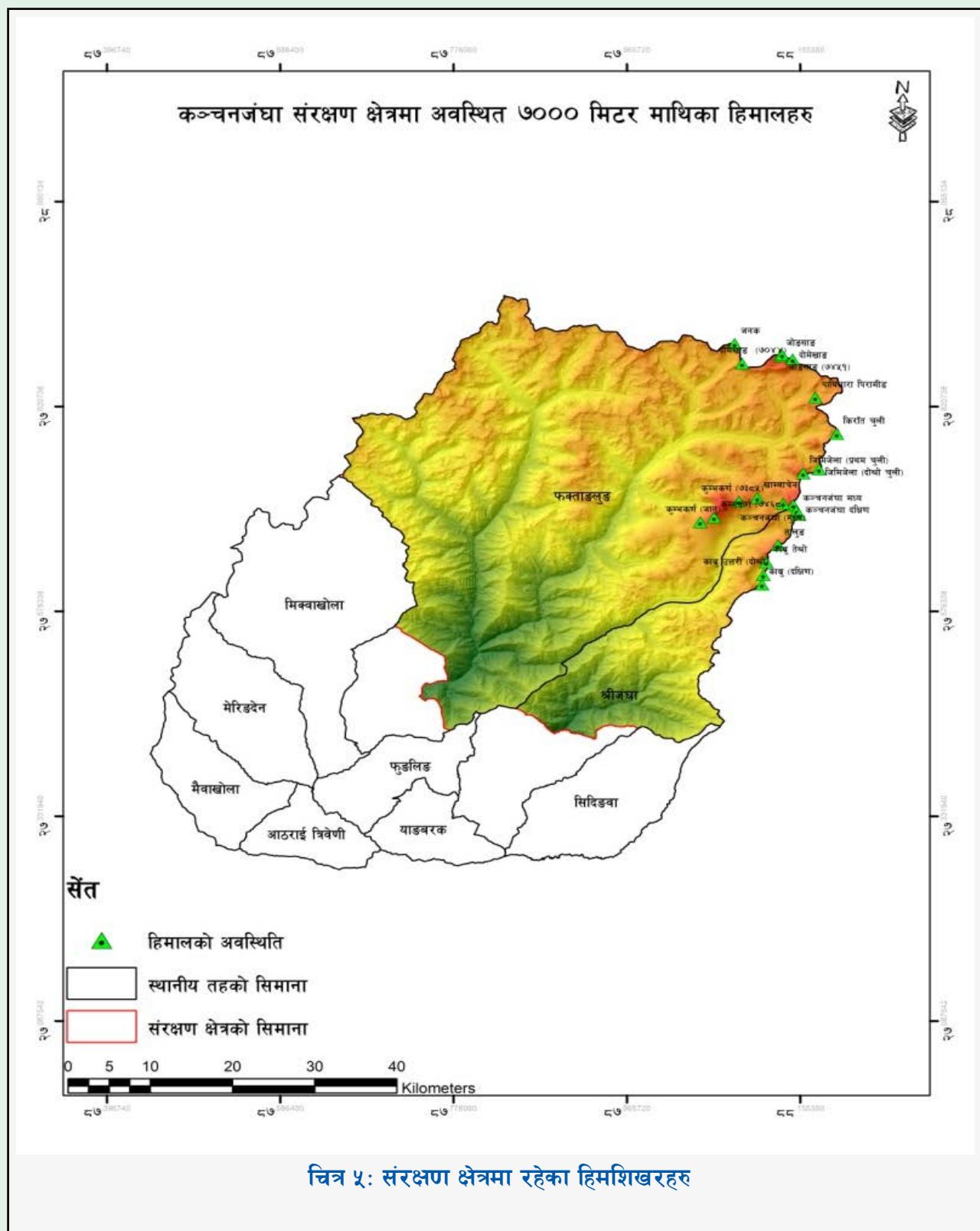
उचाइको दृष्टिकोणले यो संरक्षण क्षेत्र समुद्र सतहबाट १२०३ मी. (थिवा खोला) देखि ८,५८६ मि. कञ्चनजंग्या हिमालको चुचुरोसम्मको भू-भागमा फैलिएको छ। संरक्षण क्षेत्रको ६६.३ प्रतिशत भू-भाग ४०००-६००० मि. को उचाइमा अवस्थित छ। उचाई अनुसारको क्षेत्रफलको विवरण तलको तालिका २ मा देखाइएको छ।

तालिका २: उचाई अनुसारको क्षेत्रफलको विवरण

क्र.सं.	उचाई (मि.)	क्षेत्रफल (बर्ग.कि.मि.)	प्रतिशत
१	१२०३-२०००	४०.८०	२.०
२	२०००-३०००	२००.४३	९.८
३	३०००-४०००	३३२.७०	१६.३
४	४०००-५०००	६४४.४४	३१.७
५	५०००-६०००	७०४.८७	३४.६
६	६०००-७०००	१०२.४७	५.०
७	७०००-८०००	१.३६	०.५
८	८०००-८५८६	०.०४	०.००२
जम्मा		२०३५	१००

चित्र ४ संरक्षण क्षेत्रमा उचाई विभाजन नक्सा

भारतीय उपमहाद्वीपको उत्तरी किनार तिब्बतीयन प्लेटसंग ठोकिकिंदा यस क्षेत्रमा अग्ला हिमशृङ्खलाहरु विकसित भएका हुन् । यो ठोकिकिने क्रम अफै पनि जारी रहेकोले यहाँका भू-भागहरु भिराला र गतिशील छन् । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा ८००० मि. भन्दा माथिका ४ वटा र ७००० मि. भन्दा माथिका १७ वटा हिमाली चुचुराहरु पर्दछन् । यि हिमशिखरहरु पर्यटकीय आकर्षणका मुख्य केन्द्रविन्दु हुन् । संरक्षण क्षेत्रमा पर्ने ७००० मि. भन्दा माथिका हिमशिखरहरुको अवस्थिति चित्र नं. ५ मा उल्लेख गरिएको छ । यसको थप विवरण अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी यस कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा सिस्ट (Schist) तथा निस (Gneiss) जस्ता परिवर्तित चट्टानहरु समेत पाइन्छन् । उपल्लो क्षेत्र हिमनदी तथा नाइलो चट्टानले ढाकिएको छ ।

३.१.२. जलवायु

तापक्रम

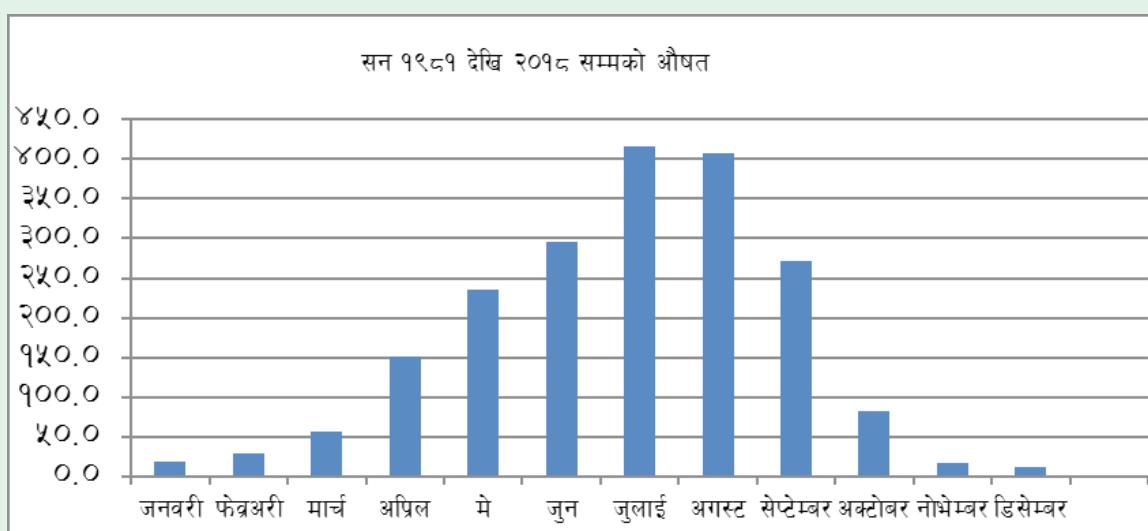
उचाइ अनुसार फरक पर्ने उच्च वर्षा र उच्च आर्द्रता यहाँको विशेषता हो। लेलेप, तापेश्वेक र याम्फुदिनको तल्लो क्षेत्रमा केही गर्मी र केही चिसो मौसम हुन्छ भने ओलाड्चुडगोला, याडमा र धुन्साजस्ता माथिल्लो क्षेत्रमा चिसो मौसम छ। यी क्षेत्रहरूमा हिउँ र तुसारो पनि पर्दछ। ताप्लेजुड सदरमुकाममा रहेको मौसम मापन केन्द्रमा सन् १९८२ देखि २०१८ सम्मको औषत तापक्रमलाई हेर्दा औषत अधिकतम तापक्रम २०.८ डिग्री सेल्सीयस र औषत न्यूनतम तापक्रम ११.८ डिग्री सेल्सीयस रहेको छ। ताप्लेजुडको अधिकतम तथा न्यूनतम तापक्रमको विवरण तलको चित्र ६ मा उल्लेख गरिएको छ।

चित्र ६ ताप्लेजुड जिल्लाको तापक्रमको अवस्था

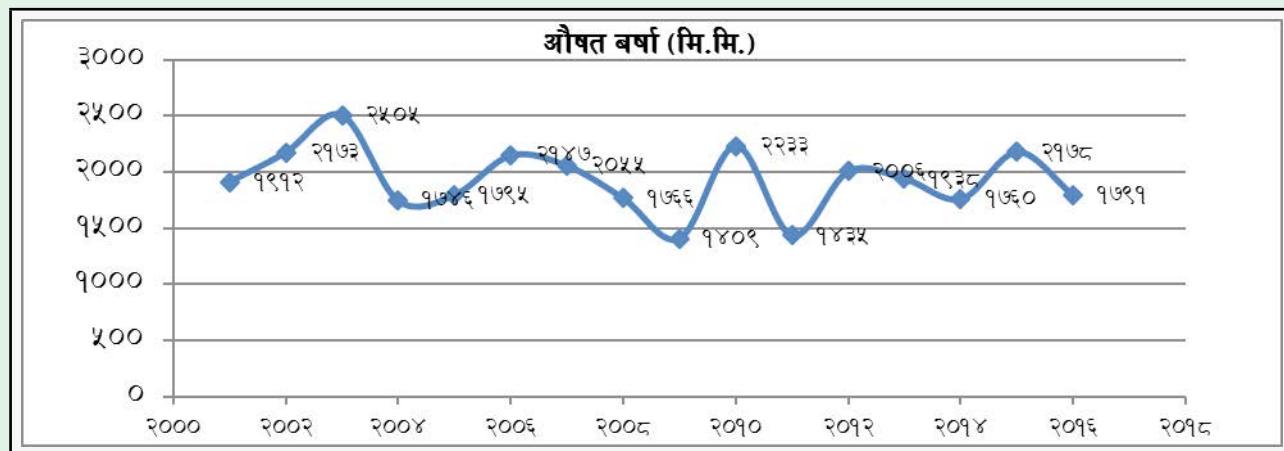
बर्षा

हिमाली शृङ्खलाले बज्ञालको खाडीबाट उत्तरतर्फ बढ्ने मनसुनी बादललाई ठक्कर दिने हुँदा कञ्चनजङ्घा संरक्षण क्षेत्र र आसपासमा बढी मनसुनी वर्षा हुने गर्छ। ताप्लेजुड जिल्लाको सरदर वर्षा १९८९ मि.मि. रहेको छ। यस क्षेत्रमा मे देखि सेप्टेम्बर सम्म बढी पानी पर्दछ भने हिउँदमा कम पानी पर्दछ। हिउँदमा संरक्षण क्षेत्रको उच्च हिमाली क्षेत्रमा हिउँ पर्ने गर्दछ। महिना अनुसार बर्षाको विवरण तलको चित्र ७ मा देखाईएको छ।

चित्र ७ ताप्लेजुड जिल्लामा महिना अनुसार बर्षाको अवस्था

सन् २००१ देखि २०१६ सम्म बर्षाको अवस्थालाई हेर्दा सैवैभन्दा बढी बर्षा सन् २००३ मा २५०५ मि.मि. भएको देखिन्छ भने सैवैभन्दा कम बर्षा २००९ मा १४०९ मि.मि. मा भएको देखिन्छ। सन् २००१ देखि २०१६ सम्म बर्षाको विवरण तलको चित्र ८ मा देखाइएको छ।

चित्र ८ ताप्लेजुड जिल्लामा औषत बर्षाको अवस्था

३.१.३. जलस्रोत

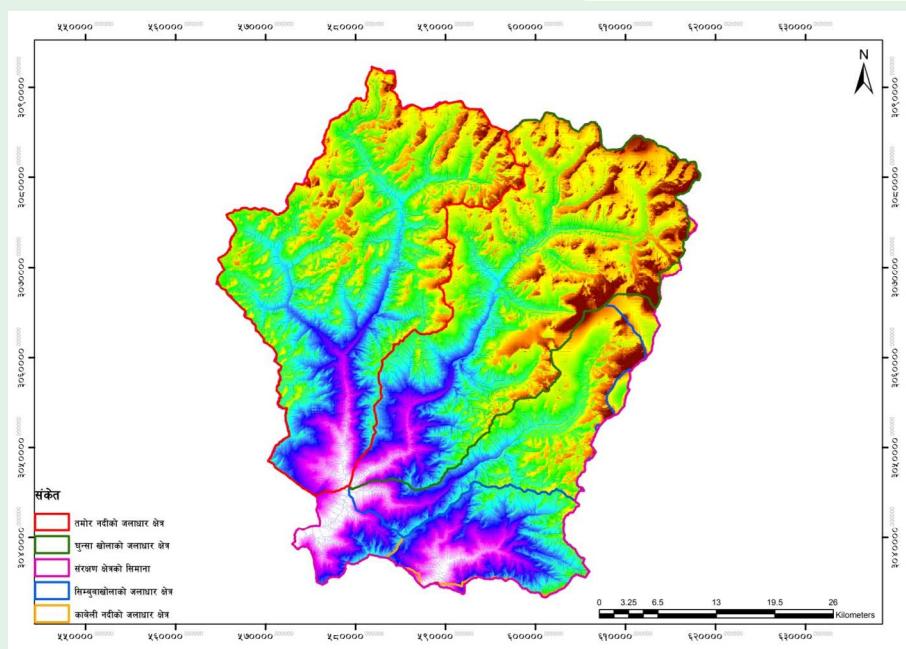
नदी प्रणाली

कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्र जलस्रोतमा निकै धनी छ। कञ्चनजंग्घा, जन्तु, यालुङ, यामातारी आदि हिमनदीहरू यस क्षेत्रमा छन्। तमोर, घुन्सा, सिम्बुवा र काबेली समेत ६० भन्दा बढी नदी र तिनका शाखा-प्रशाखाहरू कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्रबाट बहन्छन्। कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्रको ९४.७८ प्रतिशत भू-भाग तमोर, घुन्सा, सिम्बुवा र काबेली गरी जम्मा ४ वटा नदीहरूको जलाधार क्षेत्र भित्र पर्दछ। संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका मुख्य नदीहरू र तिनको जलाधार क्षेत्र तालिका ३ मा उल्लेख गरिएको छ।

पानीका यी स्रोतहरू यस क्षेत्रका बासिन्दाहरूको मात्र नभई तल्लो भू-भागमा बसोबास गर्ने मानिसहरूका पनि जीवनका आधार हुन्।

तालिका ३ संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका मुख्य नदीहरू र तिनको जलाधार क्षेत्रको विवरण

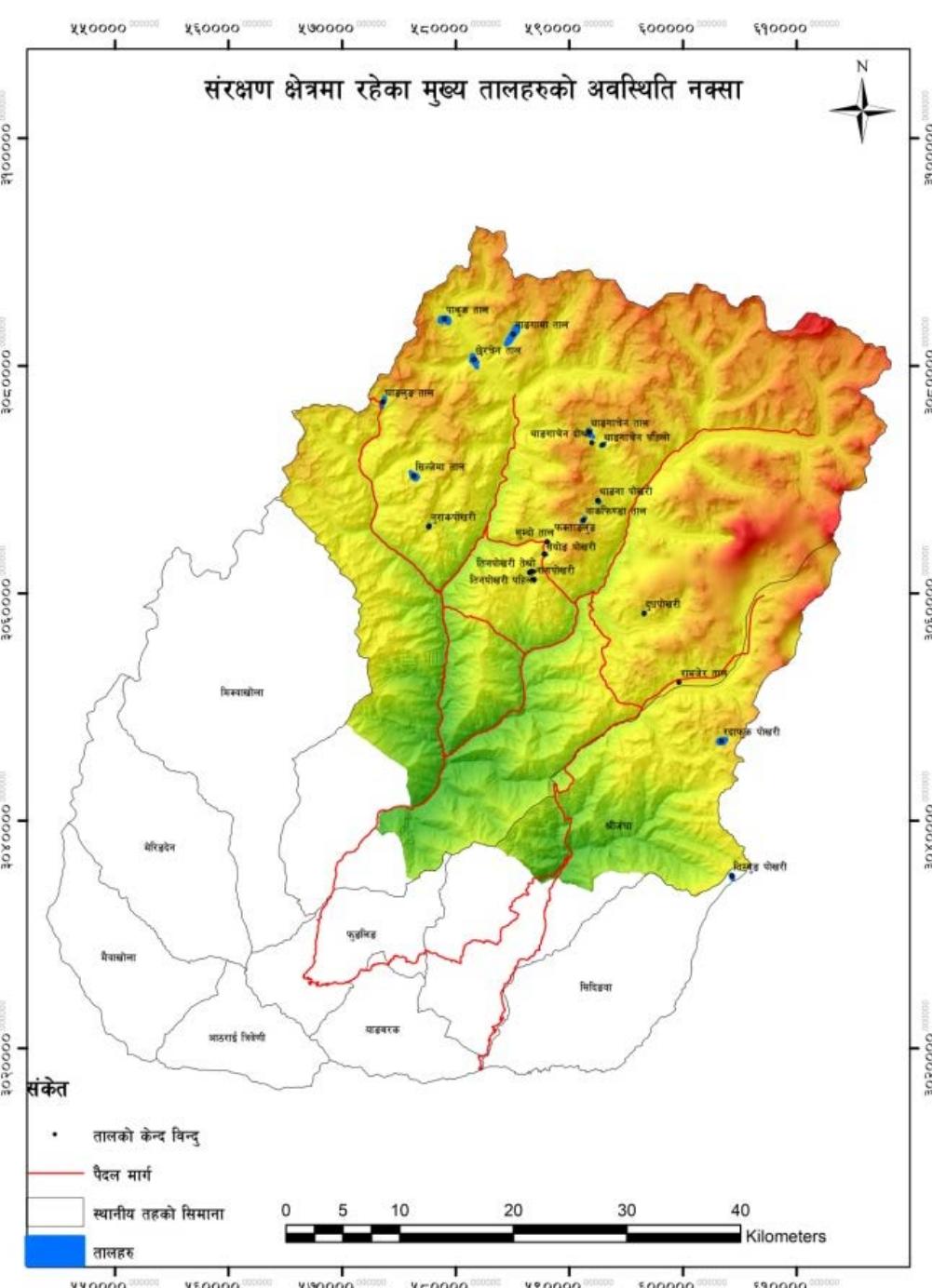
क्र.सं	खोला	जलाधार क्षेत्रको क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि)
१	तमोर नदीको जलाधार क्षेत्र	७६७.५५
२	घुन्सा खोलाको जलाधार क्षेत्र	७२९.१०
३	सिम्बुवाखोलाको जलाधार क्षेत्र	२५३.३८
४	काबेली नदीको जलाधार क्षेत्र	१७८.७७
	जम्मा	१९२८.८०
	जम्मा क्षेत्रफल	२०३५
	४ वटा नदीको जलाधारको क्षेत्रफल	९४.७८%

चित्र : ९ ताप्लेजुड जिल्लाका प्रमुख नदीहरूको जलाधार क्षेत्रको नक्सा

तालहरु

कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्रमा साना तथा ठूलो गरी जम्मा २६६ वटा तालहरु रहेका छन्। उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका सिंजेमा, नाडगामा छेरछेन, नुप, नुराक तथा लामपोखरी तालहरूको धार्मिक तथा साँस्कृति महत्व समेत रहेको छ। कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयले आ.व. २०७३/०७४ मा गरेको अध्ययन अनुसार संरक्षण क्षेत्रका मुख्य तालहरूको अवस्थिति चित्र १० तथा सो को विस्तृत विवरण अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएको छ।

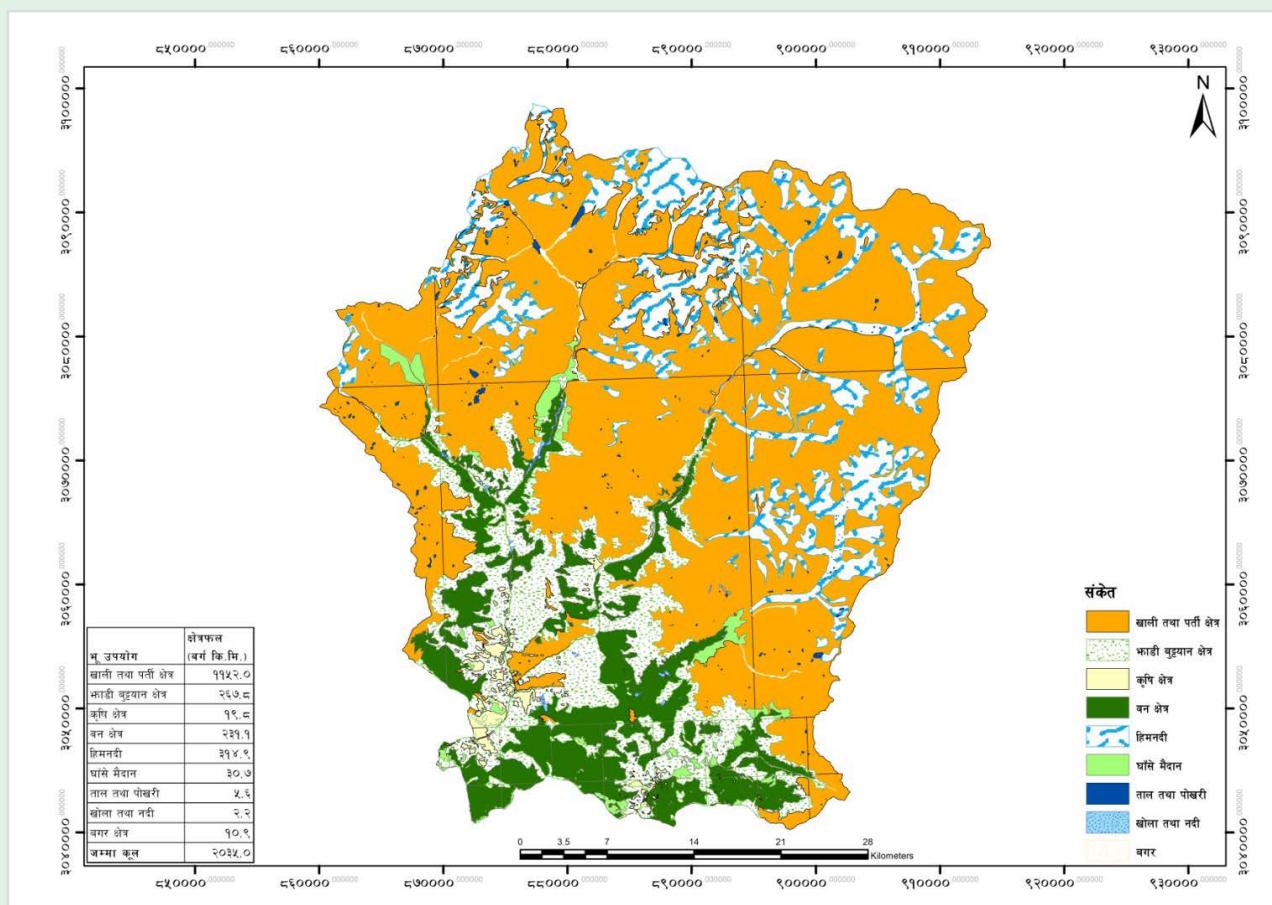
चित्र : १० कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्रमा रहेका तालहरूको अवस्थिति

३.१.४ भू-उपयोग

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको २०३५ वर्ग कि.मि. भू-भाग मध्ये सबैभन्दा ठूलो हिस्सा खाली तथा पर्ती क्षेत्रले ५६.६१ प्रतिशत ओगटेको छ भने हिउँ तथा हिमनदी १५.४७ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको छ। यसै गरी भाडी तथा बुट्यान क्षेत्रले १३.१६ प्रतिशत र वन क्षेत्रले ११.३६ प्रतिशत ओगटेको छ। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोगको विवरण तालिका ४ मा देखाईएको छ। संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोग नक्सा तलको चित्र ११ मा देखाईएको छ।

तालिका ४ संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोगको विवरण

क्र.सं.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	खाली तथा पर्ती क्षेत्र	११५२.०	५६.६१
२	भाडी बुट्यान क्षेत्र	२६७.८	१३.१६
३	कृषि क्षेत्र	१९.८	०.९७
४	वन क्षेत्र	२३१.१	११.३६
५	हिमनदी	३१४.९	१५.४७
६	घासे मैदान	३०.७	१.५१
७	ताल तथा पोखरी	५.६	०.२८
८	खोला तथा नदी	२.२	०.११
९	बगर क्षेत्र	१०.९	०.५४
जम्मा कूल		२०३५.०	१००.००

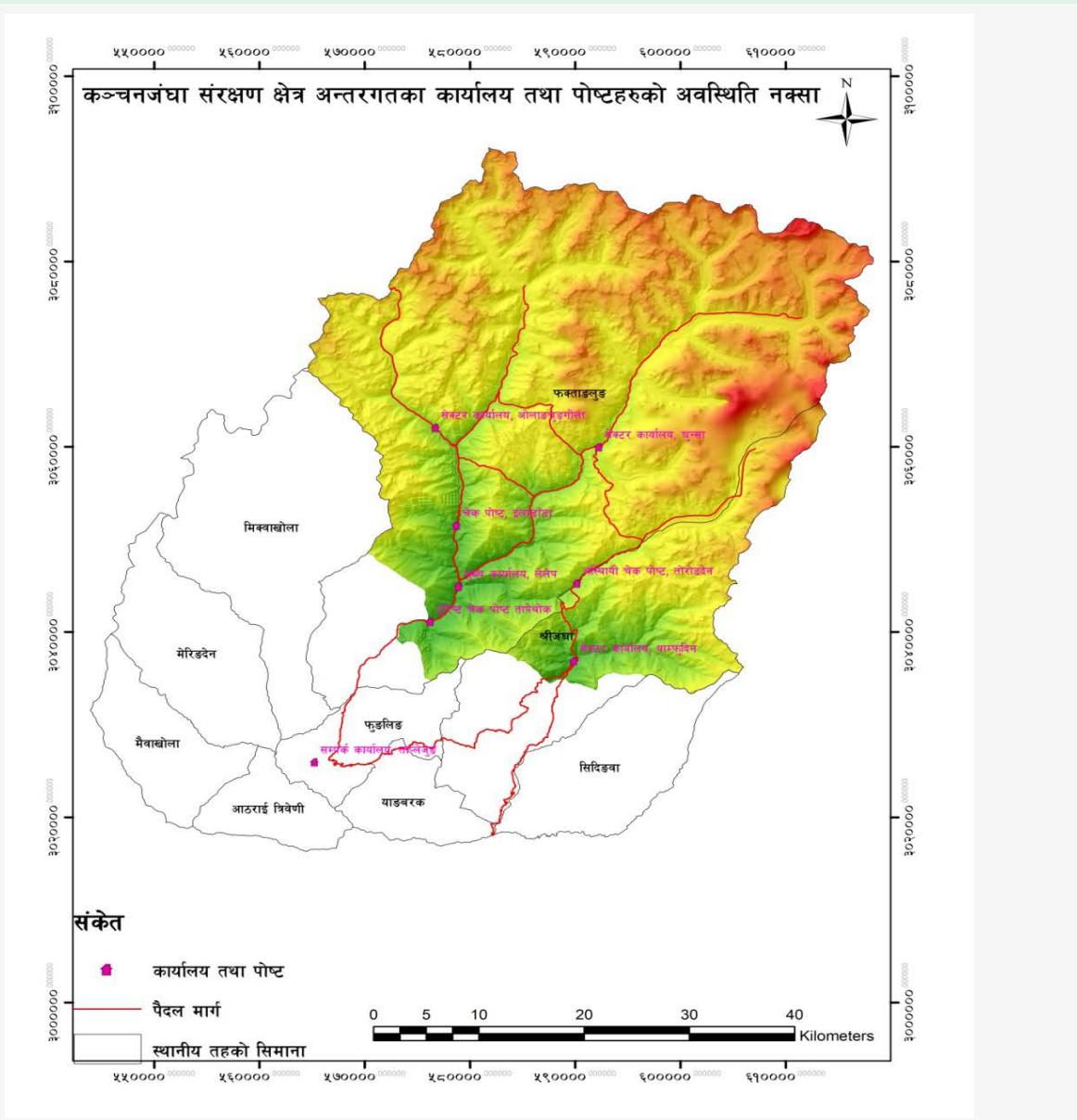
चित्र : ११ कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको भू-उपयोग नक्सा

३.१.५. कार्यालय भवन तथा पोष्टहरु

कञ्चनजंगां संरक्षण क्षेत्रमा १ वटा मुख्य कार्यालय, १ वटा सम्पर्क कार्यालय, ३ वटा सेक्टर कार्यालय र २ चेक पोष्ट गरी जम्मा ७ वटा भवनहरु रहेका छन् जसको अवस्थित चित्र १२ तथा विस्तृत विवरण तालिका ५ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ५ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका भवनहरुको विवरण

क्र.सं.	भवनको नाम	प्रकार	निर्माण बर्ष	तला	कोठा संख्या	क्षेत्रफल (वर्ग फिट)	लागत रु.
१	मुख्य कार्यालय भवन, लेलेप	आर.सि.सि.	२०७३	३	१८	५२०५	२ करोड
२	सम्पर्क कार्यालय भवन, ताप्लेजुङ	आर.सि.सि.	२०७२	१	१२	६४	३५ लाख
३	सेक्टर कार्यालय, याम्फुदिन	जस्ता	२०६५	२	५	८००	२० लाख
४	सेक्टर कार्यालय, ओलाड्चुडोला	" "	२०६९	२	४	४००	१५ लाख
५	सेक्टर कार्यालय, घुन्सा	" "	२०६९	१	३	४३२	१७ लाख
६	टुरिष्ट चेक पोष्ट, तापेथोक	" "	२०६९	१	२	२००	१३ लाख
७	चेक पोष्ट, इलाडाँडा	" "	२०६९	२	२	४२०	२० लाख

चित्र १२ संरक्षण क्षेत्र अन्तरगतका कार्यालय तथा पोष्टहरुको अवस्थिति नक्सा

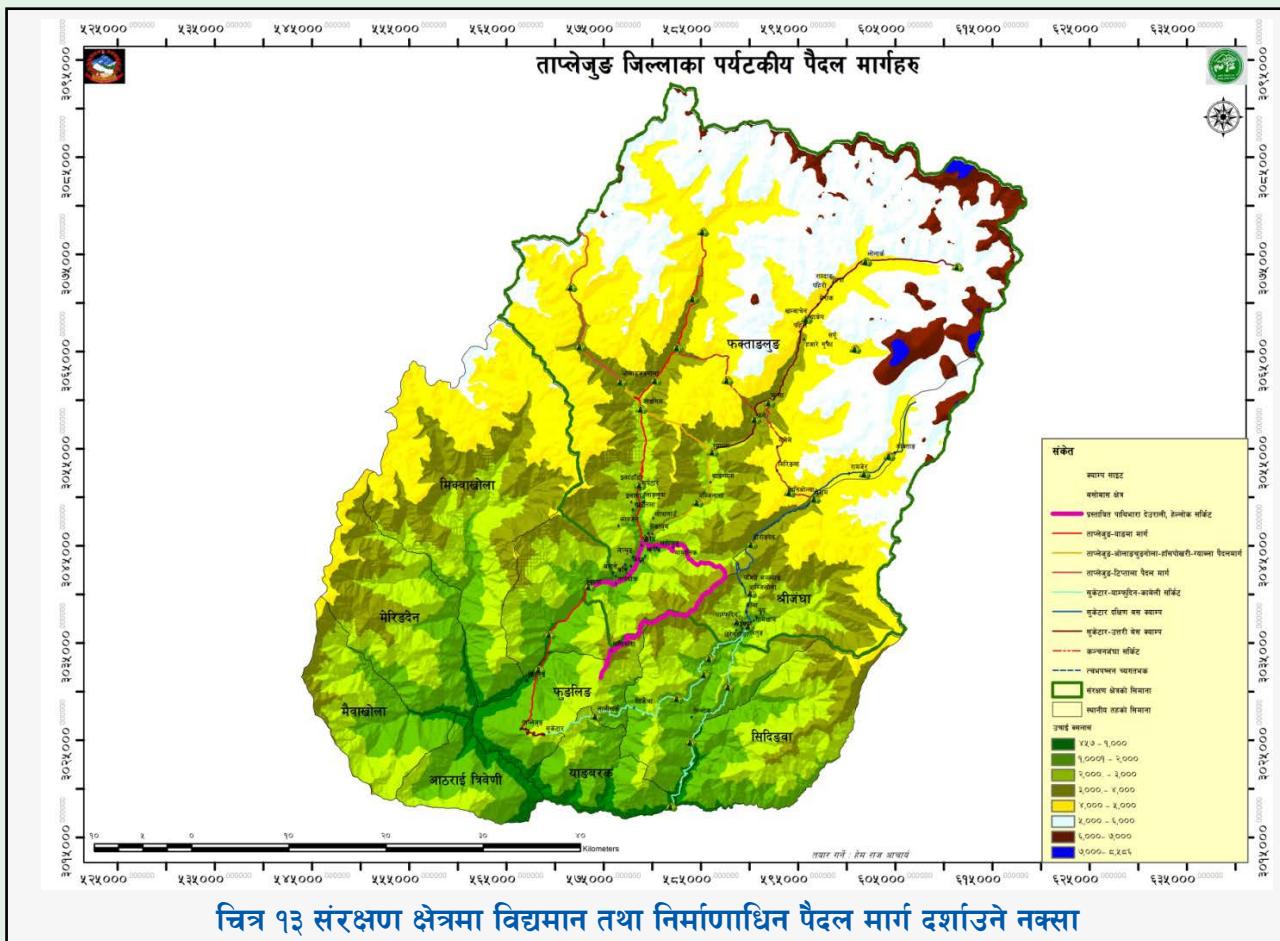
३.१.६. पैदल मार्गहरू

कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्र भित्र छिरुवा-लेलेप-घुन्सा-खान्बाचेन हुँदै उत्तरी बेस क्याम्प सम्म पुग्ने पैदल मार्ग, याम्फुदिन-आम्दाफेदी-रामजेर-चेराम-ओक्ताङ्ग हुँदै दक्षिण बेस क्याम्प सम्म पुग्ने पैदल मार्ग, हेल्लोक-यसाङ्ग-तोरोङ्गदेन-आम्दाफेदी, रामजेर-चेराम, ओक्ताङ्ग हुँदै दक्षिण बेस क्याम्प पुग्ने पैदल मार्ग, तापेथोक देखि पाथिभरा मन्दिर पुग्ने पैदल मार्ग, लेलेप-देउराली-ओलाङ्गुलोला-तिब्ताला पैदल मार्ग, लेलेप-जोङ्गीम-चेने-याङ्गमा पैदल मार्ग सञ्चालनमा रहेका छन्। कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका पैदल मार्गहरूको विवरण तालिका ६ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ६ : कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्र भित्र रहेका पैदल मार्गहरूको विवरण

पदमार्गको नाम	लम्बाई कि.मि.	भ्रमण दिन	अवस्था
कञ्चनजंग्घा सर्किट	२८०.७३	२६	पैदल मार्ग लामो हुनुका साथै पुर्वाधारको अभाव
सुकेटार-ताप्लेजु-लेलेप-घुन्सा-उत्तरी बेस क्याम्प	१०२.५८	१८	पुर्वाधारको अभाव, खोलाको किनारै किनार भएको हुँदा बर्षा याम्मा सुचारु नहुने
सुकेटार- याम्फुदिन-रामजेर-दक्षिण बेस क्याम्प	८८.७४	१६	पुल, क्याम्प साईट, भौतिक पूर्वाधारको अभाव
सुकेटार- याम्फुदिन-काबेली सर्किट	७५.७५	९	अधिकांश क्षेत्र संरक्षण क्षेत्र बाहिर पर्ने, मोटर बाटो निर्माण हुँदा पर्यटकको आवतजावतमा नपर्ने
ताप्लेजुड-डिप्ताला पैदल मार्ग	८४.३९	१४	विचमा बस्ती, चियापसल समेत नभएको हुँदा क्याम्प साईट तथा सामुदायिक लज निर्माण गर्नुपर्ने
ताप्लेजुड-गोला-हाँसपोखरी-म्याब्ला पैदल मार्ग	८८.२७	१२	विचमा बस्ती, चियापसल समेत नभएको हुँदा क्याम्प साईट तथा सामुदायिक लज निर्माण गर्नुपन
ताप्लेजुड याडमा पैदल मार्ग	८२.७१	१८	खोलाको किनार बढी पर्ने भएको हुँदा पुल, ब्रेष्ट वाल, क्याम्प साईट र कम्युनिटी लज निर्माण गर्नुपर्ने

कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्रमा हाल पैदल मार्गहरूको सञ्चाल अत्यन्त पातलो रहेको छ। कठिपय स्थानहरू प्राकृतिक रूपमा मनमोहक एवं सामाजिक साँस्कृतिक रूपमा महत्वपूर्ण भएता पनी पहुँचको अभावमा त्यस्ता स्थानहरूमा पर्यटकहरू जाने गरेको पाइदैन। ताप्लेजुड जिल्लाको उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका नाङ्गमा, छेरचेन, सिंजेमा, हाँसपोखरी, तिब्ताला जस्ता तालतलैयाहरूमा कुनैपनी पर्यटकहरूले भ्रमण नगरेको अवस्था छ। हाल सञ्चालनमा रहेका पैदल मार्गहरू तमोर खोला, घुन्सा खोला एवं काबेली खोलाको किनारै किनार निर्माण गरिएको हुँदा पर्यटकहरूले भू-दृष्ट अवलोकन गर्न नपाउने हुँदा नयाँ पैदल मार्गको पहिचान गरी निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.१.७ जलविद्युत

(क) लघु जलविद्युत

कञ्चनजंग्ला संरक्षण क्षेत्रको स्थापना भएपछि कञ्चनजंग्ला संरक्षण क्षेत्र आयोजना, कञ्चनजंग्ला संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् र कञ्चनजंग्ला संरक्षण क्षेत्र कार्यालय समेतको आर्थिक सहयोगमा संरक्षण क्षेत्रका विभिन्न स्थानहरूमा लघु जलविद्युत आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न तथा निर्माणको चरणमा रहेका छन्। संरक्षण क्षेत्रमा रहेका लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण तालिका ७ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ७ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका लघु जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	क्षमता (कि.वा.)	स्थान
१.	घुन्सा लघु जलविद्युत आयोजना	५०	फक्ताडल्लुड ६, घुन्सा
२.	ग्याब्ला लघु जलविद्युत आयोजना	२५ (निर्माणाधिन)	फक्ताडल्लुड ६, ग्याब्ला
३.	ओलाडचुडगोला लघु जलविद्युत आयोजना	३६	फक्ताडल्लुड ७, ओलाडचुडगोला
४.	ताक्मावाखोला लघु जलविद्युत आयोजना	६८	फक्ताडल्लुड ५, तापेथोक
५.	थाक्पाखोला लघु जलविद्युत आयोजना	५० (निर्माणाधिन)	फक्ताडल्लुड ६, लेलेप
६.	काबेलीखोला लघु जलविद्युत आयोजना	१५	श्रीजंगा ८, यामफुदिन
७.	तुमिया खोला लघु जलविद्युत आयोजना	८	श्रीजंगा ८, यामफुदिन
८.	रातेखोला पिको जलविद्युत आयोजना	४	श्रीजंगा ८, यामफुदिन
जम्मा		२५६	

श्रोत : फिल्ड अध्ययन २०७५

(ख) जलविद्युत आयोजनाहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा विभिन्न कम्पनीहरूबाट एघार सय मेघावाट भन्दा बढी विद्युत उत्पादनका लागि प्रस्ताव गरिएको छ । यि जलविद्युत आयोजनाहरू मध्ये कतिपय आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न भएको तथा कतिपय आयोजनाहरू वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा रहेका छन् । संरक्षण क्षेत्रमा प्रस्ताव गरिएका जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण तालिका ८ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ८ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रस्तावित आयोजना	क्षमता (मे.वा.)	खोला	प्रवर्धक
१	अपर तमोर	४१५	तमोर	तमोर सानिमा इनर्जी प्रा.लि.
२	सुपर तमोर	१५५	तमोर	क्रिस्टल पावर डेव्हलपमेन्ट प्रा.लि
३	घुन्सा खोला	७८	घुन्सा	नेपाल विद्युत विकास विभाग
४	सिम्बुवाखोला	७३	सिम्बुवा खोला	नेपाल विद्युत विकास विभाग
५	अपर तमोर हाईड्रोपावर प्रोजेक्ट	७२	तमोर	युनियन हाईड्रोपावर कम्पनी लि.
६	घुन्सा खोला	७१.५	घुन्सा	रेमिट हाईड्रो प्रा.लि.
७	सिम्बुवा खोला हाईड्रो इलेक्ट्रिक प्रोजेक्ट	५३.७	सिम्बुवा	रेमिट हाईड्रो प्रा.लि.
८	अपर सिम्बुवाखोला	४६.८१	सिम्बुवा	सिम्बुवा हाईड्रोपावर प्रा.लि
९	घुन्सा तमोर हाईड्रोपावर प्रोजेक्ट	४३	तमोर	नेपाल हाईड्रो भेन्चर प्रा.लि.
१०	मिडिल तमोर	५४	तमोर	तमोर सानिमा इनर्जी प्रा.लि.
११	सुपर काबेली	२०	काबेली	हिलटन हाईड्रो इनर्जी प्रा.लि.
१२	सुपर काबेली खोला ए	१५	काबेली	स्नो रिभर प्रा.लि.
१३	याडमा खोला जलविद्युत आयोजना	९.५०	इडमा खोला	नेपाल विद्युत विकास विभाग
जम्मा प्रस्तावित आयोजना		११०६.५१		

श्रोत : विद्युत विकास विभाग, २०७५

३.१.८ अन्य भौतिक संरचनाहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था सन्तोषजनक छैन । दीर्घकालीन दिगो भौतिक पूर्वाधार विकासको अभाव र दुर्गमता यस क्षेत्रको पूर्वाधार विकासका कठिनाइ हुन् । यो संरक्षण क्षेत्र सडक सञ्जालमा समेटिएको छैन र पिच सडकबाट कम्तीमा १ दिनको यात्रापछि मात्र संरक्षण क्षेत्रको सीमानासम्म पुन सकिन्छ भने सिँचाइ र ढल निकासको व्यवस्था छैन । समितिको क्षेत्र अनुसार संरक्षण क्षेत्रभित्रका विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, हुलाक, होटल तथा क्याम्पसको विवरण तालिका ९ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ९ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका भौतिक पूर्वाधारको विवरण

क्र.सं.	उपभोक्ता समिति	विद्यालय	स्वास्थ्य चौकी	हुलाक	होटल, लज र चिया पसल	क्याम्प साईट
१.	लालीगुराँस उपभोक्त समिति	६	१	१	०	०
२.	सेकाथुम घुन्सा उपभोक्त समिति	४	२	१	३५	३६
३.	विहानी उपभोक्त समिति	२	०	०	४	२
४.	सिम्बुवाखोला उपभोक्त समिति	२	१	१	०	०
५.	घाडलुङ उपभोक्त समिति	२	१	१	०	६
६.	पाथीभरा उपभोक्त समिति	२	०	०	०	०
७.	कञ्चनजंघा उपभोक्त समिति	१	१	१	७	९
जम्मा		१९	६	५	४६	५३

श्रोत : फिल्ड अध्ययन २०७५

३.२. पारिस्थितिकीय विविधता

विभिन्न जलवायु र भू-बनावटको मिश्रणले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा विविध पारिस्थितिकीय प्रणाली सृजना गरेको छ। सिनो जापानीज र सिनो हिमालय विशेषताले (श्रेष्ठ र अन्य, १९९६) गर्दा यस क्षेत्र वानस्पतिक विविधतामा धनी रहेको छ। जैविक विविधता चित्रण परियोजना (BPP, १९९५) तथा वृक्ष सुधार केन्द्रको नक्सा (२००१) अनुसार कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा १२ किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणाली पाइन्छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने पारिस्थितिकीय प्रणालीको विवरण अनुसूची ३ मा उल्लेख गरिएको छ।

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा ९ प्रकारका वनहरू पाइन्छ। घुन्सा र तमोर नदिको तटिय क्षेत्रको ३००० देखि ३७०० मिटरको उचाईमा लार्क र धूपीको (*Larix griffithiana- Juniperus*) वन रहेको छ। संरक्षण क्षेत्रको २८०० देखि ३५०० मिटरको उचाईमा ठिङ्गे सल्ला र गोब्रे सल्ला मिश्रित कोणधारी वन, १२०० देखि २८०० मिटरको उचाईमा बाँझ, कटुस, भोटे चाँपको वन पाइन्छ। संरक्षण क्षेत्रको १२०० मिटर देखि ५८०० मिटर सम्म गुराँसको मिश्रित वन देखि सकिन्छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने वनको प्रकारको विवरण तालिका १० मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका १०: संरक्षण क्षेत्रमा पाइने वनको प्रकारको विवरण

क्र.सं	बानस्पतिक समुदायको प्रकार
१	Upper Alpine Meadow
२	Moist Alpine Scrub
३	Fir Forest
४	Larch Forest
५	Mix Rhododendron-Maple Forest
६	East Himalayan Oak-Laurel Forest
७	Schima Castanopsis Forest

श्रोत : बायोडाइभरसिटी प्रोफाईल प्रोजेक्ट, १९९५

३.३. प्रजाति विविधता

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र जैविक विविधताको प्रचुरताको हिसावले प्रजाति विविधतामा धनी देखिन्छ।

३.३.१. स्तनधारी जनावर

संरक्षण क्षेत्रमा ४५ प्रजातिका स्तनधारी वन्यजन्तुहरू पाइन्छन् (DNPWC, 2011 The Status of Nepal's Mammals: The National Red List Serie) भने कस्तुरी मृग, हिँड़ चितुवा, हाबे, ब्वाँसो, ढोले, ध्वाँसे चितुवा, हिँड़ चितुवा र सालक यस क्षेत्रमा पाइने संरक्षित जनावरहरू हुन्। हिँड़ चितुवा उच्च हिमाली क्षेत्रको प्रमुख मांसाहारी जनावर हो। सन् २०१२ मा गरिएको सर्वेक्षण अनुसार संरक्षण क्षेत्रमा जम्मा १२-२१ वटा हिँड़ चितुवा पाइने अनुमान गरिएको छ। यसलाई छाता प्रजाति एवं प्रतिनिधि प्रजातिको रूपमा लिइन्छ। यसै गरी हाबे विशेष वासस्थानमा मात्र पाइने जनावर हो। यो वन्यजन्तु विशेषतः तालीसपत्र र धूपीको वन तथा भुइँमा मालिङ्गो भएको, उच्च वर्षा हुने ३,०००-४,००० मि. उचाइ क्षेत्रमा पाइन्छ। हाबे पाइने वन क्षेत्रले राम्रो वासस्थानको पहिचान दिने हुँदा यसलाई समशीतोष्ण वनक्षेत्रको छाता प्रजातिका रूपमा लिइन्छ। कस्तुरी मृग हिमालयको समशीतोष्ण क्षेत्रको वन सकिएर चरन क्षेत्र सुरु हुने सिमित भागमा मात्र पाइन्छ। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने स्तनधारी वन्यजन्तुको विवरण अनुसूची ४ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.२. पक्षी

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र नेपालको एक महत्वपूर्ण पक्षी क्षेत्र (Important Bird Area) हो। यस क्षेत्रमा रैथाने र घुमन्ते गरी कम्तीमा ३३० प्रजातिका चरा पाइन्छन्। यहाँ पाइने महत्वपूर्ण चराहरूमा गोमायु महाचील (*Aquila nipalensis*), तोप (*Falco Cherrug*) गरी जम्मा २ प्रजातिहरू विश्वमानै लोपन हुने खतरामा (Endangered) रहेका छन्। कैलो टाउके हाँस (*Aythya Ferina*), उड स्नाईप (*Gallinago Nemoricola*), रणमत महाचील (*Aquila heliaca*), लोभिपापी गरुड (*Ciconia episcopus*)

गरी जम्मा ४ प्रजातिहरु विश्वमानै संकटापनको सूची (Vulnerable) मा रहेका छन्। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने चराहरु मध्ये डाँफे (*Lophophorus impejanus*) र मोनाल (*Satyr tragopan*) लाई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ बमोजिम संरक्षित वन्यजन्तुको सूचीमा राखिएको छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने अन्य चराहरुमा तिब्बतीयन हिमकुखुरा (*Tibetan snow cock*), चिल्मे (*Blood pheasant*), मलेवा (Rock pigeon), बस्तु बकुल्ला (Cattle egret) आदि पर्दछन् कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तुहरुको विवरण अनुसूची ५ मा समावेश गरिएको छ।

३.३.३ सरिसृपहरु

संरक्षण क्षेत्रमा गुब्रे, सिरिसे, हरेउ, धामन, सन्बे लगायत ६ प्रजातिका शर्पहरु र भिर छेपारे, भालुमुग्रे लगायत ४ प्रजातिका छेपारोहरु पाइन्छन् (थापा, २०१७)। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने सरिसृपहरुको विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.४ उभयचर

हाल सम्म भएको अध्ययन अनुसार संरक्षण क्षेत्रमा भ्यागुता, पाहा लगायतका जम्मा १५ प्रजातिका उभयचरहरु पाईएको छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने सरिसृपहरुको विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.५ माछाहरु

हाल सम्म भएको अध्ययन अनुसार संरक्षण क्षेत्रमा २१ प्रजातिका माछाहरु पाइन्छ भने संरक्षण क्षेत्रमा पर्ने तमोर नदीमा तिते माछा (*Psilorhynchoides Pseudecheneis*) र *Myersglanis blythi* गरी दुई प्रजातिका रैथाने माछाहरु पाइन्छन्। तमोर नदीमा पाइने सहर माछा (*Tor tor*) संकटापन अवस्थामा पर्ने प्रजाति हो। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने माछाहरुको विवरण अनुसूची ८ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.६ किरा फट्याङ्गा

प्राकृतिक विज्ञान संग्राहलय (२००३) अनुसार कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा ३ अर्डर तथा २८ परिवार अन्तरगत ८३ प्रजातिका किरा/फट्याङ्गा पाइन्छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने किरा/फट्याङ्गाको विवरण अनुसूची ९ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.६ फूल फुल्ने बनस्पति

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र जडिबुटी तथा गैरकाष्ठ वनपैदावार विविधतामा सम्पन्न छ। संरक्षण क्षेत्रमा ८४ प्रजातिका फूल फुल्ने बनस्पतिहरु पाइन्छन् जसको विवरण अनुसूची ११ मा उल्लेख गरिएको छ। संरक्षण क्षेत्रमा पाइने १३७ प्रकारका गैह काष्ठ वन पैदावारहरु मध्ये ३० प्रजातिको जडिबुटी र सुगन्धित बिरुवाहरु आयआर्जन र स्थानीय स्तरमा प्रयोगको आधारमा महत्वपूर्ण मानिएको छ। जसमा अलैंची, चिराइतो, कुट्की, पाँचऔले, माइकोपिला, बिख, बिखमा, सुनपाती, भुइँचुक, खोकिम, मजिठो, मालिङ्गो, ओखर, लोकता, अर्गेली आदि पर्दछन्। उक्त जडिबुटी तथा सुगन्धित बिरुवाहरुको विवरण अनुसूची १२ मा समावेश गरिएको छ।

संरक्षण क्षेत्रमा १३ वटा रैथाने बनस्पतिका प्रजातिहरु पाइन्छन् जसको विवरण अनुसूची १३ मा समावेश गरिएको छ। संरक्षण क्षेत्रको १५०० मिटरदेखि माथि हिमाली बृक्ष रेखा (tree line) सम्म २१ प्रजातिका गुराँसहरु पाइन्छन्। जसको विवरण (अनुसूची १४) मा उल्लेख गरिएको छ। ४८ प्रजातिका अर्किड र १४ प्रजातिका ऐंसेलु पाइन्छन्। बोटबिरुवाहरुको विस्तृत सर्वेक्षण भई नसकेकोले यो तथ्यांक अझ बढी हुन सक्ने आंकलन गर्न सकिन्छ।

३.४ वंशाणुगत विविधता

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा वंशाणुगत विविधता सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान भएको देखिदैन। प्राणी तथा वानस्पतिक विविधताको संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि वंशाणुगत विविधताले संरक्षणमा महत्वपूर्ण स्थान राख्दछ।

३.५.प्रमुख वन्यजन्तुको बासस्थानको अवस्था

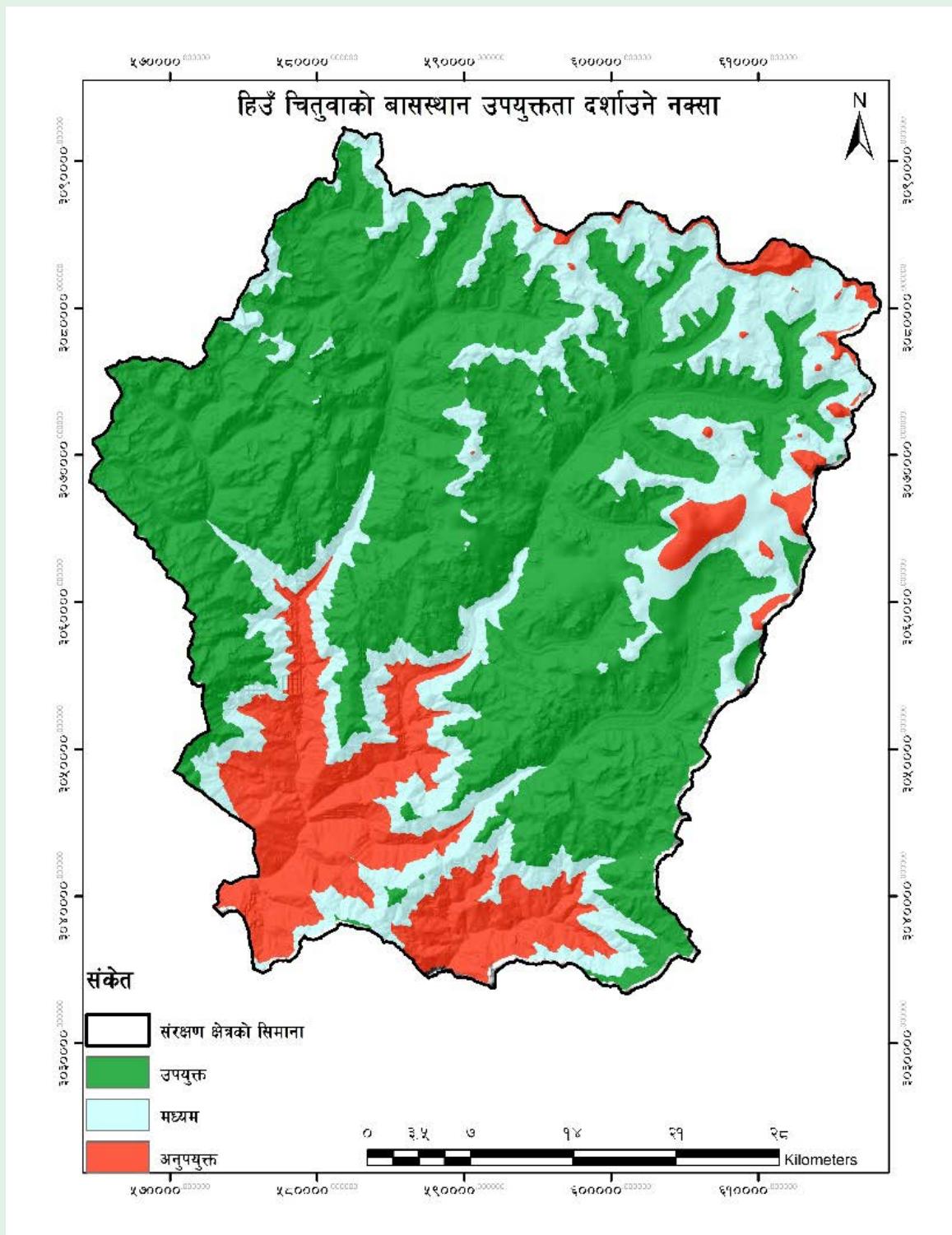
कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पाइने हिँड़ चितुवा, नाउर तथा रातो पाण्डा, हिमाली कालो भालु जस्ता दुर्लभ प्रजातिहरु संरक्षण तथा

व्यवस्थापन सहजरूपमा गर्नको लागि बाँसस्थान किटान तथा नक्सांकन गरिएको छ। हिउँ चितुवा/नाउर र रातो पाण्डा/हिमाली कालो भालु को बासस्थान क्षेत्रको विवरण तालिका नं. ११ प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ११ : महत्त्वपूर्ण प्रजातिहरूको बासस्थानको विवरण

क्र.सं.	प्रजातिको नाम	क्षेत्रको नाम	संख्या
१.	हिउँ चितुवा	ओलाङ्गुलो, तयाङ्गु, खाम्बाचेन, लोनार्क, रामजेर, चेराम	१३ देखि २१
	नाउर		१६५०
२.	रातो पाण्डा/हिमाली कालो भालु	पाथिभारा, ग्याब्ला, थान्याम, जोङ्गम, तोरोड्देन, देउराली	यकिन नभएको

चित्र : १४ हिउँ चितुवाको बासस्थानको उपयुक्तता दर्शाउने नक्सा

३.६ सामाजिक आर्थिक अवस्था

३.६.१. सामाजिक अवस्था

जनसंख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०८८ अनुसार संरक्षण क्षेत्रमा १०६० घरधुरीमा २३३५ महिला र २२९९ पुरुष गरी जम्मा ४६३४ मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। औषत परिवार संख्या ४.२८ प्रति घरधुरी रहेको छ। संरक्षण क्षेत्रका ६० भन्दा बढी बस्तीरू रहेका छन्। संरक्षण क्षेत्रमा लिम्बू, वालुड, राई, गुरुड, शेर्पा, तामाङ, नेवार, ब्राह्मण, क्षत्री, कामी, भोटे र अन्य गरी जम्मा १२ जातजातीका मानिसहरू

बसोबास गर्दछन् । कूल जनसंख्या मध्ये ५०.७९ प्रतिशत लिम्बु समुदायको बसोबास रहेको पाइन्छ । वालुड जाति नेपालको अल्पसंख्यक जातिमा सूचीकृत जाति हो । वालुड जातिको कूल जनसंख्या १०६९ रहेको छ जुन कूल जनसंख्याको २३ प्रतिशत हुन आउँछ । ब्राह्मण, क्षेत्री, कामी र नेवार जातिहरूले मातृभाषाको रूपमा नेपाली भाषा बोल्दछन् । वालुड, राई, लिम्बु, भोटे, गुरुड र तामाड जातिका मानिसहरु आफ्नो छुट्टै मातृभाषा प्रयोग गर्दछन् ।

शिक्षा

पाँच बर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको साक्षरतालाई विश्लेषण गर्दा संरक्षण क्षेत्रमा ६० प्रतिशत मानिसहरु मात्र साक्षर रहेको देखिन्छ । पाँच बर्ष माथिका २१२८ जना मानिसहरु मध्ये २,६०७ जना मानिसहरु लेखपढ गर्ने जान्दछन् । १९७ जना मानिसहरुले लेखन नजाने पनि पढन भने जान्दछन् । यसैगरी १३१९ जना मानिसहरु निरक्षर रहेका छन् । संरक्षण क्षेत्रमा सरस्वति च्यारिबुक मा.वि. लेलेप र कञ्चनजंघा माध्यमिक विद्यालय याम्फुदिन गरी जम्मा २ वटा माध्यमिक विद्यालयहरु रहेका छन् ।

स्वास्थ्य

संरक्षण क्षेत्रमा ३१ जना शारीरिक रूपमा फरक क्षमता भएका मानिसहरु, १० जना दृष्टिविहिन तथा औँखाको क्षमता कम भएका मानिसहरु, ५ जना बहिरा तथा सुन्ने क्षमता कम भएका मानिसहरु, २ जना औँखा देखन तथा सुन्न नसक्ने मानिसहरु, १३ जना बोल्न नसक्ने मानिसहरु, १३ जना मानसिक अपाङ्गता भएका मानिसहरु, र २८ जना विभिन्न रूपले असक्त मानिसहरु बसोबास गर्दछन् ।

खानेपानी

कूल घरधुरीको मध्ये १०२९ (९७ प्रतिशत) घरधुरीहरूले खानेपानीको रूपमा धाराको पानी प्रयोग गर्दछन् । संरक्षण क्षेत्रको १० घरधुरीहरु (१ प्रतिशत) ले खानेपानीको रूपमा खोलाको पानी प्रयोग गर्दछन् । संरक्षण क्षेत्रका १०४० (९८ प्रतिशत) घरधुरीहरु खाना पकाउनका लागि दाउराको प्रयोग गर्दछन् ।

३.६.२. साँस्कृतिक अवस्था

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा हिन्दु, बौद्ध, किराँत, यूमा र क्रिष्णियन धर्मावलम्बीको बसोबास रहेको पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने वालुड जाति अल्पसंख्यक आदिवासीमा सूचीकृत जाति हो । वालुड जातिहरूले नेसो, बौद्ध पूर्णीमा, फुटुक, दलाई लामाको जन्मदिनलाई समेत मनाउने गरेको पाइन्छ भने लिम्बु जातिले चासोक तौडनाम, बलिहाड, ककफेवा तोडनाम, साउने सक्रान्ति, माघे शक्रान्ति, दशै, तिहार, फाल्गुनन्द जयन्ती जस्ता चाडपर्वहरु मनाउने गर्दछन् । यि पर्वहरुमा धान नाच, च्याब्बु नाच आदि हुने गर्दछन् । राई जातिले चण्डी पूर्णीमा (उवौली), धान्य पूर्णीमा (उधौली), साकेला पर्व, दशै, तिहार, माघे शक्रान्ति जस्ता पर्वहरु मनाउने गर्दछन् । गुरुडहरूले तमु लोसार मनाउने गर्दछन् । यस क्षेत्रमा लिम्बुहरूले धान नाच, राइहरूको चिली नाच, भोटेहरूको च्याब्बु नाच प्रसिद्ध रहेका छन् । हिन्दु तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको महान पाठियभरा शक्तिपिठ यसै संरक्षण क्षेत्रभित्र पर्दछ । यस शक्तिपिठमा बर्षेनी हजारौ दर्शनार्थीहरूले पुजाआजा गर्ने गर्दछन् । आदिगुरु फाल्गुनानन्दको तपोभूमी फक्ताडलुड यसै संरक्षण क्षेत्रमा पर्दछ जहाँ राष्ट्रिय विभूति फाल्गुनानन्दले तपस्या गरेर ज्ञान आर्जन गर्नु भएको थियो । करिव ४०० बर्ष अगाडी निर्माण भएको दिकि छोयलिड गुम्बा ओलाडचुडगोलामा पर्दछ । यस गुम्बामा नेपाल तथा तिब्बतमा बसोबास गर्ने भोटे र वालुड जातिहरूले फुटुक बौद्ध पुणीमामा पुजाआजा गर्ने गर्दछन् ।

३.६.३ आर्थिक अवस्था

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रलाई तीनवटा आर्थिक क्षेत्रमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

कृषि क्षेत्र : तल्लो भेगका याम्फुदिन, हेल्लोक, लेलेप, सेकाथुम, लुडथुड, आम्जिलेसामा खेतीपाती र खर्कमा आधारित पशुपालन गर्ने मानिसको बस्ती छ । यसका अतिरिक्त, यहाँका बासिन्दाले फलफूल खेती, भरिया, वन र चरन क्षेत्र व्यवस्थापन र अन्यत्र काम गर्न गई जीविकोपार्जन गर्दछन् । बारीमा मकै, कादो, सिमी, गहुँ र आलु लगाइन्छन् । बारी प्रायः घरको वरिपरि हुन्छ र बारिमा अलैचि रोपिन्छ । यस क्षेत्रमा खोया फडानी पनि हुने गरेको छ ।

पशुपालन क्षेत्र : मध्येयाब्ला, फले, याडमाजस्ता उच्च भेगका भोटे जातिका बस्तीहरूमा छोटो गर्मी याम र प्रशस्त खर्क भएकोले गर्दा याक, नाक, चौरी पालन गरिन्छ । यो क्षेत्रमा आलु, उवा, जौ, सब्जी, लगायतका बालीनाली समेत हुने गर्दछन् । संरक्षण क्षेत्रको उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका खर्कहरूमा याक/चौरी चराइन्छ । यस क्षेत्रमा पालिने याक तथा चौरीको दूधबाट छुर्पी र घ्यू बनाइन्छ । यसैगरी याकको ऊनबाट कार्पेट बुनिन्छ भने गोबरको प्रयोग मल तथा इन्धनको रूपमा गरिन्छ ।

व्यापार क्षेत्र : घुन्सा र ओलाडचुडगोलाका बासिन्दाहरू व्यापारमा बढी भर परेका छन् । यी समुदायमा वस्तुको साटासाट (बस्तु विनियोग प्रणाली) र नगद व्यापार दुवै प्रचलित छन् । खेतीपाती घरको करेसाबारीमा सीमित छ र पशुपालन सामान दुवानी गर्ने उद्देश्यले गरिएको पाइन्छ । ओलाडचुडगोलाका मानिसहरू नगदमा कारोबार गर्दछन् । याडमा बस्तीमा बस्तु विनियोगको प्रचलन समेत रहेको छ ।

३.६.४ अक्षय कोषको अवस्था

संरक्षण क्षेत्रको तापेथोक, लेलेप, याम्फुदिन लगायत तल्लो क्षेत्रमा बाँदर, मृग लगायतका वन्यजन्तुहरूले अलैंची, मकै, गहुँ तथा अन्नबालीमा क्षति पुन्याएमा अक्षय कोषमा प्राप्त रकमको ब्याजबाट राहत रकम उपलब्ध गराई मानव वन्यजन्तु छन्दू न्यूनीकरणको लागि अक्षय कोषको स्थापना गरिएको छ । यो कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन बिहानी, लालीगुराँस, सिम्बुवा खोला, कञ्चनजंघा तथा पाथिभारा उपभोक्ता समितिहरूबाट हुने गर्दछ । संरक्षण क्षेत्रमा रहेका २६ वटा संरक्षण सामुदायिक वनको संरक्षण, वन हेरालुको परिचालन आदिका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहरूमा अक्षय कोष राखिएको छ । उक्त अक्षय कोषको व्यवस्थापन सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहले गर्दै आएका छन् ।

संरक्षण क्षेत्रको उच्च हिमाली क्षेत्रमा पशुपालन व्यवसाय गरी बस्ने मानिसहरू रहेको र प्रत्येक वर्ष हिँच चितुवाले याकहरूलाई मार्ने गरेको हुँदा ओलाचुडगोला, याडमा, घुन्सा र याम्फुदिन गरी जम्मा ४ वटा हिँच चितुवा संरक्षण उप-समितिमा अक्षय कोष स्थापना गरी उक्त अक्षय कोषको परिचालनबाट प्राप्त हुने रकमबाट हिँच चितुवाले घरपालुवा पशुमा पुन्याएको क्षति अनुसार राहत रकम प्रदान गरिए आएको छ । उक्त अक्षय कोषको व्यवस्थापन हिँच चितुवा संरक्षण उप-समितिले गर्दै आएका छन् ।

संरक्षण क्षेत्रमा रहेका आमा समुहरूको परिचालनका लागि प्रत्येक आमा समुहमा अक्षय कोषको व्यवस्था गरिएको छ । उक्त कोषको परिचालनबाट प्राप्त हुने रकमबाट आमा समुहरूले सरसफाई, जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति, अतिथि स्वागत लगायतका कार्यमा खर्च हुने गरेको छ । यसै गरी समुदायमा आधारित चोरी शिकार नियन्त्रण उप-समिति, अग्नि नियन्त्रण इकाई, रेड पाण्डा संरक्षण उप-समितिमा समेत अक्षय कोष स्थापना गरिएको छ । उक्त कोषको रकमबाट उद्देश्य अनुरूप संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को आन्तरिक आमदानीबाट परिषद्को कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने अवस्था नरहेको हुँदा भैपरि आउने कार्यक्रमहरूमा खर्च गर्न सकियोस भन्ने अभिप्रायले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्मा समस्या समाधान विषेश कोष स्थापना गरिएको छ । उक्त कोषको परिचालनबाट प्राप्त हुने रकम लघु जलविद्युत निर्णयमा सहयोग, प्राकृतिक विपद्व व्यवस्थापन, वन्यजन्तुबाट हुने मानवीय क्षतिमा राहत प्रदान गर्ने लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएका छन् । यी रकमहरू विश्व वन्यजन्तु कोष नेपाल तथा गरिबी निवारण कोषबाट अनुदान प्राप्त भएको हो ।

समृद्ध पहाड परियोजनाको सहयोगमा यसरी संरक्षण क्षेत्रको परिषद्, समिति र उप-समितिहरूमा छरिएर रहेका अक्षय कोषहरूलाई सहकारीहरू मार्फत सञ्चालन समिति, समुहको निर्णयानुसार संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने कार्यको सुरुवात भएको छ । संरक्षण क्षेत्रमा रहेका अक्षय कोषको विवरण तलको तालिकामा देखाईएको छ ।

तालिका १२ संरक्षण क्षेत्रमा रहेका अक्षय कोषको विवरण

क्र.सं.	संस्था	समुह संख्या	कोषमा रहेको रकम	कैफियत
१	उपभोक्ता समिति (मानव वन्यजन्तु छन्दू न्यूनीकरण कोष)	७	५९,३९,९९८/-	
२	सामुदायिक वन	२६	२३,७६,०००/-	
३	आमा समुह	३५	८१,८६,७१७/-	
४	हिँच चितुवा संरक्षण उप समिति	४	७५,००,०००/-	
५	चोरी शिकार नियन्त्रण इकाई	८	८,००,०००/-	
६	अग्नि नियन्त्रण इकाई	६	२,४०,०००/-	
७	रेड पान्डा संरक्षण उप समुह	२	६,५०,०००/-	
८	समस्या समाधान कोष (परिषद्)	१	१०,००,०००/-	
९	सामुदायिक संस्थामा रहेको घुम्ती कोष	५९	२,२०,०७,४५६/-	
जम्मा	चार करोड सतासी लाख दुई सय बत्तीस रुपैया ।		४,८७,००,२३२/-	

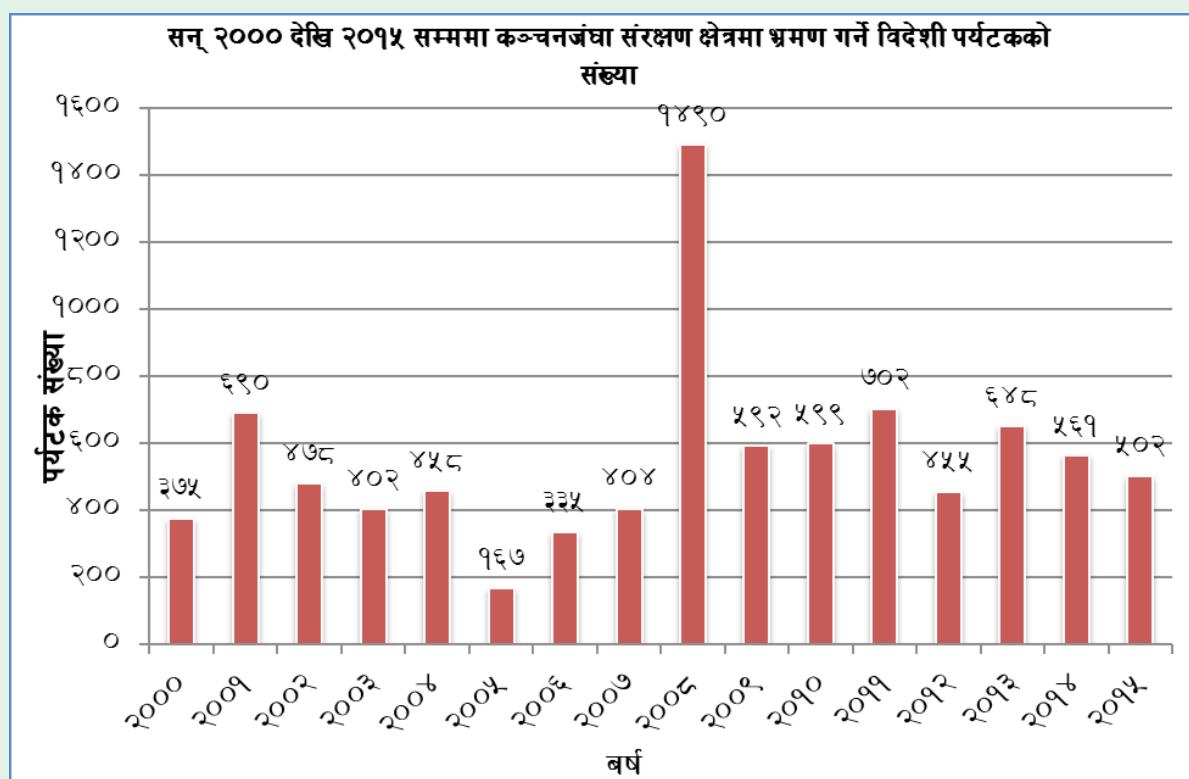
३.७. पर्यटनको अवस्था

३.७.१. पर्यापर्यटकीय स्थलहरु

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण क्षेत्र हो। संरक्षण क्षेत्र भित्रका कठिपय स्थानहरु मानवीय प्रभावविहीन प्राकृतिक अवस्थामाने रहेका छन्। संरक्षण क्षेत्रमा लेलेप देखि घुन्सा, खाम्बाचेन, लोनार्क हुँदै कञ्चनजंघाको उत्तरी बेस क्याम्प, याम्फुर्दिन, चेराम, रामजेर हुँदै कञ्चनजंघाको दक्षिण बेसक्याम्प, ताप्लेजुड देखि पाथिभरा देविको मन्दिर, लेलेप, इलाडाँडा, जोङ्गिम, ओलाडचुडगोला हुँदै टिप्ताला भञ्ज्याड, जोङ्गिम, चेने, जरिटार हुँदै याडमा मुख्य पैदलमार्गहरु हुन्। उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका नाङ्गमा, छेरछेन, पाबुक, टिप्ताला सिंजेमा, हाँसपोखरी, नागपोखरी, तिम्बुङ पोखरी, तिनपोखरी लगायतका ताल तथा पोखरीहरु प्रमुख आर्कषणको रूपमा मानिन्छ। संरक्षण क्षेत्रमा ओलाङ्गचुडगोला, याङ्गमा, खाम्बाचेन, रामजेर, लोनार्क, घुन्सा लगायतका उच्च हिमाली बसोबास क्षेत्रहरु, २२ प्रजातिका गुराँसहरु पाईने बन क्षेत्र लगायतका प्राकृतिक सुन्दरताले भरिएका स्थानहरु, लिम्बु, राई एवं वालुडहरुको सामाजिक एवं साँस्कृतिक प्रमुख पर्यापर्यटकीय आकर्षण हुन्।

३.७.२. कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र भ्रमण गर्ने पर्यटक संख्या

प्रचुर सम्भावना हुँदाहुँदै पनि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा अपेक्षित रूपमा विदेशी पर्यटक आएको देखिदैन। नियमित हवाई उडान नहुनु, पैदल मार्ग तथा भौतिक पूर्वाधारको कमि हुनु, स्थानीय समुदायमा पर्यटन सम्बन्धी जानकारी नहुनु, पर्यटकीय क्षेत्रको यथोचित प्रचार प्रसार नहुनु आदि कारणबाट पर्यटन विकास सुसुप्त अवस्थामा रहेको छ। सन् २००० देखि २०१५ सम्ममा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको भ्रमण गर्ने विदेशी पर्यटकको संख्या तलको चित्रमा देखाईएको छ। यसमा पाथिभरा देवीको दर्शनार्थी, स्वदेशी एवं भारतीय मुलका पर्यटकलाई समावेश गरिएको छैन।

फोटो: हेमराज आचार्य, राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वल्याङ्मु संरक्षण विभाग

सबलपक्ष, दुर्बलपक्ष, अवसर तथा चुनौति

8
अध्याय

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको स्थलगत भ्रमण तथा अध्ययन, सरोकारवालाहरूसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया र सन्दर्भ सामाग्रीको पुनरावलोकनको आधारमा संरक्षण क्षेत्रको सबलपक्ष, दुर्बलपक्ष, अवसर तथा चुनौतिको विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१. सबलपक्ष

(क) समुदायलाई व्यवस्थापनको जिम्मेवारी हस्तान्तरण हुनु

नेपाल सरकारले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय स्तरमा गठन भएको व्यवस्थापन परिषद्लाई हस्तान्तरण गरेको छ । नेपालमा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र समुदायद्वारा व्यवस्थित एउटा नमुना संरक्षण क्षेत्र हो । स्थानीय जनताले आफूद्वारा चुनिएको व्यवस्थापन परिषद्मा अभ बढी विश्वास र अपनत्व महशुस गर्ने हुँदै कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनमा सहजता आएको देखिन्छ । यसरी व्यवस्थापनको जिम्मेवारी समुदायलाई नै हस्तान्तरण गर्नु यस संरक्षण क्षेत्रको एउटा महत्वपूर्ण सबल पक्ष हो ।

(ख) समुदायमा आधारित संघ संगठनहरू पर्याप्त हुनु

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र अन्तरगत व्यवस्थापन परिषद्, उपभोक्ता समिति, संरक्षण सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह हिउँ चितुवा संरक्षण उप-समिति, चोरी शिकारी नियन्त्रण उपसमिति, आमा समुह गरी एक सय भन्दा बढी समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरू अस्थित्वमा रहेका छन् । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र सांगठनिक संरचनाको दृष्टिकोणले सबल तथा सक्षम देखिन्छ । समुदायमा आधारित संस्थाहरू मार्फत कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा कम लगानीमा बढि प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने र त्यस्ता संस्थाहरूले सम्पादित कार्यक्रमहरूको अपनत्व ग्रहण गर्ने भएको हुँदा कार्यक्रम बढी प्रभावकारी हुन्छन् ।

(ग) कञ्चनजंघा हिमाल संरक्षण क्षेत्रभित्र हुनु

विश्वको अलो चुचुरोहरू मध्ये तेस्रो तथा नेपालको दोस्रो अलो हिमाल कञ्चनजंघा (८५८६ मि.) यस संरक्षण क्षेत्रभित्र पर्दछ । यसै हिमालको नामबाट कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र नामाकरण गरिएको हो । कञ्चनजंघा हिमाल यस संरक्षण क्षेत्रको मुख्य पर्हिचानको रूपमा रहेको छ । कञ्चनजंघा हिमाल आरोहण तथा पदयात्रा गर्न आउने विदेशी पर्यटकबाट राजश्व स्रोत प्राप्त हुने सम्भावना रहेको छ ।

(घ) जैविक विविधताको भण्डारको रूपमा रहनु

संरक्षण क्षेत्रमा हिउँ चितुवा, रेड पाण्डा, कस्तुरी मृग लगायतका लोपोन्मुख वन्यजनुहरू, विभिन्न प्रकारका पंक्षीहरू, विविध प्रजातिका गुराँसहरू, उच्च हिमाली क्षेत्रमा फुल फुल्ने वनस्पतिहरू, उच्च मूल्य पर्ने जडिबुटी तथा सुगन्धीत हर्बल वनस्पतिहरू र रैथाने बनस्पतिहरूको विविधता पाइन्छ । यसबाट स्थानीय समुदायले प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रूपमा लाभ प्राप्त गर्न सक्ने देखिन्छ ।

(ड) धार्मिक तथा साँस्कृतिक महत्वका स्थानहरू संरक्षण क्षेत्रभित्र हुनु

संरक्षण क्षेत्रमा पाठिभारा माताको मन्दिर, दिकिछोयलिङ गुम्बा, फक्ताडलुड जस्ता धार्मिक तथा साँस्कृतिक महत्वका स्थानहरू रहेका छन् । धार्मिक पर्याप्ति-पर्यटनको प्रवर्द्धनबाट रोजगारी सिर्जना, सामुदायिक विकास र राजश्व आम्दानी गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

४.२. दुर्बलपक्ष

(क) स्थानीयको सामुदायिक विकासमा प्रथामिकता

संरक्षण क्षेत्रको उद्देश्य संरक्षण तथा सामुदायिक विकास दुवै रहेता पनी स्थानीय समुदायको प्रथामिकतामा शिक्षा, स्वास्थ्य, बाटोघाटो, लगायतका विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरू रहने गरेका छन् । फलतः संरक्षण र विकास वीचको सामाज्जश्यता मिलाउन कठिनाई भएको छ ।

(ख) समन्वय तथा सहकार्यको साँस्कृतिमा कमी

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रभित्र गठन भएका समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरूबीच समन्वयमा कमी देखिन्छ । याडमा, ओलाडुचुडगोला, ग्याब्ला, फले, घुन्सा लगायतका उच्च हिमाली क्षेत्रमा बसोबास गर्ने स्थानीय वासीन्दाको जिल्ला स्थित सरकारी कार्यालयहरूसँग

पहुँचको कमि रहेको छ । जनसंख्यालाई आधार मानी श्रोत साधनका वितरण गरिने हुँदा स्थानीय तहबाट विनियोजित कार्यक्रम दुर्गम स्थानसम्म पुग्न सकेको देखिएन । जैविक विविधता संरक्षणका लागि सिमावर्ती मुलुकहरु तथा निकायहरूसंग समन्वय हुनु पर्नेमा पर्याप्त समन्वय भएको छैन ।

(ग) व्यवस्थापन परिषद्संग वित्तीय श्रोत साधनको कमी

संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको लागि गठित परिषद्, समिति र समुहरूसंग वित्तीय श्रोतको अभावमा पदाधिकारीहरूको कार्य प्रतिको सक्रियतामा कमि छ । आन्तीरक आयश्रोतको संकलन तथा परिचालन गर्न नसकदा कार्यक्रम सञ्चालनको लागि नेपाल सरकार तथा दातृ निकायहरूमा भर पर्नु परेको छ ।

४.३ अवसर

(क) पर्याप्तता प्रवर्द्धन गर्न सकिने

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा पर्याप्तकीय पूर्वाधारहरूको विकास तथा निर्माण गरी पर्याप्तता प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ । यस क्षेत्रमा कञ्चनजंघा हिमाल, प्राकृतिक मनोरम भू-दृश्य जैविक विविधता, ऐतिहासिक महत्त्वका स्थलहरु, साँस्कृतिक कला तथा भाकी, पैदल मार्गहरु प्रयाप्त मात्रामा रहेका छन् । यी पक्षहरूको प्रचार प्रसार गरी कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रलाई विश्वकै पर्याप्तकहरूको गन्तव्य स्थल बनाउन सकिने देखिन्छ ।

(ख) जडिबुटीमा आधारित लघु उद्यमहरु सञ्चालन गर्न सकिने

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा उच्च मूल्य पर्ने जडिबुटी तथा सुगन्धित हर्बल वनस्पतिको खेति तथा संकलन गरी लद्युउद्यमको कच्चा बस्तु उत्पादन गर्न सकिन्छ । यसै गरी प्राकृतिक वनक्षेत्रबाट औषधिजन्य एवं सुगन्धित वनस्पति तथा जडिबुटी दिगोरूपमा संकलन गर्न समेत सकिन्छ । उत्पादित जडिबुटीको स्थानीय स्तरमा लघु उद्यम स्थापन तथा सञ्चालन गरी प्रशोधन गर्न सकिन्छ । जसले गर्दा जडिबुटीमा मूल्य अभिवृद्धि गरी बिक्रि वितरण गर्न सकिन्छ । हाल यस क्षेत्रबाट चिराइतो, भुइचुक र धुपीको सुगन्धित तेल व्यवसायिक रूपमा उत्पादन भई निर्यात भएको पाईन्छ ।

(ग) वैज्ञानिक अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा हिउँ चितुवा लगायतका प्रजातिहरूको वैज्ञानिक अध्ययन तथा अनुसन्धानको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । हाल यस क्षेत्रमा हिमालयन अनुसन्धान केन्द्र स्थापनाको चरणमा रहेको छ । यस अनुसन्धान केन्द्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धानकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

(घ) जलविद्युतको श्रोत

संरक्षण क्षेत्रमा तमोर, घुन्सा, सिम्बुवा र काबेली लगायतका खोलाहरु रहेको र हाल जलविद्युत आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, बातावरणीय मुल्यांकन तथा निर्माणको चरणमा रहेको हुँदा जलविद्युत क्षेत्रको विकास मार्फत यस क्षेत्रको दिगो संरक्षण तथा विकास हुने देखिन्छ ।

(ङ) त्रि-देशीय मैत्रीकुञ्ज

नेपालको कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र, भारतको काञ्चनजोंघा राष्ट्रिय निकुञ्ज र चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतको चोमोलोडमा प्राकृतिक आरक्षबीच अन्तरदेशीय समन्वय, सम्झौता र सहकार्य गरी कञ्चनजंघा हिमाल क्षेत्रलाई “त्रि-देशीय मैत्रीकुञ्ज” को रूपमा व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । यसबाट कञ्चनजंघा क्षेत्रको जैविक विविधता संरक्षण तथा पर्याप्तता प्रवर्द्धनमा थप टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

(च) दिगो शिकार व्यवस्थापन गर्न सकिने

संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनको लागि कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई हस्तान्तरण भएपछि नाउरको सझौता वृद्धि भएकोले भविष्यमा दिगो शिकार व्यवस्थापन गर्दै शिकार पर्यटन र सोबाट दिगो आर्थिक लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

(छ) दिगो वित्त हासिल गर्न सकिने

हाल कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको आम्दानी न्यून भए पनि पर्याप्तता प्रवर्द्धन गर्ने तथा वन्यजन्य वस्तुको उत्पादन गरी प्रशोधन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । अहिले कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा ४६ वटा होटल तथा लज र ५३ वटा क्याम्प स्थल रहेका छन् । निजी क्षेत्रको लगानी प्रवर्द्धन गरी होटल तथा लजको संख्या बढाउन सकिन्छ । प्रचार प्रसार र पूर्वाधार विकास, पर्याप्तक प्रवेश शुल्क समय सापेक्ष समायोजन, बाटो, विमानस्थल, होटल, क्याम्प साइट, पुल लगायत भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास तथा दिगो

पर्याप्तता विकास योजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गर्नाले संरक्षण क्षेत्रको आन्तरिक आम्दानी बढ़ि हुने देखिन्छ। यसबाट स्थानीय स्तरमा रोजगारी तथा आयआर्जनको अवसर सुजना भई स्थानीय जनताको आयस्तर बढ़ि हुने देखिन्छ। यसको साथै कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रले कर तथा राजशव संकलनबाट ऋमिकरुपमा दिगो वित हासिल गर्ने देखिन्छ।

४.४. चुनौति

(क) सिमापार अवस्थिति

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र भारत र चीनसँग सिमाना जोडिएको छ। उत्तरपक्षको सीमा क्षेत्रमा गाउँबस्ती तथा सुरक्षा चौकी स्थापना नहुदा वन्यजन्तुको शिकार तथा अबैध कारोबार सीमापारबाट हुन सक्ने जोखिम रहेको छ। यसका साथै तिब्बतमा औषधिजन्य हर्बल वनस्पतिहरूको माग रहेको कारण चीन तथा भारतमा संरक्षण क्षेत्रका महत्वपूर्ण जडिबुटीहरूको अबैध चोरी निकासीको जोखिम समेत रहेको पाइन्छ। जसले गर्दा कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा जैविक विविधता संरक्षणको त्रास टड्कारो रूपमा देखिन्छ।

(ख) जलवायु परिवर्तन

पूर्वी हिमालयन भू-परिधि क्षेत्रमा अवस्थित कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र जलवायु परिवर्तनको प्रभावको दृष्टिकोणले उच्च जोखिममा रहेको छ (उप्रेती र साथीहरु २०१७)। यस क्षेत्रको औषत बार्षिक तापक्रम २०११ देखि २०४० सम्ममा ०.९ देखि १.३ डिग्री सेल्सीयस (पूर्वी हिउँ चितुवा भू-परिधि व्यवस्थापन योजना २०१७) र बार्षिक औषत बर्षा १ देखि १६ प्रतिशत सम्म बढ़ि हुने सक्ने अनुमान गरिएको छ। तापक्रम तथा बर्षामा भएको परिवर्तनले फूल फुल्ने समय, वन्यजन्तुको आवागमन, शिकार र आहार प्रजातिको अन्तरसम्बन्ध, स्थानीय समुदायको जीवनयापनमा समेत प्रभाव पर्ने छ (इरिक्सन र साथिहरु २००९)। जलवायु परिवर्तनका कारण उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका हिमतालहरु फुट्ने समस्या समेत आउन सक्छ।

(ग) सडक विस्तार

तालेजुङ-ओलाड्चुडगोला सडक निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ। सडक निर्माण कार्य गर्दा वन्यजन्तुको बासस्थानमा क्षति हुनुका साथै सडक निर्माणको ऋममा वन्यजन्तुमा भौतिक क्षति हुने समेत सम्भावना रहन्छ। सडक सञ्चालनमा आएपछी मानिसहरूको आवतजावत बढन गई वन्यजन्तुलाई आवागमनमा असर पर्नुका साथै वन्यजन्तुको अवैध चोरी शिकारी बढ्ने देखिन्छ।

(घ) अक्षयकोषको व्यवस्थापन

हाल कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको आयस्रोतले व्यवस्थापनको लागि आवश्यक रकमको अति न्यून हिस्सा मात्र धान्न सक्ने अवस्थामा रहेको छ। संरक्षण क्षेत्रका विभिन्न संस्थाहरूसंग रहेको अक्षय कोषलाई व्यवस्थापन गरी त्यसलाई के कसरी संरक्षण कार्यमा लगाउन सकिन्छ मन्ने विषय एक प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेको छ।

(ङ) मानव वन्यजन्तु ढन्द्व व्यवस्थापन

संरक्षण क्षेत्रको माथिल्लो भेगमा हिउँ चितुवा, तिब्बतियन ब्वासो, जंगली कुकुर र तल्लो क्षेत्रमा ध्वाँसे चितुवा र चितुवाबाट घरपालुवा जनावर हानी नोक्सान हुने गरेको छ। व्यवस्थापन परिषद् तथा कार्यालयबाट बीमा तथा जनचेतनाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएतापनि मानव वन्यजन्तु ढन्द्वमा कमी आएको देखिदैन।

(च) समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरूको परिचालन

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा व्यवस्थापन परिषद्, उपभोक्ता समिति, आमा समुह, हिउँ चितुवा संरक्षण उपसमिति, सामुदायिक वन, चोरी शिकारी नियन्त्रण उपसमिति गरी १०० वटा भन्दा बढी समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरू रहेका छन्। यी संघ संस्थाहरूलाई संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा सक्रिय रूपमा परिचालन गर्नु तथा गराउनु एउटा चुनौतिको रूपमा रहेको देखिन्छ। कठिपय संघ संस्थाहरूमा एउटै व्यक्ति धेरै वटा संस्थाको महत्वपूर्ण पदमा भएको कारण अन्य व्यक्तिमा असन्तोष उत्पन्न भएको पाइन्छ। विभिन्न संस्थाहरूको अक्षय तथा घुम्ती कोषको उचित व्यवस्थापनमा समस्या देखिनु तथा व्यवस्थापन परिषद्को कर्मचारीलाई प्रभावकारी परिचालन गर्नु अर्को चुनौती हो। यसै गरी संरक्षण क्षेत्रको संरचनामा करीब ३७% महिलाको सहभागिता देखिएता पनि समिति तथा व्यवस्थापन परिषद्को महत्वपूर्ण पदहरूमा महिला सहभागिता कमी देखिएको छ। महिलाको सशक्त प्रतिनिधित्व गराउनु अर्को चुनौती हो।

(छ) खोरिया फडानी

केही बर्ष यता अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा चिराइतोको मूल्य बढी भएकोले स्थानीय उपपभोक्ता चिराइतो खेती प्रति आकर्षित भएको देखिन्छ। उपभोक्ताहरूले निजी जग्गामा खोरिया फँडानी गरी चिराइतो खेती गर्ने गरेका छन्। बस्तीको वरिपरी निजी जग्गामा हुर्किएका बोटविरुवाहरु मासिएको यत्रतत्र देखन पाइन्छ। चिराइतो खेती आयआर्जन एवं जिविकोपार्जनका लागि निजी जग्गामा गरिने भएको

हुँदा प्रतिवन्ध लगाउन समेत कठिनाई हुने देखिन्छ । आगामी दिनमा चिराईतो खेतिको अलावा अलैची, लौठ सल्ला, अर्गेली, तेजपात, उत्तिस खेती प्रति आर्कषण गराउन चेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

(ज) दुर्गम तथा विकटता

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको खास गरी माथिल्लो भेगमा सिमित पहुँचको अवस्था रहेको छ । दुर्गम एवं विकट भू-भागको कारण ती स्थानहरुको सामान्य जानकारी राख्नका लागि पनि कठिन भएको हो । दुर्गम एवं भौगोलिक विकटता संरक्षण क्षेत्रको प्रभावकारी रूपमा संरक्षण तथा व्यवस्थापनको एउटा बाधकको रूपमा रहेको पाईन्छ ।

(झ) प्राकृतिक विपत्ति तथा प्रतिकूल मौसमी अवस्था

आ.व. २०७१-०७२ मा ताप्लेजुड जिल्लाको सदरमुकाम फुडलिङ नगरपालिका स्थित तोकमे डाँडाँमा आगलागी भएको थियो । उक्त आगलागीले व्यवस्थापन परिषद् एवं आयोजनाको स्टोर तथा पुस्तकालय जलेर ध्वस्त भएको थियो । यसै गरी वि.सं. २०७२ साल बैशाख महिनामा गएको विनासकारी भूकम्पले महत्वपूर्ण पर्याप्तकीय मार्गमा रहेका बाटोधाटोहरुमा पहिरो गएको थियो । जसको कारणले भू-बनोट कमजोर भएको बाटोधाटोमा पहिरोको जोखिम बढेको देखिन्छ । ताप्लेजुड जिल्लामा रहेको ठुल्ठुला नदीहरु (तमोर, काबेली, तुमियाँ, सिम्बुवा, घुन्सा, याडमा आदि) संरक्षण क्षेत्रबाट बग्ने र यस क्षेत्रको भौगोलिक बनावट समेत अत्यन्तै भिरालो रहेकोले बर्षातको समयमा बाढी पहिरोको समस्या समेत विकराल रूपमा रहेको देखिन्छ । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको खास गरी मध्य तथा माथिल्लो भेगमा बारम्बार प्रतिकूल मौसमी अवस्थाका कारण सहज आवागमनमा अवरोध हुने गरेको छ । प्रतिकूल मौसमी अवस्था संरक्षण तथा व्यवस्थापनको एउटा चुनौतिको रूपमा रहेको पाईन्छ ।

व्यवस्थापकीय क्षेत्र विभाजन

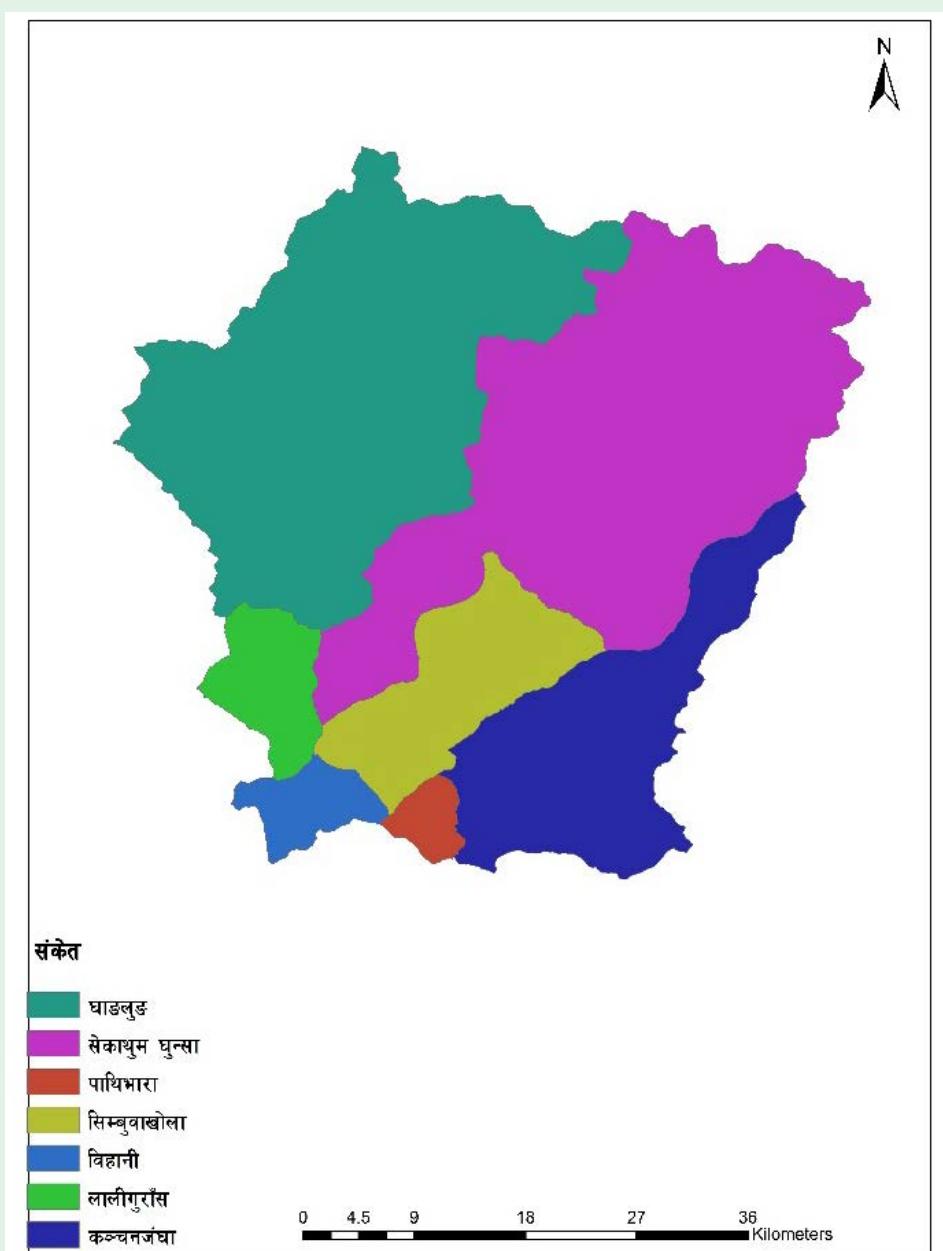

अध्याय

कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापनको लागि समितिको कार्यक्षेत्र तथा मानवीय गतिविधिको आधारमा क्षेत्र विभाजन गरिएको छ।

५.१ इलाका विभाजन

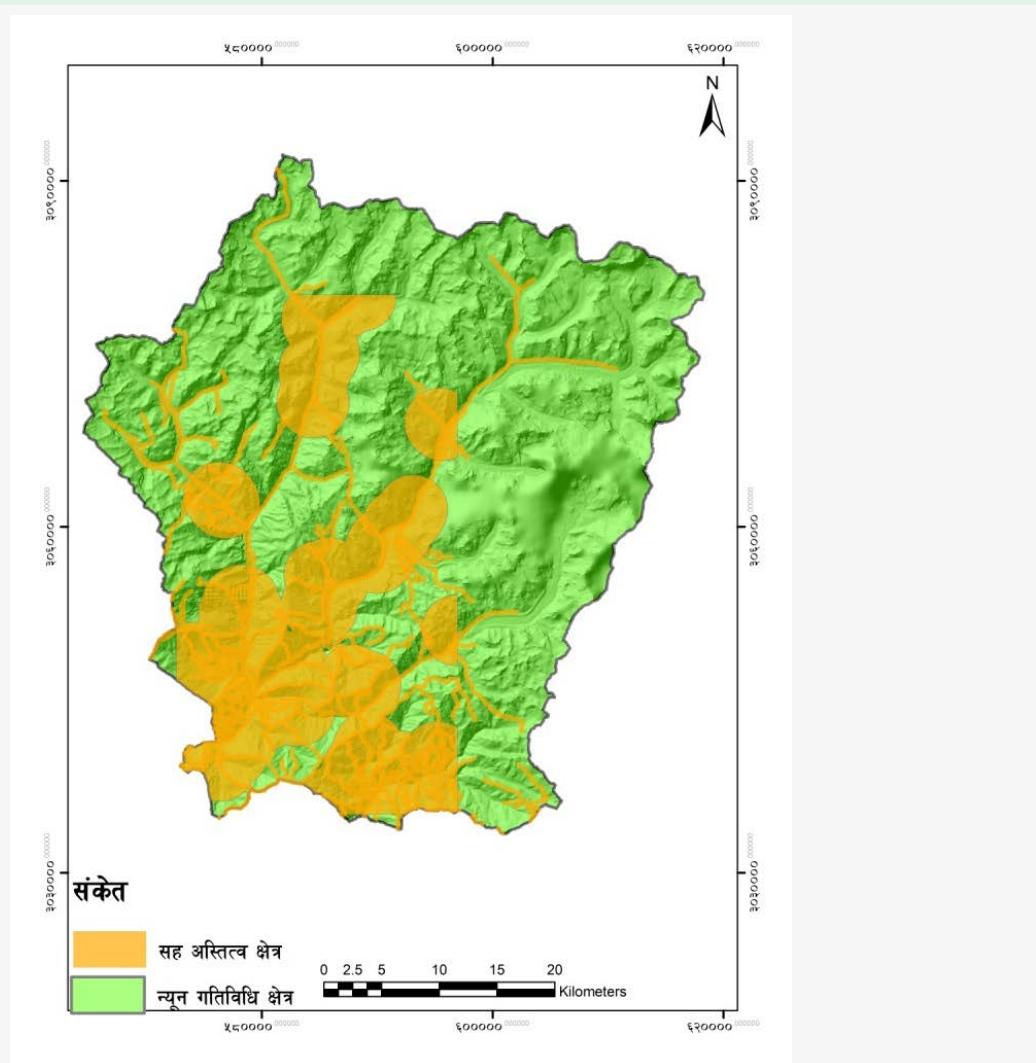
कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको प्राकृतिक स्रोतको पराम्परागत संरक्षण तथा उपयोगको आधारमा सातवटा उपभोक्ता समिति गठन गरी समितिको कार्यक्षेत्र समेत तोकएको छ। यसरी समितिहरूलाई निश्चित क्षेत्रको जिम्मेवारी सुम्पेको हुदौँ संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन सहज भएको छ। कञ्चनजंग्घा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ बमोमिज संरक्षण क्षेत्रको भौगोलिक स्वरूप, विस्तार, बसोबास क्षेत्र र प्राकृतिक सीमानालाई आधार मानि निम्नानुसारका ७ वटा इलाका समेत विभाजन गरिएको छ। संरक्षण क्षेत्रका उपभोक्ता समितिको विवरण तालिका नं. १३ मा प्रस्तुत गरिएको छ। समितिको क्षेत्र तलको नक्सामा देखाइएको छ।

चित्र : १४ उपभोक्ता समितिको क्षेत्रको नक्सा

५.२ मानविय गतिविधिका आधारम क्षेत्र विभाजन

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र तालेजुड जिल्लाको फक्ताडलुङ र श्रीजंघा गाउँपालिकामा पर्दछ । नेपालको उच्च स्थानमा रहेको याडमा बस्ती यसै संरक्षण क्षेत्रभित्र पर्दछ । संरक्षण क्षेत्र मानव र प्रकृतिबीचको सह-अस्थित्व कायम हुने गरी व्यवस्थापन गरिने नमुना क्षेत्र हो । सोही अनुरूप संरक्षण क्षेत्रमा प्रकृति र मानवबीचको सहअस्थित्व देखन सकिन्छ । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको तमोर घुन्सा नदीको तटीय क्षेत्र र आसपासमा मानवीय गतिविधि बढी भएको पाइन्छ । तर मानव बस्तीहरु नै कमी भएको कारण संरक्षण क्षेत्रको उच्च भू-भागमा स्वतःरुपमा न्यून मावन गतिविधि हुने गर्दछ । संरक्षण क्षेत्रमा हिउँ चितुवा तथा हाब्रको वासस्थानमा मानवीय गतिविधि कम गर्ने रणनीति अपनाईएको छ । यसर्थ कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिको दृष्टिकोणले सहअस्थित्व क्षेत्र तथा न्यून मानवीय गतिविधि हुने क्षेत्र गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । संरक्षण क्षेत्रमा रहेका मानव बस्तीहरु देखि २ कि.मि. तथा पैदल मार्गदेखि ५०० मिटर दायाँ-बाँयाको क्षेत्रलाई सह-अस्थित्व क्षेत्र र बाँकी क्षेत्रलाई न्यून गतिविधि क्षेत्रको रुपमा लिइएको छ । उक्त क्षेत्रको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । सह अस्तित्व क्षेत्र र न्यून गतिविधि क्षेत्रलाई चित्र नं. १५ मा देखाइएको छ ।

तालिका १५ कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको क्षेत्र विभाजन नक्सा

तालिका १३ मानवीय गतिविधिको आधारमा क्षेत्र विभाजनको विवरण

क्र.सं	क्षेत्रको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
१.	सहअस्थित्व क्षेत्र	फक्ताडलुङ गाउँपालिकाको वडा नं. ५ को सम्पूर्ण क्षेत्र तथा वडा नं. ६ को लेलेप देखि घुन्सा सम्मको क्षेत्र ।	७२२.८
२.	न्यून गतिविधि क्षेत्र	फक्ताडलुङ गाउँपालिकाको वडा नं. ६ र ७ को ३५०० मि. माथिको सम्पूर्ण क्षेत्रहरु ।	१३१२.२

व्यवस्थापन योजना

६
अध्याय

६.१ दूरदृष्टि

संरक्षण क्षेत्रको जैविक विविधता तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीको दिगो संरक्षण र स्थानीय क्षेत्रको विकासबीच सनुलन कायम भई स्थानीय तथा राष्ट्रिय समृद्धिमा योगदान पुगेको हुने ।

६.२ लक्ष्य

जैविक विविधता तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको संरक्षण, वातावरण तथा जलवायुमैत्री श्रोत व्यवस्थापन, पर्यापर्यटन विकास मार्फत आर्थिक एवं सामाजिक सबलीकरण गर्ने ।

६.३ उद्देश्य

१. समुदायमा आधारित संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन पद्धति मार्फत वन्यजन्तु, वनस्पति र पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको दिगो संरक्षण गर्ने ।
२. पर्यापर्यटनमैत्री पुर्वाधारहरूको विकास र प्राकृतिक, साँस्कृतिक एवं धार्मिक क्षेत्रका पर्यटकीय आकर्षण तथा सेवाको प्रवर्द्धन मार्फत दिगो पर्यापर्यटनको विकास गर्ने ।
३. स्थानीय पारिस्थितिकीय प्रणाली तथा समुदायमा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभाव अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्नुका साथै पारिस्थितिकीय प्रणालीको दिगो व्यवस्थापन मार्फत जलवायु परिवर्तनको असर एवं प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
४. उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण एवं सदुपयोग, पर्यापर्यटकीय क्षेत्रको विकास, आयआर्जनका श्रोतहरूको विविधिकरण, रोजगारीका अवसरहरू सृजना र सिपमूलक क्षमता विकास गरी स्थानीय समुदायको आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने ।
५. स्थानीय तहको प्रतिनिधित्वको सुनिश्चितता, परिषद्को व्यवस्थापकीय क्षमता विकास एवं सरोकारवालाहरूबीच आपसी समन्वय अभिवृद्धि गरी संरक्षण क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

६.४ रणनीति

व्यवस्थापनका उद्देश्यहरू हाँसिल गर्न निम्नानुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ ।

रणनीति १ : स्थानीय समुदायको सहभागीतामा हिँडँ चितुवा, हाब्रे, कस्तुरी मृग, ब्वासो, भालु लगायतका संरक्षित वन्यजन्तु तथा लोपोन्मुख वनस्पतिहरूको अनुसन्धान तथा बासस्थान व्यवस्थापन गरिने ;

रणनीति २ : प्रोत्साहन (Incentive) मा आधारित अवधारणा अनुसार मानव र बन्यजन्तुबीचको झन्द्न न्यूनिकरण गरिने ;

रणनीति ३ : दण्ड र पुरस्कार सिद्धान्त अपनाई खोरिया फडानी (भष्म) नियन्त्रण गरिने ;

रणनीति ४ : सरोकारवालाहरूविचको आपसी समन्वय र स्थानीय प्राकृतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक श्रोत साधन तथा लगानीको प्रवर्द्धन गरी पर्यापर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गरिने ;

रणनीति ५ : दीर्घकालीन अनुगमन प्लट निर्धारण गरी संरक्षण क्षेत्रको शुद्धम जलवायु, जलवायु परिवर्तनको कारणले भएका वनस्पति तथा वन्यजन्तुको स्थानान्तरण, मानव जीवनमा पारेको असर पहिचान गरी जलवायु परिवर्तनका कारण आउने जोखिम अनुकूलन तथा न्यूनीकरण गरिने ;

रणनीति ६ : संरक्षण क्षेत्रमा गरिने खेतीपातीलाई संरक्षणमूखी बनाउन दिगो प्राङ्गारिक गाउँको अवधारणा अनुसार पकेट क्षेत्र घोषणा गरी प्रांगारिक खेती विस्तार तथा उत्पादीत बस्तुको बजारीकरण गरिने ;

रणनीति ७ : श्रोतसाधन तथा वित्तीय क्षेत्रमा निम्न बर्गको पहुँच तथा स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै जीविकोपार्जन तथा रोजगारीमूलक पूर्वाधारहरूको विकास गरिने ;

रणनीति ८ : संरक्षण क्षेत्रको आयमा वृद्धि गरि कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्लाई वित्तीयरूपमा दिगो बनाई संस्थागत, व्यवस्थापकीय क्षमता एवं शुसासन प्रवर्धन गरिने ।

रणनीति ९ : जैविक विविधता संरक्षण, पर्यापर्यटन विकास, जीविकोपार्जन लगायतका क्षेत्रमा गरिएका असल अभ्यासहरूको प्रवर्द्धन गरिने र

रणनीति १० : समुदाय, अन्तरसरकारी तथा अन्तरदेशीय स्तरमा आपसी समन्वय, सहकार्य तथा सम्बन्ध विस्तार गरिने ।

६.५. विषयगत क्षेत्र तथा कार्यक्रमहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापकीय उद्देश्य हासिल गर्न ५ वटा विषयगत तथा १ वटा अन्तर क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ। उक्त क्षेत्र अन्तरगत १९ वटा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएको छ। विषयगत क्षेत्र तथा कार्यक्रमहरूको विवरण तालिकामा १४ देखाईएको छ।

तालिका १४ विषयगत क्षेत्र तथा कार्यक्रमहरूको विवरण

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र	कार्यक्रम
१.	जैविक विविधता संरक्षण	दिगो वन व्यवस्थापन
		बासस्थान व्यवस्थापन
		प्रजाति संरक्षण
२.	पर्या-पर्यटन प्रवर्धन	पर्या-पर्यटन पूर्वाधार विकास
		पर्यटन क्षेत्र प्रवर्धन
		संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि
३	जलवायु परिवर्तन	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान
		जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, न्यूनीकरण तथा बैकल्पीक उर्जा
४.	जिविकोपार्जन सुधार कार्यक्रम	संरक्षणमुखी पूर्वाधार विकास
		जिविकोपार्जनका लागि प्रोत्सहान
		उद्यमशीलता विकास
		वित्तीय पहुँच विकास
५	संस्थागत विकास	नीतिगत तथा कानूनी परिमार्जन
		पूर्वाधार विकास
		संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि
		समन्वय र सहकार्य
६	अध्ययन अनुसन्धान तथा संरक्षण शिक्षा (अन्तर क्षेत्र)	अनुसन्धान तथा प्रचार-प्रसारको लागि पूर्वाधार विकास
		सर्वेक्षण तथा अध्ययन अनुसन्धान
		संरक्षण शिक्षा तथा प्रचार-प्रसार

६.५.१ जैविक विविधता संरक्षण

अवस्था

संरक्षण क्षेत्रमा हिँड़ चितुवा, हाब्रे, कस्तुरी मृग लगायत अन्य वन्यजन्तुको अवैध शिकार पूर्णरूपमा रोकिएको छैन। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र भित्रबाट वन्यजन्तु तथा वनस्पति र तिनको आखेटोपहारहरूको निकासी समेत हुने गरेको छ। औषधिजन्य तथा सुगन्धीत वनस्पतिको दिगो संकलन गर्नुपर्ने देखिन्छ। खोरिया फडानी तथा अनियन्त्रित वन डडेलो प्रमुख सवालको रूपमा रहेको छ। हिँड़ चितुवा र तिब्बतियन ब्वाँसो, भालुले उच्च हिमाली क्षेत्रमा याक तथा चौरी लगायतका घरपालुवा पशुहरू क्षति पुन्याउँदा स्थानीय मानिसहरू पशुपालन गर्न छाडेको अवस्था छ। तल्लो क्षेत्रमा रुत्वा मृग, नाउर, भालु, बादर, निर बिरालो (सिबेट), घोरल लगायत बन्यजन्तुले कृषिबालीमा क्षति पुरयाउने गरेको छ। विगतमा भएको अध्ययन अनुसार हिँड़ चितुवाको सिमापार विचरणलाई हेर्दा आन्तरीक तथा सिमापार जैविक मार्गहरूको पहिचान गरी तिनको उचित व्यवस्थान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सवाल

सवाल (क) हिँड़ चितुवा, हाब्रे, कस्तुरी मृग, डाफे, मुनाल लगायत अन्य वन्यजन्तुको अवैध चोरि शिकार

सवाल (ख) औषधिजन्य तथा सुगन्धीत वनस्पतिको संकलन

सवाल (ग) खोरिया फडानी (भष्मे) तथा अनियन्त्रित वन डडेलो

सवाल (घ) वन्यजन्तुहरूले घरपालुवा पशु तथा कृषिबालीमा पुरयाएको क्षति

सवाल (ङ) वन्यजन्तुको सिमापार विचरन तथा जैविक मार्गहरूको व्यवस्थापन

क्रियाकलाप

जैविक विविधता संरक्षणको लागि तयार गरिएको क्रियाकलापहरु सहितको विस्तृत कार्ययोजना तालिका १६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १५: जैविक विविधता संरक्षणको विस्तृत कार्ययोजना

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)				मुख्य निम्नेवारी
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	
१ जैविक विविधता संरक्षण							
१.१	दिगो वन व्यवस्थापन कार्यक्रम						
	संरक्षण सामुदायिक वनको कार्ययोजना नवीकरण तथा कार्यान्वयन	सं.सा.व.	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	नीजि वन दर्ता तथा व्यवस्थापन	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	धार्मिक वनको कार्ययोजना तथारी, दर्ता तथा व्यवस्थापन	सेकाथुम र विहानी ३.स.	✓	✓			परिषद् तथा कार्यालय
	जडिबुटीको दिगो संकलन तथा सडुपयोग योजना तथारी तथा कार्यान्वयन	घाडलुड, याडमा, कुम्बकर्ण, लुकुम्बा, निर्गिजम र कञ्चनजंगा सा.व.	✓	✓			कार्यालय र परिषद्
	वन डडेलो संवेदनशिलता क्षेत्र नक्सांकन	संरक्षण क्षेत्र	✓				कार्यालय र परिषद्
	नर्सरी निर्माण तथा सञ्चालन	लेलेप र याम्फुदीन	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	सेना, प्रहरी, स्थानीय समुदाय र नागरिक समाजको सहकार्यमा डलेलो नियन्त्रण	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	कार्यालय र परिषद्
१.२.	बासस्थान व्यवस्थापन कार्यक्रम						
	खर्क क्षेत्र व्यवस्थापन योजना तर्जुमा	ओलाड्युङ्गोला, याडमा तथा खाम्बाचेन र रामजेर क्षेत्र	✓				कार्यालय
	काठेपुल, गोरेटो बाटो, खानेपानी लगायतका संरचनाहरु निर्माण गरी उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका खर्कहरूमा पहुँच विस्तार	ओलाड्युङ्गोला, याडमा, खाम्बाचेन १ रामजेर क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने		कहिले गर्ने (वर्ष)		मुख्य जिम्मेवारी
		पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	
	चारिचन प्रणाली अवलम्बनका लागि पर्खाल एवं छेकबारहरु निर्माण	ओलाउड्चुड्गोला, याडमा तथा छाम्बाचेन र रामजेर क्षेत्र		✓	✓	परिषद्
	संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका वन्यजन्तु तथा वन्यप्रतिका विशेष बासस्थान क्षेत्रहरु तथा जैविक मार्गहरको पहिचान गरि नक्सायाञ्च	संरक्षण क्षेत्र	✓			कार्यालय तथा परिषद्
	रेड पाण्डाको बासस्थान क्षेत्र पहिचान तथा व्यवस्थापन	संरक्षण क्षेत्र		✓		क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	संरक्षण पोखरी निर्माण तथा मर्मत संभार	संरक्षण क्षेत्र		✓	✓	कार्यालय
१.३.	प्रजाति संरक्षण कार्यक्रम					
	चोरी शिकार हुने क्षेत्रमा स्थानीय समुदाय तथा सुरक्षा निकाय समिमिति संयुक्त टिम परिचालन	शिकार हुने क्षेत्र	✓	✓	✓	क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	सिमावर्ती क्षेत्रको अन्तरदेशीय संयुक्त अनुगमन	तिब्बत र भारतको सिमावर्ती क्षेत्र	✓	✓	✓	क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	चोरी शिकार नियन्त्रणका लागि सुराकी तथा युवा परिचालन स्थानीय पशुधन विमा कार्यक्रमको सबलीकरण गरी तिब्बतियन छाँसो लगायतका शिकारी वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षति समेत समावेश	चोरी शिकार हुने नाकाहरु	✓	✓	✓	क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	वन्यजन्तु राहत कोष बृद्धि तथा सबलीकरण गरी अन्नबाली लगायतका क्षतिमा राहत समेत प्रदान	संरक्षण क्षेत्र		✓	✓	परिषद् तथा समिति
	वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षति बापत नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने राहतको बारेमा स्थानीयताई जानकारी प्रदान	मानव वन्यजन्तु दन्द क्षेत्र		✓	✓	क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	घाइटे, दुहुरा तथा रोगी वन्यजन्तुको उपचार, हेरचाह तथा स्थाहार सभार	संरक्षण क्षेत्र		✓	✓	क.सं.क्षे. कार्यालय

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)				मुख्य जिम्मेवारी
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	
	नाउरको विस्तृत गणना तथा अध्ययन गरी व्यवसायिक शिकार योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	नाउर पाउने क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓

६.५.२ पर्याँ-पर्यटन प्रबद्धन

अवस्था

कञ्चनजंगला संरक्षण क्षेत्रमा पर्यटकीय पैदल मार्ग, क्याम्प साईट, होटल तथा चिया पसल लगायतका पूर्वाधारको अपर्याप्तता तथा पर्याँ-पर्यटकीय सेवाको विविधकरण हुन नसकदा पर्याप्तताको सम्झौतामै बृद्धि हुन सकेको छैन । पर्यटकीय सम्भावनाहरूको बाबजुद सरोकारवालाहरूबाट पर्याँ-पर्यटन विकास लाभित कार्यक्रमहरू मञ्चवालनमा आउन सकेको हैनन् । हालसमा स्थानीय तह तथा संरक्षण क्षेत्रको दिघकालीन पर्यटन विकास योजना बन्न सकेको छैन । संरक्षण क्षेत्रमा वालुड, शेर्पा, लिम्बु, राई, गुरुङ लगायतका जातजातिहरूको साँस्कृतिक विविधता हेतापनी त्यसको प्रवर्धन गरी पर्यटनको क्षेत्रमा आत्मसात गर्न सकिएको छैन ।

सवाल

सवाल (क) पर्याँ-पर्यटकीय पूर्वाधारको अपर्याप्तता
सवाल (ख) पर्याँ-पर्यटकीय बस्तु तथा सेवाको अपर्याप्त जानकारी
सवाल (ग) स्थानीय जाति विशेषको लोपेन-मुख साँस्कृतिक अवस्था
सवाल (घ) संरक्षण क्षेत्रका स्थानीय तह पर्याँ-पर्यटन योजना विहिन

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)				मुख्य जिम्मेवारी
२.१	पर्याँ-पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	संरक्षण क्षेत्र
	पर्याँ-पर्यटन योजना तर्जुमा तथा योजनाको प्रचार प्रसार खानेपानी, सिचाई, पैदलमार्गहरूको पहिचान, निर्माण, सुधार तथा मर्मत सम्हार	✓	✓	✓	✓	✓	कार्यालय तथा परिषद् परिषद् र कार्यालय

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने					मुख्य जिम्मेवारी
		कहाँ गर्ने	पहिलो दस्तो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	
	पैदल मार्गमा पुल, सोँधु, चौतारो तथा विसाउनी निर्माण तथा मर्मत सामुदायिक लज तथा शैचालयहरुको निर्माण तथा सञ्चालन	पैदल मार्गहरु	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	पर्यटकीय पैदल मार्गहरुमा क्याम्प साईट, चिया पसल, स्वास्थ्य किल्नीक लगायतका अति आवश्यक सेवा तथा सामग्रीहरुको विकास होमस्टे निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	पैदल मार्गहरु र आसपास	✓	✓	✓	✓	परिषद्, समिति तथा कार्यालय
	पर्यटक सूचना केन्द्र निर्माण तथा सञ्चालन फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि डायिग्राम साइट तथा किल्न निर्माण	हेल्लोक, घाब्ला, फले, याप्कुलिन, ओलाड्युड्गोला औलाड्युड्गोला, तापेथोक, याप्कुलिन र छुन्सा	✓	✓	✓	✓	परिषद्, समिति तथा कार्यालय कार्यालय तथा परिषद्
२.२	पर्यटन क्षेत्र प्रबर्धन कार्यक्रम	पैदल मार्गहरु	✓	✓	✓	✓	परिषद् समिति तथा कार्यालय
	दिकी छोयलिङ गुम्बा, पाठिथारा मान्द्र थेत्र, तागेरा नुमाफु ओडार, छिरवा ओडार, फवताङ्गुड लगायतका ऐतिहासिक तथा पर्याप्तिकीय स्थलहरुको जिणोद्धार तथा मर्मत सम्भार	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा मर्मित
	नयाँ पुस्तलाई स्थानीय कला, संस्कृति, परम्परा, भेषभुषा भक्तिकर्ते नृत्य तथा भक्ती सिकाउने स्थानीय वालुड, शेर्पा, लिम्बु, गाई, गुरुड लगायतका समुदायको कला तथा संस्कृति प्रबर्धन गर्न सांस्कृतिक संग्रहालय निर्माण तथा सञ्चालन परिषद्ले तोकेको स्थानहरुमा फोहमैला लैजान निषेध	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	परिषद्	
२.३	संस्थानात क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	लेलेप	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	पर्याप्तिकीय व्यक्तिलाई दुरिष्ट गाइड, कुक्क, नेचर गाइड, होम स्टे सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको जानकारी समिमिलित पुस्तक प्रकाशन पैदल मार्गको नक्सा तयारी तथा रानीनीक स्थानमा प्रदर्शन	तोकिएको स्थानमा	✓	✓	✓	परिषद् तथा मर्मित	
	संस्थानात क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा स्थानीय तह
	स्थानीय व्यक्तिलाई दुरिष्ट गाइड, कुक्क, नेचर गाइड, होम स्टे सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको जानकारी समिमिलित पुस्तक प्रकाशन पैदल मार्गको नक्सा तयारी तथा रानीनीक स्थानमा प्रदर्शन	पुरे पर्यटकीय पदमार्ग	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा स्थानीय तह
	परिषद् तथा स्थानीय तह	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	क.सं.क्षे. कार्यालय
	परिषद् तथा स्थानीय तह	संरक्षण क्षेत्रभित्र	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा स्थानीय तह

६.५.३ जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

अवस्था

विगतमा संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गतका स्थानीय तह तथा गाउँबस्तीहरूको अनुकूलन योजना तयार भएता पनि योजनाको कार्यान्वयन भएको पाइँदैन। हालसमा कञ्चनजंगला संरक्षण क्षेत्रको याम्फुदिन र लेलेपमा जलवायु मापन केन्द्र स्थापना भएता पनि केन्द्र सञ्चालन गर्न सबै जनशक्ति तथा मर्मत सम्झौर नहुँदै यस क्षेत्रको जलवायु तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्याकको अपर्याप्तता रहेको छ। बाढी पहिरो, हिमताल फुट्ने जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको पूर्व जानकारी दिई सम्झावित जनधनको क्षीतिमा कमी ल्याउन आवश्यक देखिन्छ।

सवाल

सवाल (क) संरक्षण क्षेत्रका स्थानीय तह तथा गाउँबस्तीहरू अनुकूलन योजना विविहन

सवाल (ख) कञ्चनजंगला संरक्षण क्षेत्रसँग जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्याकको अपर्याप्तता।

क्रियाकलाप

जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असर अनुकूलनको लागि तयार गरिएको क्रियाकलापकू महितको विस्तृत कार्ययोजना तालिका १७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १७: जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी विस्तृत कार्ययोजना

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कोहिले गर्ने (वार्ष)			परिषद् तथा कार्यालय
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	
३.१	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन					
			ओलाइचसड्गोला, याडमा, खाल्बाचैन, घुन्सा, रामजेर, लेलेप, याम्फुदिन			
			जलवायु तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न जलवायु मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनको लागि जनशक्ति तथारी			
			हालसम्म स्थानीय व्यक्ति तथा समुदायले जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनिकरणको लागि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा गरिरहेका असल अभ्यासहरूको अधिलेखीकरण			
			संरक्षण क्षेत्रको माथिल्लो तथा तल्लो भेगमा जलवायु परिवर्तनका सकारात्मक तथा नकारात्मक असरको पहिचान			
			स्थानीय स्तरमा स्थापना गरिएका जलवायु मापन केन्द्रलाई केन्द्रीय राष्ट्रिय जल तथा मौसम मापन केन्द्रसँग आवर्द्ध गराउने			

३.२	जलवायु परिवर्तन अनुकूलत, न्यूनीकरण तथा बैंकल्पिक उर्जा कार्यक्रम
	स्थानीय तह तथा बस्तीहरु अनुसार अनुकूलन योजना तयारी तथा अद्यावधिक अनुकूलन योजनाहरुको कार्यान्वयनमा महायोग
	सुधारिएको चुलो, गोबरथाँस, लघु जलविद्युत जस्ता बैकल्पिक उर्जा कार्यक्रमहरु प्रवर्धन
	तृक्षारोपण गरी हुकाईको बन क्षेत्र तथा खाली स्थानमा संरक्षण गरी हुकाईको बन संरक्षण क्षेत्र क्षेत्रको तथ्यांक अद्यावधिक
	हिमाताल फुट्टो, बाटो पहिरो जस्ता प्राकृतिक विपत्तीबाट बच्न पूर्व चेतावनी सूचना याडमा, ओलाइचुड्गोला, तापेशोक, घाड्ला क्षेत्र प्रणाली जडान
	हिमाताल फुट्टो, बाटो पहिरो जस्ता प्राकृतिक विपत्तीबाट बच्न पूर्व चेतावनी सूचना याडमा, ओलाइचुड्गोला, तापेशोक, घाड्ला क्षेत्र

६.५.४ जीविकोपार्जनमा सुधार

अवस्था

अञ्जननगंधा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद, संरक्षण क्षेत्रका कार्यत संघ संस्था एवं स्थानीय तहसँग हालसम्म गरिव तथा विपन्न वर्गको लगत रहेको देखिएन। स्थानीय समुदायसँग यथेष्ट जग्गा जमिन रहेतापनि शिनाई, तथा आधुनिक प्रविधिको अभावमा अपेक्षित प्रतिफल लिन सकेको देखिएन। नीजि जग्गामा रुख विल्वा जशा जडिबुटी तथा गेर काष्ठ बन पैदबार रहेतापनी बाटोघाटोको अभावमा विक्रिकिरण गर्न सकेको देखिएन। अलाईची, फलफुल, तरकारी जस्ता नगदेवालीहरुको उचित मुल्यमा विक्रिकिरण हुन सकेको छैन भने त्यस्ता उत्पादनलाई भण्डारण, प्रारम्भिक प्रशोधन गर्न आवश्यक पूर्वाधारहरु नहुन्दा उत्पादन बस्तु खेर जाने र उत्पादनमा समेत हास आएको छ। उचित मुल्य नपाउन्दा निजी तथा समुदायिक जग्गामा जडिबुटी खेति गर्ने अभ्यासको कमी छ। वितोय संस्थाहरुको कमिका कारण स्थानीय समुदायको वितीय क्षेत्रमा पहुँच नहुन्दा उत्पादनमुखी कार्यमा लगानी भएको देखिएन।

सबाल

सबाल (क) स्थानीयबासीको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन अपर्याप्त पूर्वाधार

सबाल (ख) निजी तथा सामुदायिक जग्गामा जडिबुटी खेति गर्ने अभ्यासको कमी

सबाल (ग) सेवा प्रदायकहरुसँग स्थानीयबासीको सम्पर्क, समन्वय तथा सहकार्यको अपर्याप्तता

सबाल (घ) गाउँ बस्तीहरुमा वितीय संस्थाहरुको कमी

सबाल (ङ) संरक्षण क्षेत्रका संस्था तथा स्थानीय तहसँग विपन्न वर्गको लगतको अभाव

क्रियाकलाप

स्थानीय बाँसीको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनको लागि तयार गरिएको क्रियाकलापहरु सहितको विस्तृत कार्ययोजना तालिका १८ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १८: जिविकोपार्जनमा सुधारको विस्तृत कार्ययोजना

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहाँ गर्ने (वर्ष)				मुख्य जिम्मेवारी		
			पहिला	दोस्रो	तेस्रो	चौथो			
४.१	संरक्षणमुद्दी पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	अलाईची सिचाईका लागि कूलो, द्यांकी निर्माण तथा पाइप खारिद गरी वितरण	अलाईची उत्पादन केन्द्र निर्माण	जडिबुटी तथा अलाईची उत्पादन क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
४.२	निविकोपार्जनको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	बजारको पहुँच बढाउन गरेरो तथा ऐदलमार्ग निर्माण घुन्सा धुपी तेल प्रशोधन केन्द्रको सुधार तथा सबलीकरण	संरक्षण क्षेत्र घुन्सा	उच्च हिमाली क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
		उच्च हिमाली क्षेत्रको लागि सिलपोलीन खारिद तथा वितरण चिराइतो र चिया लागायतका बफर बालीको विरुवा उत्पादन तथा वितरण गलैचा उत्पादनका लागि सामाशी खारिद गरि वितरण दिगो गाउँको अवधारणा बमोजिम फलफुल पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न फलफुलका विरुवा वितरण	लेलेप, तापेथोक र याम्फुदिन ओलाइचुड्गोला, याडमा र धुन्सा	लेलेप, तापेथोक र याम्फुदिन	✓	✓	✓	✓	परिषद्
		भिगालो जगामा भन्नेत नारी उत्पादन गर्न सकिने चिराइतो, आर्गली, लोकता जस्ता गैर काल्पनिक वैदावरको विउ वितरण तथा प्राविधिक सहयोग	सँचु, तापेथोक	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
		घर तथा बस्ती वरपर रहेका नीजि जगाहरूमा करेसाबारी निर्माण गर्ने प्राविधिक साहयोग तथा प्रोत्साहन	संरक्षण क्षेत्र	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
		भ्रष्टे फेँडनी हुने क्षेत्रमा नीजि वनलाई दर्ता प्रकृयामा सहयोग, उत्कृष्ट नीजि वनलाई पुरस्कर लगायतका प्रोत्साहनमुखी कार्यक्रम सञ्चालन	संरक्षण क्षेत्र	लेलेप, तापेथोक र याम्फुदिन	✓	✓	✓	✓	परिषद्
		अगानीक खेती प्रवर्धनका लागि प्रदूशनी स्थल स्थापना स्थानीय जनतालाई मौसम, कृषि सूचना, प्रशोधन विधि, बजार मुल्य, आदिको बारेमा सुचना तथा जानकारी प्रदान	संरक्षण क्षेत्रका बस्तीहरूमा	संरक्षण क्षेत्रका बस्तीहरूमा	✓	✓	✓	✓	परिषद्

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कर्हा गर्ने	कहिले गर्ने (बर्ष)				मुख्य जिम्मेवारी
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथा	
४.३	उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम						
	प्रदर्शनी स्थलमा नमूना कृषकहरूलाई भार्मिकम्पोष्ट तथा कम्पोष्ट तयारी, जैविक किटनाशक औषधि तयारी सम्बन्धी तालिम तथा सहयोग स्थानीय समुदायमा नागदेवाली, जडिभुटी खेति, व्यावासायिक पशुपालन, फलफुल खेती, माहुपालन, च्याउ खेती सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम	तापेश्वार	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	सञ्चालन	लेलेप, तापेश्वार, याम्फुदिन	✓	✓	✓	✓	परिषद्
४.४	विकास कार्यक्रम सञ्चालन	हाते कागज तयारी, शिलाइकटाई, गर्लैचा बुन्ने, हस्तकलाका सामग्रीहरु तयार गर्ने, शिकर्मा, डकर्मा, प्राथमिक भेटनरी तालिम लगायतका क्षमता लेलेप, तापेश्वार, याम्फुदिन	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	निजी जग्गा तथा भूम्बे कडाङी हुने क्षेत्रमा जडिभुटी खेति विस्तार अलैची तथा जडिभुटीको सफाई, ग्रेडिड प्रशोध गरी मुल्य अभिष्ठिद्ध गर्न सहयोग	निजी जग्गा	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	सहकारी तथा बचत समुहरू गठन तथा सञ्चालन	लेलेप, तापेश्वार, याम्फुदिन	✓	✓	✓	✓	परिषद्
४.५	वितीय पहुँच विकास कार्यक्रम	बजार तथा बस्ती	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	सहकारी तथा बचत समुहरू निर्माण गरी वितीय श्रोतमा गरिब विपन्नको पहुँच विस्तार	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	स्थानीय तह, सेवाप्रदायक, बजार क्षेत्रमंग गरिब विपन्न परिवारको पहुँच स्थानीय तह तथा बस्ती	स्थानीय तह तथा बस्ती	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	आयआर्जनका लागि स्थानीय अद्यता कोषहरूलाई सहकारीकरण तथा व्यवस्थापन	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	परिषद्
४.६	संस्थागत सुदृढीकरण						
	अवस्था						
	संरक्षण क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न संस्थागत पूर्वाधारको अपर्याप्तताका साथै हाल संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् तथा कार्यालयसँग कर्मचारीको समेत कमी रहको छ। व्यवस्थापन परिषद्को वितीय क्षमतामा पर्ने कमी भएको हुँदौ नेपाल सरकार तथा दातृ निकायहरूसँग निर्भर रही कार्यक्रम सञ्चालन भएरहेको छ।						

अवस्था

सबाल (क) संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन पूर्वीधारको अपर्याप्तता

सबाल (ख) संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन गर्न अपुग कर्मचारी

सबाल (ग) सुशासन

सबाल (घ) दिगो वितीय म्झोतको अभाव

क्रियाकलाप

संस्थागत सुदृढीकरणको लागि तयार गरिएको क्रियाकलापहरु सहितको विस्तृत कार्ययोजना तालिका २० मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १९: संस्थागत सुदृढीकरणको विस्तृत कार्ययोजना

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)				मुख्य जिम्मेवारी
			पाहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	
५.१	नीति तथा कानूनी परिमार्जन			✓	✓		रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग,
	कञ्चनजंगला संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली संसोधन						परिषद् तथा कार्यालय
	परिषद्को आधिक नियमित तयारी तथा लागु			✓	✓		रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग,
	परिषद् तथा कार्यालय						परिषद् तथा कार्यालय
५.२	पूर्वाधार विकास		मुख्य कार्यालय तथा सम्पर्क कार्यालय	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	चेक पोस्ट निर्माण		चेराम, माहुवाटार, तापेश्वर			✓	परिषद् तथा कार्यालय
	कार्यालयमा डिजिटल डिस्ट्रेज डान		सम्पर्क कार्यालय	✓		✓	परिषद्
	कार्यालय कम्पाइड निर्माण		मुख्य तथा सम्पर्क कार्यालय	✓		✓	परिषद्
	वेबसाइट निर्माण तथा अद्यावधिक		कार्यालय	✓			परिषद्
	कार्यालयमा सोलार विद्युत जडान		मुख्य कार्यालय	✓			परिषद्
	फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिन्टर लागायतका कार्यालय		मुख्य तथा सम्पर्क कार्यालय	✓			परिषद् तथा कार्यालय
	सञ्चालन सम्बन्धी उपकरण खरिद						सञ्चालन सम्बन्धी उपकरण खरिद
	सबाली साधन खरिद तथा मर्मत संभार						परिषद्

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (बर्ष)	पहिला	देखो	तेजो	चौथो	पाँचो	मुख्य जिम्मेवारी
५.३	संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि								
	कर्मचारी तथा पदाधिकारीलाई पुरस्कारको व्यवस्था तथा पुरस्कृत गर्ने कार्य	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	कर्मचारी तथा पदाधिकारी मुल्यांकनको लागी सूचक सहितको फारम तथा सूचक सहितको फारम तथा सूचक सहितको फारम तथा सूचक	संरक्षण क्षेत्र	✓						क.सं.क्षे.व्य. परिषद्
	परिषद् तथा कार्यालयका पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागी आगलागी नियन्त्रण, जि.पि.एस., जि.आई.एस., काम्युटर, प्रस्ताव तथा प्रतिवेदन लेखन लागायतका तालिम प्रदान	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	परिषद् तथा कार्यालयका पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई लाभित गरी लेखा व्यवस्थान, जलवायु स्टेशनका तथांक व्यवस्थापन, बासस्थान व्यवस्थापन, प्रजाति संरक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
	सिटिजन साईन्टस्टहरलाई व्याप्रेरा ट्र्याप, जि.पि.एस.सञ्चालन, शिकार तथा आहार प्रजातिको अनुसन्धान, पशुक्षति पाहाचान लगायतका विषयमा रिफेसर तालिम प्रदान	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
५.४	समन्वय अभिवृद्धि								
	सापुदाधिक संस्थाको समन्वय तथा सम्बन्ध विस्तरमा सहयोग	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद्
	स्थानीय स्तरमा सिमापार बैठक सञ्चालन गरी जेविक विविधता संरक्षणका लागि अन्तरदेशीय छलफल तथा अन्तर्राष्ट्रिया	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद्

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)					
क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	मुख्य जिम्मेवारी	
६.१.	अनुसन्धान तथा प्रचार प्रसारको पूर्वाधार विकास कार्यक्रम हिमालयन अनुसन्धान केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन । सब स्टेसन निर्माण खालीचेन पाथिभारा क्षेत्रमा गुरांस उद्यान निर्माण तथा सञ्चालन हिउँ चितुवा सूचना केन्द्र तथा प्राकृतिक संग्रहालयको स्थापना तथा व्यवस्थापन घुन्सा सिथि म्यूजीयमको सबलीकरण	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष) पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	मुख्य जिम्मेवारी
६.२.	सर्वेक्षण तथा अध्ययन अनुसन्धान कार्यक्रम हिउँ चितुवा, ब्वासो, भालु, नाउर, कस्तुरी र रेड पाण्डा गणना स्थाटेलाइट टेलिमेट्री, क्यामेरा ट्रायप तथा बंशाणुगत विधि अपानाई रेड पाण्डा, हिउँ चितुवा, कस्तुरी मृग, भालु, ब्वासो लगायतका बन्धनतुहुको संरक्षण क्षेत्र अध्ययन वन्यजन्तुमा लाने रोगको अध्ययन संरक्षण क्षेत्रभित्रका पारिस्थितिकीय प्रणाली, वनका प्रकार, प्रजाति विविधता र बंशाणुगत विविधता सम्बन्धी अध्ययन तथा रेखांचित्र तथारी	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष) पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	मुख्य जिम्मेवारी
		क.सं.क्षे. कार्यालय तथा परिषद्	क.सं.क्षे. कार्यालय तथा परिषद्					
		परिषद्	परिषद्					
		परिषद्	परिषद्					

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने (वर्ष)	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौ	मुख्य जिम्मेदारी
१.	संरक्षण क्षेत्रका माथिल्लो तथा तल्लो भेगका स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जननमा जलवायु परिवर्तनले ल्याएको नकारात्मक असरहरु अध्ययन	संरक्षण क्षेत्रको तल्लो भेग	✓	✓					परिषद्
२.	उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका हिमताल तथा हिमनदीहरुको अध्ययन गरी प्रोपाइल तथारी	संरक्षण क्षेत्रको माथिल्लो भेग	✓	✓					कार्यालय
३.	जलवायु परिवर्तन अनुबूलनका स्थानीय प्रयासको अभिलेखिकरण	संरक्षण क्षेत्र	✓						परिषद्
४.	संरक्षण क्षेत्रमा पाइने अर्किड प्रजातिको अध्ययन गरी रेखाचित्र तथारी सुतुवा, बिखमा, कुटकी, पाँचडौले, खिरोला (सेतक चिनी), लगायतका विक्रिवितणको सम्भावना रहेका गरे कालु बन पैदवारको श्रोत सर्वेक्षण गरि दिगो सुदृपयोग योजना तर्जुमा	उक्त प्रजाति पाइने क्षेत्र	✓	✓					कार्यालय
५.	जलवायु परिवर्तनले नित्याएको प्रजाति स्थानान्तरणको अध्ययन गरी अभिलेखिकरण	संरक्षण क्षेत्र	✓	✓					परिषद् तथा कार्यालय
६.	जलवायु परिवर्तनको असरसँग अति सम्बेदनशील वनस्पति, वन्यजन्तु तथा पारिस्थितिक प्रणाली पहिचान गरी घसलाई जलवायु परिवर्तनको सुचकको रूपमा उपयोग हिउँ चितुवा, कस्तुरी पूग र रेड पाण्डाको बासस्थानको गुणस्तर तथा वहन क्षमताको अध्ययन	उक्त प्रजातिको बासस्थान	✓	✓					परिषद् तथा कार्यालय
७.	संरक्षण शिक्षा तथा प्रवार प्रसार कार्यक्रम	हिउँ चितुवा सूचना केन्द्र तथा प्राकृतिक संग्राहलयको लागि डिजिटल डिस्प्ले खरिद तथा सञ्चालन उपभोक्ता स्तरमा बन डडेलो नियन्त्रणको लागि सचेतनामूलक क्रियाकलाप सञ्चालन	सम्पर्क कार्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद् तथा कार्यालय
८.	स्थानीय तथा राष्ट्रिय स्तरका एफ.एम तथा पत्रपत्रिकामा जैविक विविधता संरक्षण तथा आगलागी नियन्त्रण सम्बन्धी सुचनामूलक सन्देश प्रवाह	डडेलो संवेदनशील क्षेत्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓	परिषद्

कांचनजंग्या संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	संरक्षण सामुदायिक क्षेत्रको कार्ययोजना नवाकरण तथा कार्यान्वयन	वटा	१३	१००	५	५००	६	६००	०	१३००
	नीजि वन दर्ता तथा व्यवस्थापन	वटा	२०	२०	०	०	५	१००	५	१००
	धार्मिक क्षेत्रको कार्ययोजना तथारी दर्ता तथा व्यवस्थापन	वटा	२	१००	०	१	१००	१	१००	१००
	जडीबुटीको दियो संकलन तथा संदुपयोग योजना तथारी	वटा	३	३००	०	२	६००	१	३००	१००
	वन डेलो संवेदनशिलता क्षेत्र नवासांकरण	वटा	१	५००	०	०	१	५००	०	५००
	नसरी निर्माण तथा सञ्चालन	वटा	१	२०००	०	०.५	१०००	०.२	४००	०.१
	सेना, प्रहरी, स्थानीय समुदाय र नागरिक समाजको सहकार्यमा डिहेलो नियन्त्रण	पटक	५	३००	१	३००	१	३००	१	३००
१.२.	वाँसस्थल व्यवस्थापन	कार्यक्रम			१५५०	२५५०	१५५०	१५५०	१५५०	१५५०
	खर्क क्षेत्र व्यवस्थापन योजना तर्जुमा	वटा	१	५००	०	१	५००	०	०	५००
	काठेलु, गोरेटो बाटो, खर्मेपारी लगायतका संरचनाहरू निर्माण गरी उच्च हिमाली क्षेत्रमा रेतका खर्कहरूमा पहुँच विस्तार	बर्फ	२	५००	१	५००	१	५००	१	५००
	चाक्रिय चरिचन प्रणाली अवलम्बनका लागि पर्वाल एवं छिकबाहरहरू निर्माण	कि.मी.	५	३००	१	३००	१	३००	१	३००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	संख्या क्षेत्रभित्र रहेका वन्यजन्तु तथा बनस्पतिका विवेश बासस्थान क्षेत्रहरू तथा जैविक मार्गहरूको परिहान गरि नक्सापन	पटक	१	५००	०	१	५००	०	०	५००
	रेड पाण्डाको बासस्थान क्षेत्र परिहान तथा व्यवस्थापन	स्थान	१	३००	०	१	३००	०	०	३००
	संख्या पोखरी निर्माण तथा मर्मत संधार	वटा	२४	१५०	२	४५०	२	४५०	२	४५०
१.३.	प्रजाति संरक्षण कार्यक्रम				१५००		४९००		१२५००	१३७००
	चोरी शिकार हुने क्षेत्रमा स्थानीय समुदाय तथा सुरक्षा निकाय सीमानित संयुक्त टिम परिचालन	पटक	१५	२५०	३	७५०	३	७५०	३	७५०
	सिमावर्ती क्षेत्रको अन्तर्देशीय संसुक्त अनुगमन	पटक	५	३००	१	३००	१	३००	१	३००
	चोरी शिकार नियन्त्रणका लागि सुरक्षी तथा युवा परिचालन	जना	५०	२५	१०	२५०	१०	२५०	१०	२५०
	स्थानीय पशुधन विमा कार्यक्रमको सबलीकरण गरी तिब्बतियन बाँसो लगायतका शिकारी वन्यजन्तुले पुऱ्याएको क्षर्त समेत समावेश	समिति	४	५००	०	०	१	५००	१	५००
	वन्यजन्तु राहत कोष बृद्धि तथा सबलीकरण गरी अन्वाली लगायतका क्षर्तमा राहत समेत प्रदान	समिति	५	५००				१	५००	१

कृचनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	व्यवजन्तुले पुचाएको क्षति बापत नेपाल सकारबाट प्राप्त हुने रहस्यको बोमा स्थानीयलाई जानकारी प्रदान घाइते, दुहरा तथा रापी व्यवजन्तुको अपचार, हेरचाह तथा स्थाहर संभार	पटक	२	१००	०	१	१००	१	१००	२००
२	नाउरको विस्तृत गणना तथा अध्ययन गरी व्यवसायिक शिकार योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	पटक	१	२०००	०	०.७५	१५००	०.९	२००	०.७५
२.१	पर्याप्यटन प्रबढ्दन कार्यक्रम									
२.१	पर्याप्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम									
	पर्याप्यटन योजना तर्जुमा तथा योजनाको प्रचार प्रसार	पटक	१	१५००	०.७५	११२५	०.८५	१३७५	०	१५००
	खानेपानी, सिचाई, पैदलमार्गहरुको पहिलान, निर्माण, सुधार तथा मर्मात सम्हार	कि.मी.	७५	६००	२०	१२०००	२०	१२०००	१५	१५०००
	पद मार्गमा पुल, सँघु, चौतरो तथा विसाउली निर्माण तथा मर्मात	वटा	५०	२५०	१०	२५००	१०	२५००	१०	२५००
	सामुदायिक लज तथा शोनालयहरुको निर्माण तथा सञ्चालन	वटा	५	३०००	१	३०००	१	३०००	१	३०००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जन्मा बजेट
	पर्यटकीय पैदल मार्गहरूमा क्षाम्प साइट, चिया पासल, स्वास्थ्य किल्नीक लगायतका आठ आवश्यक सेवा तथा सामाजिकहरूको विकास	घ्याकेज	५	१२००	१	१२००	१	१२००	१	१२००
	होमस्टे निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	स्थान	५	२०००	१	२०००	१	२०००	१	२०००
	ओलाउडुङ्गोला तथा तापेश्वरमा पर्यटक सूचना केन्द्र निर्माण तथा सञ्चालन	वटा	१	४०००	०.५	२०००	०.५	२०००	०	०
२.२	फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि किल्न निर्माण पर्यटन क्षेत्र पर्वथन कार्यक्रम	स्थान	१०	५०	२	१००	२	१००	२	१००
	दिक्की छोयलिङ गुम्बा, पाथिघारा मानिदू क्षेत्र, तागेरा नुमाफु ओडार, छिर्का ओडार, फक्ताडुलुङ लगायतका ऐतिहासिक तथा पर्याप्ततमीय स्थलहरूको जिर्णद्वार तथा मर्मत सम्भार नयाँ पुस्तालाई स्थानीय कला, संस्कृति, परम्परा, भेषभूषा फर्मिल्ने नृत्य तथा झक्को रिकाउने	वटा	१	१००	१	१००	१	१००	१	
	स्थानीय लिम्बु, वालुड र गाँड लगायतका समुदायको कला तथा संस्कृति पर्वथन गर्न संस्कृतिक संग्रहालय निर्माण तथा सञ्चालन									३०००

कांचनजंग्या संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	परिषद्वाले तोकेको स्थानहरूमा फोहरामैला लैजान निषेध				परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
२.३	संस्थागत कम्ता अधिवृद्धि कार्यक्रम				१४५०		१३००		७००	५५०
	पर्याप्त-पर्यटन गाइड तात्त्विक जना सञ्चालन	३०	५०	१०	५००	५	२५०	५	२५०	१५०
	स्थानीय व्याकुलाई कुक्क, नेचर गाइड, होम स्टे सम्बन्धी क्षमता विकास तात्त्विक एवं हासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको जानकारी सम्पादित पुस्तक प्रकाशन	१००	२०	४०	६००	१५	३००	१५	३००	१५०
	पैदल मार्गको नक्सा तथारी तथा ऐनीतिक स्थानमा ठाँस जलवायु परिवर्तन अनुकूल कार्यक्रम				१५०	५	१५०	५	१५०	५५०
३	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन				२१५०		२२५०		२१७०	१५५०
३.१.	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन				५००		५००		१४२०	८००
	जलवायु तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने जलवायु मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनको लागि जनशक्ति तथारी	५	५००	०	०	०	१०००	०	१०००	५००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	हालसम्म स्थानीय व्यापक तथा समुदायले जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरणको लागि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष स्पष्टमा गरिरहेका असल अभ्यासहरूको अधिलेखीकरण संक्षण क्षेत्रको माध्यिल्लो तथा तरल्लो भेगमा जलवायु परिवर्तनका सकारात्मक तथा नकारात्मक असरको पहिचान	पटक	१	३००	परिमाण बजेट	परिमाण बजेट	परिमाण बजेट	परिमाण बजेट	परिमाण बजेट	३००
३.२	स्थानीय स्तरमा स्थानान्तरिक्षका जलवायु मापन केन्द्रलाई केन्द्रीय राशित्रय जल तथा वौसम मापन केन्द्रसम्म आवद गराउने जलवायु परिवर्तनले निम्नाएको प्रजाति स्थानान्तरणको अध्ययन गरी अधिलेखीकरण	प्राकेज	१	७००	०	०	०	०	०	२०
	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, न्यूनीकरण तथा बैकल्पिक उर्जा कार्यक्रम				७५०	७५५०	१२५०	१५०	१५०	५०५०
	स्थानीय तह तथा बस्तीहरु अनुसार अनुकूलन योजना तथारी तथा अद्यावधिक अनुकूलन योजनाहरूको कार्यान्वयनमा सहयोग	प्राकेज	५	५००	१	५००	१	५००	१	२५००
										०

कृचनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
४.१	सुधारिको चुलो, गोबरयाँस, लाघु जलाविद्युत जस्ता वैकल्पीक उज्ज्ञान कार्यक्रमहरू पर्वर्द्धन	वर्ष	५	२००	१	२००	१	२००	१	२००
४.२	बुझारोपण गरी हुकाइङ्को वन क्षेत्र तथा खाली स्थानमा संरक्षण गरी हुकाइङ्को वन क्षेत्रको तथ्यांक अद्यावधीक हिमाताल पुऱ्डे, बाढी पहिरो जस्ता प्राकृतिक विपत्तिबाट बच्च पूर्व चेतावनी सुखना प्रापाली जडान	वर्ष	५	५०	१	५०	१	५०	१	५०
४.३	जीविकागत्तन सुधार कार्यक्रम					७००	१६००	१७००	१६००	४३६००
४.४	संरक्षणमुख्य प्रबाधार विकास कार्यक्रम	वर्ष	५	१०००	१	४५००	५२००	४०००	४०००	२१७००
४.५	अलाईची सिचाईका लागि कूलो, द्याकी निर्माण तथा पाइप खरिद तथा वितरण	वर्ष	५	१०००	१	१०००	१	१०००	१	१०००
४.६	अलाईची तथा जडिबुटी संकलन, ग्रीष्म तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण	वर्ष	२	५००	१	५००	१	५००	०	१०००
४.७	बजारको पहुँच बढाउन गोरेटा तथा पैदलमार्ग निर्माण	कि.मी.	२५	६००	२	३०००	२	३०००	२	३०००
४.८	धुस्ता धुपी तेल प्रशोधन केन्द्रको सुधार तथा सवलीकरण	स्थान	१	७००	०	७००	०	०	०	७००
४.९	जीविकागत्तनको लागि प्रोत्सहन कार्यक्रम					१०५०	२०५०	२०५०	२०५०	१३५०

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	उच्च हिमाली क्षेत्रको लागि सिल्पोत्तीन खोरिद तथा वितरण				०	२५	५००	२५	५००	२०००
	चिराइटो र चिया लगायतका बाफ्र बालीको विरुद्ध उत्पादन तथा वितरण				५००	५००	५००	५००	५००	२०००
	गालैचा उत्पादनका लागि सामार्थी खरिद तथा वितरण				२०००	०	०	०	२०००	०
	दिगो गाठेको अवधारणा बमोजिम फलफुल पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने फलफुलका विकला वितरण				२००	१	२००	१	२००	१०००
	भिरालो जग्गामा खनजोत नारी उत्पादन गर्ने समिक्षने चिराइटो, आँली, लोकता जस्ता ऐर काल्पन ऐदावरको वितरण तथा प्रार्थिक सहयोग				१००	१	१००	१	१००	१००
	घर तथा बर्ती वरपर रहेका नीजि जग्गाहरूमा करेशाबरी निर्माण गर्ने प्रार्थिक सहयोग तथा प्रोत्सहन भयो फैंडानी हुने क्षेत्रमा नीजि वनलाई दर्ता प्रकृत्यामा सहयोग, उत्कृष्ट नीजि वनलाई पुस्कार लगायतका प्रोत्सहनमुखी कार्यक्रम सञ्चालन				१००	२०	४००	२०	४००	४००
	आर्थिक खेती पर्वनका स्थल लागि पर्दशनी स्थल स्थापना				१०००	०	१	१०००	०	१०००

कृष्णजंग योजना कार्यक्रम संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	स्थानीय जनतालाई मौसम कृषि सूचना, प्रशारधन विधि, बजार मूल्य, आदिको बारेमा सुचना तथा जानकारी प्रदान	प्राकेत्र	५	५०	१	५०	१	५०	१	२५०
४.३	उद्यागिकलता विकास कार्यक्रम	प्रदर्शनी स्थलमा नमूना कृषकहरूलाई भूमिकामोष्ट तथा कम्पोष्ट तयारी, जैविक किटनाशक औषधि तथारी सम्बन्धी तालिम तथा सहयोग	प्राकेत्र	४	१००	०	१	१००	१	४००
	स्थानीय समुदायमा नाडेबाली, जडिभुटी खेति, व्यावासायीक फूलपालन, फलपुल खेति, माझुरापालन, च्याउ खेति सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम सञ्चालन हाते कागज तयारी, शिलाईकटाई, गर्लेचा बुनेहरू, हस्तकलाकारा सामाजिकहरू तथार गर्न, शिक्कमा, डक्कमा, प्राथमिक भेटनसी लगायतका क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन	प्राकेत्र	५	३००	१	३००	१	३००	१	१५००
	निजी जग्गा तथा भूमि हुने क्षेत्रमा जडिभुटी खेति विस्तार	हेक्टर	५०	५०	१०	५००	१०	५००	१०	५००
	अलैची तथा जडिभुटीकोको सफाई, ग्रेडिङ प्रशोध गरी मूल्य अधिकृद्ध गर्न सहयोग	प्राकेत्र	५	१००	१	१००	१	१००	१	१००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
४.४	वित्तीय पहुँच विकास कार्यक्रम				परिमाण बजेट	१५०				
	सहकारी तथा बचत समुहहरू निर्माण तथा सबलीकरण गरि वित्तीय श्रोतुमा गरीब विपन्नको पहुँच विस्तार	प्राकेज	५	१००	१	१००	१	१००	१	१००
	स्थानीय तह, सेवाप्रदायक, बजार क्षेत्रसँग गरिब विपन्न परिवारको पहुँच स्थापित तथा वृद्धि	प्राकेज	५	५०	१	५०	१	५०	१	५०
	आयआर्जनका लागि स्थापित अद्यक्ष कोषहरूलाई सहकारीकरण तथा	प्राकेज	३	१००	१	१००	१	१००	०	३००
५	संस्थागत विकास कार्यक्रम				४०९०	७५४०	४७६०	३३६०	३१६०	२३१३०
५.१	नीति तथा कानूनी परिमार्जन कञ्चनजंगा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली संसोधन	वटा	१	१०००	०	५००	७००	२००	०	१५००
	परिषद्को आधिक विनियम तयारी तथा लागु	वटा	१	५००	०	०	०	०	०	५००
५.२	पूर्वाधार विकास				२७००	५०००	२९००	२०००	२०००	१५६००
	अधुरो कार्यालय भवन निर्माण सम्पन्न	वटा	२	३०००	०.७	२१००	०.७	१५००	०	६०००
	चेक पोस्ट निर्माण	वटा	२	२०००	०	०	०	१	२०००	४०००
	कार्यालयमा डिजिटल डिस्प्ले जडान	वटा	१	५००	०	१	५००	०	०	५००
	कार्यालय कम्पाउण्ड निर्माण	पटक	१	१५००	०	१	१५००	०	०	१५००

कृचनजंघा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७७/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	वेबसाइट निर्माण तथा प्रयोगीकरण	पटक	१	१००	१	१००	०	०	०	१००
	कार्यालयमा सोलार विद्युत जडान	पटक	१	५००	०	५००	१	५००	०	१०००
	फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिंटर लगायतका कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी उपकरण खरीद	पटक	१	२०००	०.२	४००	०.५	१०००	०.३	६००
	सवारी साधन खरीद तथा मर्मत संभार	वटा	१	५००	०.२	१००	०.८	४००	०	५००
	संस्थागत क्षमता अधिवृद्धि				६९०		५४०		४६०	२५३०
५.३	कर्मचारी तथा पदाधिकारिताइ पुरस्कारको व्यवस्था तथा पुरस्कृत कर्मचारी पदाधिकारी मुल्यांकनको लागि सूचक सहितको फरम तथारी परिषद् तथा कार्यालयका पदाधिकारी तथा कर्मचारी आगलागी नियन्त्रण, जि.पि.एम., जि.आई.एस., प्रस्ताव तथा प्रातिवेदन लेखन लगायतका तात्त्विक सञ्चालन	पटक	१	३०	२	६०	२	६०	२	६०
	प्रयोगीकरण	व्याकेज	५	२००	१	२००	१	२००	१	२००
										१०००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
३	परिषद् तथा कार्यालयका पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई लक्षित गरी लेखा व्यवस्थान, जलवायु स्टेशनका तथ्यांक व्यावस्थापन, बासस्थान सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	प्याकेज	५	२००	१	२००	१	२००	१	२००
४	सिटिजन साइटीस्टहरूलाई क्षेमेरा ट्रृप, जि.पि.एस.सञ्चालन, शिकार तथा आहार प्रजातिको अनुसन्धान, पशुकाई परिव्याहान लगायतका विषयमा रिफेसर तालिम पदान	प्याकेज	१	२००	०.६	१२०	०.४	८०	०	२००
५	समनवय अभिवृद्धि समुदायिक सम्प्रदायको समन्वय तथा सम-बच्च विस्तारमा सहयोग	प्याकेज	५	१००	१	१००	१	१००	१	३५००
६	स्थानीय स्तम्भ सिमापार बैठक सञ्चालन गरी जीविक विविधता संरक्षणका लागि अन्तर्राष्ट्रीय छलफल तथा अन्तर्राष्ट्रीय समुदायमा आधारित संघ सञ्चालनबीच मरकारी संयन्त्रसंग समन्वय, सहकार्य तथा सम-बच्च विस्तार	प्याकेज	५	५००	१	५००	१	५००	१	१४५३५०

कांचनजंग्या संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना

(आ.व. २०७६/०८८-२०८१/०८२)

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
६.१.	अनुसन्धान तथा प्रचार प्रसारको प्रबोधार विकास कार्यक्रम				१२३००	२५५०	१२५०	१२५०	१२५०	१२७०००
	हिमालयन अनुसन्धान केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन १ सब स्टेसन निर्माण				९५००	०.८२	२६४००	०.९	१२०००	०.९
	पारिषमारा क्षेत्रमा गुराँस उद्यान निर्माण तथा सञ्चालन	वटा	१	१५५०५	०.०८	१५००	०.४	१०००	०.१	२५०
	हिउँ चितुवा सूचना केन्द्र तथा प्राकृतिक संग्रहलयको स्थापना तथा व्यवस्थापन	वटा	१	३०००	०.४	१२००	०.३	१००	०.१	३००
	छुम्सा स्थान म्यूजीयमको सवलीकरण	वटा	१	१५००	०.६	१००	०.४	६००	०	१५००
६.२.	सम्भेदण तथा अध्ययन अनुसन्धान कार्यक्रम				१०००	४९००	४९००	४९२०	४९८०	११२००
	कस्तुरी रेड पाण्डा, तिब्बतियन बाँसो को जनसंख्या सम्बन्धी अध्ययन	स्थान	३	५००	१	५००	१	५००	१	५००
	स्टाटोलाइट टेलिमोटरी, क्यामेरा आकेज ट्रायप तथा बंशाणुगत विधि अपनाई रेड पाण्डा, हिउँ चितुवा, कस्तुरी माघा, भालु, बाँसो लगायतका वन्यजन्तुहरुको अध्ययन	आकेज	३	१०००	०	१	१०००	१	१०००	०
	बच्यजन्तुमा लाग्ने रोको अध्ययन				१०००	१	५००	१	५००	१०००
	संरक्षण क्षेत्रभित्रका पारि-स्थितिकीय प्राणाती, वनका प्रकार, प्रजाति विविधता १ बंशाणुगत विविधता सम्बन्धी अध्ययन तथा विवरण नित्र तथारी	आकेज	२	५००	१	५००	१	५००	१	१०००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	उच्च हिमाली क्षेत्रमा रहेका हिमतात तथा हिमनदीहरूको अध्ययन तथा विवरण नियन्त्रण	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी	प्राक्तिको अध्ययन गरी
	संरक्षण क्षेत्रमा पाइने अंकिट	पटक	१	१०००	०	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण
	पुरुतक प्रकाशन	सतुवा, विछमा, कुट्टी, पाँचओले ५ कर्षिबअबउभयभ तो लगायतका विविक्तिरणको सम्भावना रहेका गैर काठ वन पैदवारको श्रोत सम्भेदण गरि दिगो मदुपयोग योजना तर्जुमा	प्राक्तिको अध्ययन गरी							
६.३.	संरक्षण शिक्षा तथा प्रचार प्रसार कार्यक्रम	हिउँ चितुवा सूचना केन्द्र तथा वटा	२	२००	१	१२००	०	०	०	१२००
	प्राकृतिक संग्रहलयको लागि डिजिटल डिस्ट्री खारिद तथा सञ्चालन	उपभोक्ता संसाधनावन डडेलो नियन्त्रणको लागि सचेतनामूलक क्रियाकलाप सञ्चालन	वर्ष	२	५०	१	५०	१	५०	५०

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
					परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट	परिमाण	बजेट
	स्थानीय तथा राष्ट्रिय स्तरका एफ.एम तथा प्रत्यापनकामा जैविक विविधता संरक्षण तथा आगामी नियन्त्रण सम्बन्धी दूचनामूलक सन्दर्भ प्रवाह	वर्ष	५	५०	१	५०	१	५०	१	५०
	जैविक विविधता दिवस, संक्षण दिवस, विश्व वातावरण दिवस, हिँ्झ चितुवा दिवस लगायतका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दिवस तथा समारोह सञ्चालन	प्राकेज	५	४००	१	४००	१	४००	१	४००
	पर्यटकीय पैदल मार्गको जानकारी समावेश गरिएको ब्रस्यैर तथा डिस्ट्रिक्टे तथारी संक्षण क्षेत्र भित्रका विद्यालयहरूमा संरक्षण शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	प्राकेज	१	५००	०.६	३००	०.४	२००	०	५०
	संक्षण क्षेत्रमा प्राकृतिक, धार्मिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक महत्वका स्थानहरूको जानकारी सहितको विवरण चित्र तथारी अध्ययन तथा अनुसन्धान प्रतिवेदनहरूको प्रकाशन	पटक	१	५००	०	१	५००	०	०	५०
	लालीगुराँस महोत्सव	पटक	१	५००	०	०	०	०	५००	५००

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप	इकाई	परिमाण	दर	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	जम्मा बजेट
	स्थानीय जनतालाई मौसम कृषि, सूखना, गैर काढ्ठ वन पैदावारको संकलन तथा प्रशोधन विधि, बजार मुल्य, आदिको बारेमा सुचना तथा जानकारी प्रदान	प्राकेत्ज	५	२००	१	२००	१	२००	१	२००
	जम्मा कार्यक्रम बजेट									१०००
७	व्यवस्थापकीय खर्च									
	कूल बजेट									
	जम्मा कार्यक्रम बजेट	३३३३३३	११९६५	६०५३०	५५९६०	९९४६०	५५५२००	५५५२००	५५५२००	३५५२००
७	व्यवस्थापकीय खर्च	५६८९	११९६.५	६०५३	५५९६	९९४६	५५५२०	५५५२०	५५५२०	३५५२०
	कूल बजेट	६२५७४	१००२५२	६६५८३	६०६७६	११५४०	५५५२०	५५५२०	५५५२०	३५५२०

यस पञ्चवर्षिय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको लागि कार्यक्रमतर्फ रु. ३५,५२,००,००० रु व्यवस्थापन खर्चतर्फ रु ३,५५,२०,००० रु व्यवस्थापन खर्चतर्फ रु. ३९,०७,२०,००० गरी जम्मा रु. ३९,०७,२०,०००/- (अक्षरपी उम्मचालिम करोड सात लाख बीस हजार रुपैयाँ) बजेट प्रस्ताव गएको छ। जुन औषत बार्षिक बजेट रु ७,८२,४४,०००/- (अक्षरपी सात करोड एकासी लाख चबालीस हजार रुपैयाँ) हुन आउँछ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा कञ्चनजंगां संरक्षण क्षेत्रको कूल बजेट ९,१३,००,०००/- (अक्षरपी नौ करोड तेह लाख रुपैयाँ) विनियोजित भएको छ। यससी पञ्चवर्षिय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक बजेट उपलब्ध हुने देखिन्नु।

प्रस्तावित बजेट प्राप्त भएमा यस पञ्चवर्षिय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनबाट स्थानीय स्तरमा १४६४४० श्रमदिन रोजगारी सूजना हुने अनुमान गरिएको छ।

६.७ संरक्षण क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण तथा उपयोग

संरक्षण क्षेत्रमा जम्मा २६ वटा संरक्षण सामुदायिक वनहरू रहेका छन्। संरक्षण सामुदायिक वनहरूमा भोजपत्र, ठिङ्गेसल्ला, चिमाल, धुपी, उत्तिस, चिलाउने, कटुश, गोब्रेसल्ला, गुराँस लगायतका प्रजातिहरूको बाहुल्यता रहेको छ। कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०६४ बमोजिम संरक्षण सामुदायिक वनको व्यवस्थापन स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम संरक्षण सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहद्वारा हुँदै आएको छ। संरक्षण सामुदायिक वनहरूबाट प्रजाति अनुसार काठ तथा दाउराको मौजदात तथा संकलन गर्न सकिने परिमाण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

क्र. सं.	प्रजाति	जम्मा मौजदात		संकलन योग्य परिमाण	
		रुख संख्या	कूल आयतन (घ.मी.)	काठ (क्यू. फिट)	दाउरा (चट्टा)
१	भोजपत्र	७१७५	४४७८.५	२४६.९६	०.१४८१८
२	ठिङ्गेसल्ला	५८५९०	१६५९४२	१५३६४.४४	९.२१८६६
३	चिमाल	५७३६	४२६५.६	३३८.६८८	०.२०३२१
४	लाडमा	२४६०	१०५८	७०.५६	०.०४२३४
५	कुकुरपाते	३८५२	३२०७.६	२११.६८	०.१२७०१
६	गोब्रेसल्ला	२१५२६०	६९९०५०	६४८०९.३६	३८.८८५६
७	धुपी	९०२६०	११५५८७	९३४९.२	५.६०९५२
८	चिलाउने	१५३७५	६६१२.५	४४१	०.२६४६
९	मुसुरेकटुश	१६५०२.५	१०३००.५५	५६८.००८	०.३४०८
१०	उत्तिस	६४५७८०	२०९७१५०	१९४४२८.१	११६.६५७
११	मलातो	१०७६३०	३४९५२५	३२४०४.६८	१९.४४२८
१२	गुराँस	१५०६८२	४८९३३५	४५३६६.५५	२७.२१९९
१३	चाँप	२५८३१.२	८३८८६	७७७७.१२३	४.६६६२७
१४	अन्य	५६५०५७.५	१८३५००६.२५	१७०१२४.६	१०२.०७५
जम्मा		१९१०९९.२	५८६५४०४	५४९५०९	३२४.९०९

संरक्षण क्षेत्रमा कुट्टकी, जटामसि, धुपी, सुनपाती, सेतक चिनी, अर्गेली, लोकता, अर्गेली, लौठसल्ला, सतुवा लगायतका गैर काष्ठ वन पैदावारको निकासी हुने गरेको छ। गैर काष्ठ वन पैदावारको विक्रिवितरणबाट राजश्व समेत आमदानी हुने गरेको छ। वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारीको ऋममा स्थलगत तथ्याङ्क विश्लेषण गरी संरक्षण क्षेत्रबाट निकासी हुन सक्ने गैर काष्ठ वन पैदावारको मौजदात तलको तालिकामा देखाइएको छ।

क्र. सं.	गैर काष्ठ वन पैदावार	जम्मा मौजदात (के.जि.)	बार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (के.जि.)
१	कुट्टकी	१७२३५०.०	३४४७०
२	जटामसी	१००६१.७	२०१२
३	धुपी	८९३१०१.४	१७८६२०
४	सुनपाती	८०३९८५.०	१६०७९७
५	सेतक चिनी	२०१२३.४	४०२५
६	बाँको	३४४७००.०	६८९४०
७	लोकता	६८९४०.०	१३७८८
८	अर्गेली	४४६५५०.७	८९३१०
९	लौठसल्ला	५५८१८.८	१११६४

क्र. सं.	गैर काष्ठ वन पैदावार	जम्मा मौज्दात (के.जि.)	वार्षिक संकलन गर्न सकिने परिमाण (के.जि.)
१०	सतुवा	२०१२३.४	४०२५
	जम्मा	२८३५७५.४	५६७५५०.९

यस व्यवस्थापन योजनामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सामुदायिक वनको हकमा वन कार्ययोजनामा उल्लेख भएको वार्षिक संकलन योग्य परिमाणलाईनै आधार मानि काठ दाउरा तथा गैर काष्ठ वन पैदावार संकलन गरिने छ । संरक्षण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने स्थानीय उपभोक्ताहरूले दुङ्ग, गिटी, बालुवा लगायतका नदिजन्य पदार्थको उपयोग गर्दा परिषदको सहमति लिएर मात्र गर्नु पर्नेछ । जलविद्युत आयोजना लगायतका विकास निर्माणका आयोजना सञ्चालन गर्दा वातावरणीय अध्ययन गरी स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनले तोकेको परिमाणको सिमाभित्र रही संकलन तथा उपयोग गर्न पाइने छ ।

६.८ तर्कबद्ध खाका

तालिका २२: तर्कबद्ध योजना

सारांश विवरण	उद्देश्य मापनका सुचक	सुचक मापनका स्रोतहरू	पूर्व शर्त तथा मान्यता
कञ्चनजंगला संरक्षण क्षेत्रको जैविक विविधता तथा प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण गरी स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने ।	दुर्लभ वन्यजन्तु / वनस्पतिको सँच्यामा बृद्धि, जैविक मार्गबाट अन्य संरक्षित क्षेत्रहरूमा वन्यजन्तुको सहज आवागमन, स्थानीयको सक्रिय सहभागिताद्वारा दिगो जीविकोपार्जनमा टेवा पुगेको हुनेछ ।	दुर्लभ वन्यजन्तु / वनस्पतिको सर्वेक्षण तथा अनुगमन प्रतिवेदन, वार्षिक प्रतिवेदन	संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकाबाट संरक्षण क्षेत्रले बजेट प्राप्त गर्ने छ । दिगो वित्तको विकास र स्थानीय बाँसीको संरक्षणमा सक्रिय सहभागीता तथा सहयोग प्राप्त हुनेछ ।

उद्देश्यहरू

१. वन्यजन्तु, वनस्पति र यिनको वासस्थान संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता कायम गर्ने ।	हिउ चितुवा, रेडपाण्डा, ध्वासे चितुवा र ढोलेको वासस्थान विकास तथा पुनरावृद्धि भएको, लोपोन्मुख वनस्पति सर्वेक्षण तथा संरक्षण हुनेछ ।	बाँसस्थान अनुगमन प्रतिवेदन, वार्षिक प्रतिवेदन	
२. पर्याप्त-पर्यटनको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	पर्याप्त-पर्यटनको सँच्यामा बृद्धि भएको	वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
३. स्थानीय बाँसीको जीविकोपार्जनको अवस्थामा सुधार ल्याउने ।	स्थानीयस्तरको उत्पादन तथा आम्दानीले वर्षैभरी जीवन यापन हुनेछ ।	वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, समाजिक आर्थिक सर्वेक्षण प्रतिवेदन	
४. मनव सिर्जित जलवायु परिवर्तनको असरहरू न्युनिकरण गर्ने ।	दुईवटा गाउँपालिकाको अनुकूलन योजना तयार भई कार्यान्वयन हुनेछ । जलवायु मापन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन हुनेछ ।	गाउँपालिका तथा संरक्षण क्षेत्रको प्रगति प्रतिवेदनहरू ।	
५. समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरूको संस्थागत विकास तथा सदृढीकरण गर्ने ।	परिषद् तथा अन्तरगतको सक्रिय सहभागीतामा प्रभावकारी कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा सुशासनको सुचकमा सुधार आएको हुनेछ ।	वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, सुशासन आंकलनको प्रतिवेदन	

उपजहरू

१.१ दुर्लभ वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको बाँसस्थान व्यवस्थित भएको हुनेछ ।	हिउ चितुवा, रेडपाण्डा, ध्वासे चितुवा र ढोलेको वासस्थान पुनरावृद्धि हुनेछ ।	अनुगमन प्रतिवेदन	
---	--	------------------	--

१.२ जैविक मार्गको विकास भएको हुनेछ ।	वन्यजन्मुले जैविक मार्ग प्रयोग गरी कञ्चनजंघा-मकालु बरुन आवागमन गर्नेछन्	अनुगमन प्रतिवेदन	
१.३ स्थानीयबासी तथा सरोकारवालाहरु संरक्षण कार्यमा स्वतःस्फुर्त रूपमा सक्रिया हुनेछन् ।	सक्रिय स्वयंसेवीको रूपमा संरक्षणगर्न स्थानीयबासी तथा स्थानीय सरोकारवालाहरुको सँचया बृद्धि भएको हुनेछ ।	वर्षिक समिक्षा प्रतिवेदन	
१.४ वन तथा खर्क्केत्र व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	सबै वन समुहको कार्ययोजना नवीकरण तथा अध्यावधिक भएको	वन कार्ययोजना, खर्क व्यवस्थापन योजना	

क्रियाकलाप

- दुर्लभ वन्यजन्मु (हिउ चितुवा, रेड पाण्डा, ध्वासे चितुवा) को बाँसस्थान नक्सांकन
- दुर्लभ वन्यजन्मु तथा शिकार प्रजातिको गणना
- बाँसस्थान पुनराबृद्धि तथा व्यवस्थापन
- मकालु बरुन जोड्ने जैविक मार्ग व्यवस्थापन
- दुर्लभ वनप्पति प्रजातिको स्रोत सर्वेक्षण
- शिकारी तथा शिकार हुने वन्यजन्मुको सम्बन्ध अध्ययन
- हिमालयन अनुसन्धान केन्द्र निर्माण तथा व्यवस्थापन
- महत्वपूर्ण जडिबुटी प्रजातिको संकलन योजना तयारी
- जडीबुटी संकलन तालिम सञ्चालन
- संरक्षण शिक्षा तथा संरक्षण नीति सम्बन्धी जानकारीमूलक क्रियाकलाप
- अध्ययन भ्रमण (अन्य संरक्षित क्षेत्रमा)
- संरक्षण सामुदायिक वनको कार्ययोजना नविकरण
- वन डडेलो उच्च संवेदनशिल क्षेत्र नक्सांकन
- वन डडेलो नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतनामूलक क्रियाकलाप सञ्चालन
- उच्च चोरी शिकार हुने क्षेत्र पहिचान तथा नक्सांकन
- उच्च चोरी शिकार हुने क्षेत्रमा संरक्षण टिम परिचालित
- पासो थापेको पत्ता लगाउने स्थानीयलाई पुरस्कारको व्यवस्था
- बन्यजन्मुबाट हुने हानी नोक्सानी आंकलन तथा राहत प्रदान
- खोरिया फडानी क्षेत्रमा विरुद्ध रोपण
- खर्क क्षेत्र व्यवस्थापन योजना तर्जूमा

२.१ पर्या-पर्यटन विकासका लागि पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ ।	२० कि.मि. गोरेटो बाटो निर्माण र १० वटा पुल मर्मत सुधार एवं विकास र १०० होमस्टे सञ्चालनमा आउने छन् ।		
२.२ स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण भएको हुनेछ ।	नगदमा स्थानीय उत्पादनको विक्रीवितरण भएको	आर्थिक सर्वेक्षण प्रतिवेदन , सहकारी तथा वचत समुहमा नगद कारोबार/गतिविधि सम्बन्धी प्रतिवेदन	
२.३ पर्यापर्यटकले पर्या-पर्यटकीय स्थल लगायत विषयमा जानकारी प्राप्त गरेका हुनेछन् ।	पर्या-पर्यटकीय स्थल, रुटसहितको नक्सा, लाग्ने समय आदी उल्लेख भएको पुस्तिका प्रकाशन	प्रकाशित पुस्तिका	
२.४ पर्या-पर्यटन योजना तर्जूमा भएको हुनेछ ।	यस योजना अवधिमा फक्ताइलुड र श्रीजंघा गाउँपालिकाले पर्या-पर्यटन गुरुयोजना तर्जूमा कार्य सम्पन्न गर्नेछन् ।	गाउँपालिकाको पर्या-पर्यटन गुरुयोजना	

क्रियाकलाप

- पर्याप्यटकीय गोरेटो मार्ग निर्माण तथा मर्मत
- प्रमुख गोरेको बाटोको सम्भावित संजाल निर्माण
- होमस्टे सञ्चालन गर्न आर्थिक सहयोग
- पर्याप्यटन गाइड तालिम
- स्थानीय उत्पादनको बजार मूल्य गाउँमा टाँस गर्ने
- प्रमुख स्थानीय खानाका परिकार बनाउन तालिम सञ्चालन
- स्थानीय उत्पादन संकलन केन्द्र निर्माण तथा सञ्चालन
- केटाकेटीलाई स्थानीय जाति विशेषको नृत्य तथा भाकी सिकाउने
- ऐतिहासिक तथा पर्याप्यटकीय स्थलहरूको पहिचान
- पर्याप्यटकीय स्थलको संरक्षण तथा जिर्णोद्धार
- पैदलमार्ग नक्सा तयारी तथा टाँस
- ब्रस्यौर तयारी
- कञ्चनजंगला महोत्सव
- वोर्ड निर्माण तथा साईन पोष्टिङ
- गाउँपालिकाको पर्याप्यटन गुरुयोजना तयारी

३.१ दिगो जीविकोपार्जनको लागि पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ।	२० कि.मि. सिचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत	बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन,	
३.२ स्थानीयले संरक्षण खेति अवधारणा अनुसार कृषिजन्य वस्तुहरू उत्पादन गरेका हुनेछन्।	१०० घरधुरीहरूले संरक्षण खेति अभ्यास गरेको हुनेछन्।	बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन,	
३.३ स्थानीय उत्पादनले उचित मुल्य प्राप्त गरेको हुनेछ।	स्थानीय वस्तु उत्पादन गर्न उत्पादकहरूको घरधुरी सँख्यामा बढ्दू भएको	स्थानीय वस्तुको बजार सर्वेक्षण प्रतिवेदन	
३.४ जडीबुटी खेति प्रवर्द्धन भएको हुनेछ।	यस योजना अवधिमा १०० घरधुरीले निजी जग्गामा र १० वटा समुदायमा आधारित बन सम्हले जडीबुटी खेति गर्नेछन्।	सामुदायिक बनको वार्षिक प्रतिवेदन तथा जडीबुटी छोडपुर्जी अभिलेख।	
३.५ स्थानीयले सीपमुलक कार्य गरी आम्दानी गरेका हुनेछन्।	यस योजना अवधिमा १५० जना स्थानीय व्यक्तिहरूले सीपमुलक तालिम प्राप्त गरी आयआर्जमा संलग्न हुनेछन्।	तालिम सञ्चालन प्रतिवेदन तथा वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन	
३.६ स्थानीयको पूजी निर्माणमा बढ्दू भएको हुनेछ।	यस योजना अवधिमा १० घरधुरीले स्थानीय वस्तुमा आधारित लधु उद्यम सञ्चालन गर्नेछन्।	लधु उद्यम अनुगमन प्रतिवेदन	

क्रियाकलाप

- सिचाई कुलो निर्माण तथा मर्मत (सम्भव हुने खोरिया क्षेत्र प्राथमिकतामा)
- स्थानीय बजार केन्द्र विकास
- स्थानीय बजार सम्म पुने गोरेटो बाटोको स्तरोन्नती
- जडीबुटी खेति प्रवर्द्धन
- खोरिया फडानी क्षेत्रमा फलफुल खेति प्रवर्द्धन
- संरक्षण खेति सम्बन्धी तालिम संचलन
- स्थानीयलाई संरक्षण खेतिको अभ्यास गर्न सहयोग
- जिरो टिलेज (नजोती खेति गर्ने प्रणाली)
- होम गार्डनीड
- कम्पोष्ट मल तयारी
- विषादी प्रयोगमा कमी
- संरक्षण खेति सिकाई भ्रमण

- प्रदर्शनी खेति क्षेत्र विकास
- कृषक पाठशाला सञ्चालन
- सेवा ग्राहीलाई सेवा प्रदायकसँग सम्पर्क तथा समन्वय बढाउन सहयोग
- उत्पादनको मुल्य अभिबृद्धि
- आर्थिकरूपमा निम्न वर्गका परिवारलाई सिपमूलक तालिम सञ्चालन
- सहकारी तथा बचत समुहहरू निर्माण तथा सञ्चालन

४.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अनुकूलन योजना तयारी भएको हुनेछ ।	फक्ताडलुड र श्रीजंघा गाउँ पालिकाको अनुकूलन योजना अनुसार क्रियाकलापहरु सञ्चालन भएको हुनेछ	गाउँ पालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनहरू ।	
---	--	---	--

४.२ जलवायु मापन केन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।	एकवटा जलवायु मापन केन्द्रबाट जलवायु सम्बन्धी तथ्यांक प्राप्त भएको हुनेछ ।	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको क्रियाकलाप	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको प्रगति प्रतिवेदन ।
--	---	--	--

५.१ समुदायमा आधारित संघ सँस्थाहरूको व्यवस्थापकीय क्षमता अभिबृद्धि भएको हुनेछ ।	३ वटा सुरक्षा चौकी थप भएको, परिषद् र प्रमुख सरोकारावालाको व्यवस्थापकीय गुणस्तार प्रभावकारी हुनेछ ।	बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
--	--	--------------------------	--

५.२ संघ सँस्थाहरूको सुशासनमा सुधार आउनेछ ।	गुणस्तरीय सुशासनका सुचकहरु देखा पर्ने ।	सुशासन आंकलनको प्रतिवेदन	
--	---	--------------------------	--

५.३ समुदायमा आधारित संघ सँस्थाहरूबीच तथा सरकारी संयन्त्रसँग समन्वय, सहकार्य तथा साफेदारी विकास भएको हुनेछ ।	समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रम सञ्चालन तथा अनुगमन हुने ।	अनुगमन प्रतिवेदन	
---	--	------------------	--

५.४ परिषद्को वित्तीय क्षमता दिगोरुपमा अभिबृद्धि भएको हुनेछ ।	पर्याप्यटकको शुल्कबाट आम्दानीमा बृद्धि, जडिबुटीको छोडपुर्जीको राजश्वमा बृद्धि	बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, लेखा प्रतिवेदन	
--	---	--	--

क्रियाकलाप	<ul style="list-style-type: none"> व्यवस्थापन परिषद्, संरक्षण क्षेत्र कार्यालय तथा समितिका पदाधिकारीलाई अध्ययन भ्रमण समुदायमा आधारित संघ सँस्थाहरूको सुशासन आंकलन सुरक्षा चौकी निर्माण वेबसाइट निर्माण तथा अद्यावधिक समुदायमा आधारित संघ सँस्थाहरू र सरकारी संयन्त्रबीच समन्वय, सहकार्य तथा सम्बन्ध विस्तारमा सहयोग कर्मचारी मुल्यांकनका लागी सूचक सहितको फाराम तयारी प्रभावकारी कार्य सम्पादन गर्ने कर्मचारीलाई पुरस्कारको व्यवस्था पर्याप्यटकीय शुल्क निर्धारण हेलिकोप्टर आन्तरिक शुल्क असुली 	
------------	--	--

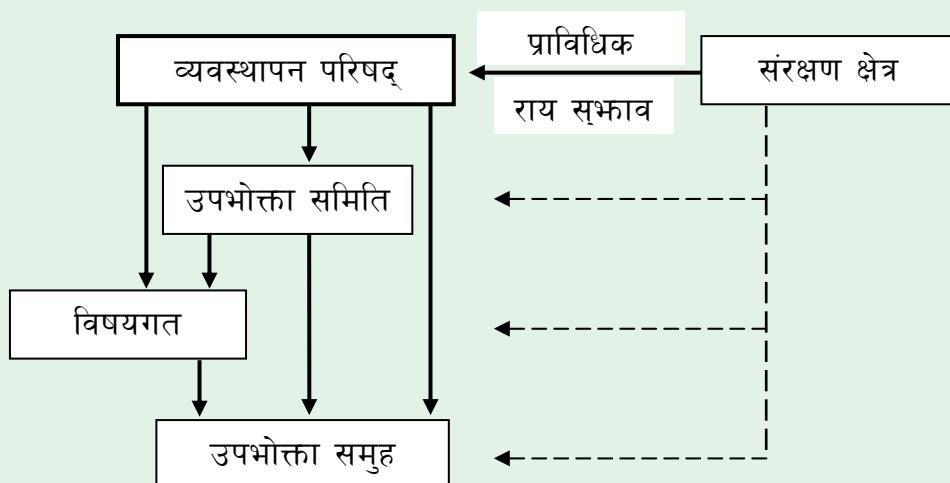

अध्याय

योजना कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन

७.१ योजना कार्यान्वयन संरचना

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्ले संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनको लागि यस क्षेत्रको भौगोलिक स्वरूप, विस्तार, बसोबास क्षेत्र र प्राकृतिक सीमानालाई आधार मानी संरक्षण क्षेत्रलाई सातवटा संरक्षण इलाकाहरूमा विभाजन गरेको छ । संरक्षण इलाकाहरूमा संरक्षण इलाका कार्यालयहरू स्थापना भएका छन् । यस व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी व्यवस्थापन परिषद्को हो । कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन संरचना चित्र ५ मा देखाइएको छ ।

चित्र ५: व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन संरचना

उपभोक्ता समितिहरूले परिषद्को समन्वय र सुपरिवेक्षणमा आ-आफ्नो क्षेत्रमा कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्ने छन् ।

७.२ योजना कार्यान्वयन निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार

यस व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।

१. व्यवस्थापन परिषद्

परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने र परिषद्को दैनिक प्रशासन सञ्चालन गर्ने,
- (ख) संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने,
- (ग) स्वीकृत व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन गर्ने,
- (घ) समितिले पेश गरेको कार्ययोजना स्वीकृत गर्ने,
- (ङ) संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन र सामुदायिक विकास कार्य गर्न गराउन समितिलाई परिचालन गर्ने,
- (च) संरक्षण क्षेत्रभित्रको स्रोत साधन वा संरक्षण सेवा उपलब्ध गराए वापत शुल्क तोक्ने,
- (छ) संरक्षण क्षेत्रभित्र संरक्षण क्षेत्र पर्यटनसम्बन्धी व्यवस्थापन गर्ने वा गराउने,
- (ज) कार्ययोजना बमोजिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न समितिलाई रकम वितरण गर्ने,
- (झ) समितिले सञ्चालन गरेका संरक्षण तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमहरूको नियमित रूपमा अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र आवश्यकतानुसार निर्देशन दिने,

- (अ) स्वीकृत कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्नका लागि स्रोत जुटाउने,
- (ट) संरक्षण क्षेत्रभित्रका प्राकृतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक वा अन्य यस्तै प्रकारका महत्वपूर्ण सम्पदाहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने,
- (ठ) महिला, जनजाति, दलित तथा विपन्न वर्गहरूको उत्थानको लागि विशेष कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- (ड) परिषद्को वार्षिक कार्यक्रम, आयव्यय विवरण तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरू उपभोक्ता समूह र समितिको भेला बोलाई सार्वजनिक गर्ने र सो को एक एकप्रति मन्त्रालय र विभागलाई उपलब्ध गराउने,
- (झ) संरक्षण तथा सामुदायिक विकासमा संलग्न जिल्ला तथा स्थानीयस्तरका गैरसरकारी संघसंस्था तथा सरकारी निकायहरूसँग आवश्यक समन्वय गर्ने,
- (ण) संरक्षण क्षेत्रको वृहत्तर हितको लागि आवश्यक अन्य कार्यहरू गर्ने, गराउने।

२. संरक्षण क्षेत्र कार्यालय

व्यवस्थापन परिषद्लाई देहाय बमोजिमको सहयोग तथा कार्य सम्पादन गर्नु गराउनु कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार हुनेछ :-

- (क) आवश्यक प्राविधिक तथा कानूनी राय, सुभाव उपलब्ध गराउने,
- (ख) जैविक विविधताको संरक्षण र व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कुराहरूको अनुगमन गर्ने,
- (ग) संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका वा पाइने वन्यजन्तुहरूको स्थितिको बारेमा तथ्याङ्क संकलन गर्ने,
- (घ) प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने,
- (ड) परिषद् र समितिले गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरूको बारेमा विभाग समक्ष समय समयमा प्रतिवेदन पेश गर्ने, र
- (च) कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली बमोजिम तोकिएका र नेपाल सरकारले समय समयमा दिएका अन्य निर्देशन कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने गराउने।

३.उपभोक्ता समिति

उपभोक्ता समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) वन, वन्यजन्तु तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (ख) वन्यजन्तु तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने गराउने,
- (ग) वृक्षारोपण गर्ने वा गराउने,
- (घ) पहिरो तथा भू-क्षयको नियन्त्रण गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ड) आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका स्थानीय वासिन्दाहरूको दैनिक उपभोगको लागि आवश्यक पर्ने वन पैदावार उपभोग गर्ने तरिका र शुल्क तोक्ने,
- (च) आफ्नो वार्षिक तथा पञ्चवर्षीय कार्ययोजना बनाउने,
- (छ) चरिचरण गर्न वा गोठ राख्न पाउने क्षेत्र, जनावरको किसिम, संख्या र शुल्क तोक्ने,
- (ज) आफूले जिम्मा लिएको वा आफूलाई हस्तान्तरण भई आएका योजनाहरूको सञ्चालन र कार्यान्वयन गर्ने,
- (झ) संरक्षण क्षेत्रको संरक्षणका लागि स्थानीयस्तरका गैर सरकारी संस्था र सामुदायिक संस्थालाई परिचालन गर्ने,
- (ज) आयोजनाहरूको आमदानी र खर्चको हिसाब दुरुस्त राखी उपभोक्ता समूहलाई जानकारी गराउने,
- (ट) विभिन्न दातृ संघ संस्था एवं व्यक्तिबाट प्राप्त अनुदान सहयोगबाट संरक्षण तथा विकास निर्माणका कार्यक्रम कार्ययोजनाको लक्ष्य अनुसूच सञ्चालन गर्ने गराउने,
- (ठ) स्वीकृत व्यवस्थापन योजना वा कार्ययोजना बमोजिमका कामकारबाही गर्ने गराउने,
- (ड) नियमावलीको उद्देश्य पूर्तिका लागि परिषद्का अध्यक्षले दिएको मार्गदर्शनको पालना गर्ने गराउने,
- (झ) परिषद्ले समय समयमा माग गरेको विवरण पेश गर्ने,
- (ण) नियमित रूपमा कार्यप्रगति विवरण तयार गरी परिषद्को अध्यक्षसमक्ष पेश गर्ने,
- (त) संरक्षण क्षेत्रअन्तर्गतका अन्य समितिसँग आवश्यक समन्वय राखी कार्य गर्ने,

- (थ) आपनो मातहतका उपभोक्ता समूहलाई खण्ड (क) देखि (ज) सम्पर्क कुराहरू सम्पन्न गर्ने वा गराउन परिचालन गर्ने, तिनीहस्तीच समन्वय गर्ने र तिनीहस्तीका कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्ने,
- (ध) समितिको क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका र सञ्चालन हुने पर्यटनसँग सम्बन्धी व्यवसायहरू (होटल, लज, चियापसलहरू र क्याम्पसाइटहरू आदि) को लगत राखी स्तर निर्धारण गर्ने र त्यस्ता व्यवसायीहरूबाट लिन पाउने शुल्क निर्धारणको लागि परिषद्समक्ष पेश गर्ने,
- (न) संरक्षण क्षेत्रको हितको लागि आवश्यक देखिएका अन्य काम गर्ने गराउने।

४. विषयगत उपसमिति

उपभोक्ता समितिले आफूलाई सुमिपएको कामलाई व्यवस्थित रूपले सम्पादन गर्न वा गराउन उपसमिति गठन गर्न आवश्यक देखेमा विषयगत उपसमिति गठन गर्दछ। यसरी गठन गरिएको उप-समितिको काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यावधि सम्बन्धित समितिले उक्त उपसमिति गठन गर्दाका खेत निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

५. उपभोक्ता समुह

उपभोक्ता समुहको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) वन, वन्यजन्तु तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (ख) आपनो क्षेत्रका वन, वन्यजन्तु तथा अन्य प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने,
- (ग) आपनो क्षेत्रमा भएका पर्ति जग्गामा वृक्षारोपण गर्ने,
- (घ) आफूले जिम्मा लिएको वा आफूलाई हस्तान्तरण भई आएका योजनाहरूको सञ्चालन र कार्यान्वयन गर्ने,
- (ङ) आपनो क्षेत्र भित्रको वनको अतिक्रमण हुनबाट जोगाउने,
- (च) आफूले सम्पन्न गरेका योजनाको सञ्चालन र मर्मत सम्भारको व्यवस्था मिलाउने,
- (छ) आफू मातहतका उपभोक्ताहरूलाई आपनो क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि परिचालन गर्ने,
- (ज) आपनो क्षेत्रभित्र सञ्चालन हुने योजनाहरू सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने श्रमदान जुटाउने,
- (झ) योजना सञ्चालन गर्ने र मर्मतसम्भार गर्न सम्बन्धित समितिलाई आवश्यक सहयोग गर्ने,
- (ञ) आपनो क्षेत्रमा सम्पन्न भएका योजनाहरूको मर्मतसम्भार शुल्क उपभोक्ताहरूबाट संकलन गर्ने,
- (ट) आफूले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रमहरूको आर्थिक तथा अन्य आवधिक विवरण उपभोक्ताहरूलाई भेला गराइ सार्वजनिक गर्ने,
- (ठ) आफूले कार्यान्वयन गरेका योजनाको आमदानी खर्चको हिसाब दुरुस्त राखी उपभोक्ताहरूलाई भेला गराइ जानकारी गराउने,
- (ड) आफूले सञ्चालन गर्ने योजनाको वारेमा त्यस्तो योजना कार्यान्वयन गर्नु अघि उपभोक्ताको भेला गराइ सम्पूर्ण विवरण सार्वजनिक गर्ने,
- (ढ) समितिले दिएको मार्गदर्शनिको पालन गर्ने, गराउने,
- (ण) सम्बन्धित समितिले तोकेका अन्य कार्यहरू गर्ने।

७.३ अनुगमन तथा मूल्यांकन

व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्यांकनको व्यवस्था हुनेछ। हरेक कार्यक्रमको स्थानीय स्तरमा सार्वजनिक सुनुवाइ तथा लेखापरीक्षण गरिनेछ। व्यवस्थापन योजनाको अन्तिम वर्षमा आई. यु. सी. एन. को खाका अनुसार व्यवस्थापकीय प्रभावकारिता मूल्यांकन गरिनेछ। उपभोक्ता समूहद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन उपभोक्ता समिति, उपभोक्ता समितिद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन कञ्चनजज्ञा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्बाट र परिषद्बाट भए गरेका कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट हुनेछ।

आवश्यकतानुसार समूह, समिति, परिषद् र विभागले सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई सहभागी गराई कार्यदल गठन गरी अनुगमन गर्न सक्नेछ। जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला वन क्षेत्र अनुगमन समिति, जिल्ला समन्वय समिति, समाज कल्याण परिषद्, महालेखा

परीक्षक, कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय र अन्य कानूनद्वारा स्थापित अधिकारवाला निकायबाट आफ्नो क्षेत्राधिकारको विषयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुन सक्नेछ । अनुगमनबाट प्राप्त पृष्ठपोषण, सुभाव तथा मार्गदर्शनहरूलाई परिषद्ले लागू गर्नेछ । समुहले गर्ने अनुगमन चामौसिक, समितिबाट हुने अनुगमन अर्धवार्षिक, परिषद्बाट वार्षिक तथा विभागले पहिलो पटक व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन भएको दुई वर्षपछि र दास्तो पटक व्यवस्थापन योजनाको समय समाप्त भएपछि हुनेछ ।

उद्देश्यमूलक जाँच सक्ने सूचकहरूका आधारमा उपलब्धिहरूलाई जाँच व्यवस्थापन योजनामा तर्कपूर्ण खाका विश्लेषण पद्धति अपनाइएको छ । तल उल्लेखित प्रमुख प्रश्नहरूको उत्तर प्राप्त हुने गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

- वन्यजन्तहरू यथास्थितिमा छन् वा बढेका छन् ?
- के मुख्य वासस्थानहरू संरक्षित छन् ?
- के गरिब घरधुरीले पाइदा पाइरहेका छन् ?
- के महिला र पिछडिएका वर्गले फाइदा पाइरहेका छन् ?
- के समुदायमा प्राकृतिक सम्पदाको बुद्धिमत्तापूर्ण व्यवस्थापन गर्ने क्षमताको विकास भएको छ ?
- के विकास निर्माण उपयुक्त तवरले भइरहेको छ ?

प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनाभित्र यस क्षेत्रको भौतिक स्थिति तथा पर्यावरणीय एवं जैविक विविधतासम्बन्धी विस्तृत तथ्यहरू, संरक्षण तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा अघिल्लो आर्थिक वर्षमा भए गरेका कार्यहरू स्पष्ट खुल्ने गरी परिमाणसहितको विवरणात्मक प्रतिवेदन राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमार्फत नेपाल सरकार समक्ष पेस गरिनेछ । यस संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन नेपाल सरकारद्वारा तोकिएका शर्तअनुसार गरे, नगरेको निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन अद्यावधिक रूपमा गरिनेछ ।

७.३.१ अनुगमन तथा मूल्यांकनको विधि

यस व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्दा तालिकामा उल्लेख गरिएको विषयवस्तु, विधि र अवधि अनुसार गरिनेछ ।

क्र.सं.	विषयवस्तु	अनुगमन तथा मूल्यांकन विधि	अवधि
१.	पर्यक्तको विवरण	प्रत्यक्ष विवरण संकलन	
२.	संकलित राजश्व	प्रत्यक्ष विवरण संकलन	
३.	वन्यजन्तु	प्रत्यक्ष विवरण संकलन	
४.	औजारहरू	प्रत्यक्ष विवरण संकलन	
५.	जनशक्ति	प्रत्यक्ष विवरण संकलन	
६.	गतिविधिहरू	प्रत्यक्ष विवरण संकलन फाइदा लिनेको सहभागिता वा अन्तरवार्ता अन्वेषणात्मक अध्ययन	<ul style="list-style-type: none"> ● अनुगमन तथा मूल्यांकन आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिकाले गरिनेछ । ● मासिक, चौमासिक र आर्थिक वर्ष सकिए पछि वार्षिक रूपमा अनुगमन गरिनेछ ।
७.	उपलब्धिहरू	प्रत्यक्ष विवरण संकलन सामाग्री पुनरावलोकन	<ul style="list-style-type: none"> ● आर्थिक वर्ष सकिए पछि वार्षिक रूपमा, दोस्रो वर्ष मध्यावधिक र पाँचौ वर्ष व्यवस्थापन योजनाको अन्तिम मूल्यांकन गरिनेछ ।
८.	असर	प्रत्यक्ष विवरण संकलन सहभागितात्मक अनुगमन मूल्यांकन	
९.	प्रगति	प्रत्यक्ष विवरण संकलन सामाग्री पुनरावलोकन	

७.३.२ अनुगमन तथा मूल्यांकनको सूचक

अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्दा निम्न अनुसारको सूचकहरू समावेश गर्नुपर्ने छ । यी सूचकहरूको अतिरिक्त कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको विशेषता अनुसार आवश्यक सूचकहरू निर्धारण गरी थप गर्न सकिनेछ ।

क) गुणस्तर मापनका सुचकहरू

- ख) प्रकृयागत सुचकहरू
- ग) वित्तीय पारदर्शीताका सुचकहरू
- घ) क्रियाकलाप पूरा गर्ने लाने समयावधि

७.४ संरक्षण क्षेत्रका सरोकारवालाहरू

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्ले प्रस्तावित व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्न निम्न अनुसारका सरोकारवालाहरूसँग समन्वय, सम्पर्क तथा सहकार्य गरी आवश्यक सहयोग प्राप्त गर्नेछ ।

१. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग
२. प्रदेश सरकार
३. स्थानीय तह
४. जिल्ला स्थित वन संयन्त्र
५. जिल्ला प्रशासन कार्यालय
६. जिल्ला समन्वय समिति
७. गैर सरकारी संघ संस्था
८. वित्तीय संस्था
९. राजनीतिक दल
१०. सुरक्षा निकाय

७.५ संशोधन तथा अद्यावधिक

यस व्यवस्थापन योजना संशोधन गर्नु पर्ने अवस्थामा व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्न अपनाइनु पर्ने प्रकृया अवलम्बन गरेर संशोधन गर्न सकिनेछ । तर व्यवस्थापन योजनाको अनुसूचीमा उल्लेखित कार्यक्रमहरूमा कुनै हेरफेर वा संशोधन गर्नु परेमा व्यवस्थापन परिषद् स्वयम्भूत हेरफेर वा संशोधन गर्न सक्नेछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

BPP (1995) Biodiversity profile of the High Mountain/High Himal physiographic zones, Biodiversity profiles project, Publication No. 14. Department of National Parks and Wildlife Conservation, Kathmandu

CBS (2011). National Population and Housing Census, National Planning Commission Secretariat, Central Bureau of Statistics (CBS), Nepal

DED, (2018). Liscense, Department of Electricity Development, Government of Nepal, <https://www.doed.gov.np/#>

Jnawali, S., Baral, H., Lee, S., Acharya, K., Upadhyay, G., Pandey, M., & Griffiths, J. (2011). The status of Nepal mammals: the national red list series, department of national Parks and wildlife conservation kathmandu, Nepal. Preface by Simon M. Stuart Chair IUCN Species Survival Commission The Status of Nepal's Mammals: The National Red List Series, 4.

Kastle W, Rai K, Schleich H (2013). Field Guide to Amphibians and Reptiles of Nepal 1st edition published by ARCO-Nepal, Society for amphibians and reptiles conservation for Nepal 2013

Inskipp, C., Baral, H. S., Phuyal, S., Bhatt, T. R., Khatiwada, M., Inskipp, T., ... & Poudyal, L. (2016). The status of Nepal's birds: the national red list series. Zoological Society of London, UK, 3.

Inskipp, C., Inskipp, T., Winspear, R., Collin, P., Robin, A., Thakuri, J., & Pandey, M. (2016). Bird survey of Kanchenjunga Conservation Area, April 2008. Bird Conservation Nepal and Royal Society for the Protection of Birds, Kathmandu and Sandy. Accessed online, 20.

KCAMP (2013). Management Plan of Kangchenjunga Conservation Area (2017), Kangchenjunga Conservation Area Management Council, Lelep, Taplejung

MoFSC. 2017. Snow Leopard and Ecosystem Management Plan (2017-2026). Ministry of Forests and Soil Conservation, Kathmandu, Nepal

Nepal, W. W. F. Field Survey of Vulnerable Glacial Lakes in Kangchenjunga Conservation Area.

NHM (2003) An Inventory of Nepal's Insects, Natural history museum, Tribhuvan University, Nepal 2003

Shrestha, J., Singh, D. M., & Saund, T. B. (2009). Fish diversity of Tamor River and its major tributaries of Eastern Himalayan Region of Nepal. Nepal Journal of Science and Technology, 10, 219-223.

Thapa, G. B. (2017). Diversity of Aquatic Fauna in Upper and Middle Tamor River and Possible Impacts of Hydropower Dam in Taplejung, Nepal. Himalayan Journal of Science and Technology, 1, 49-55.

Uprety, Y., Shrestha, U. B., Rokaya, M. B., Shrestha, S., Chaudhary, R. P., Thakali, A., ... & Asselin, H. (2017). Perceptions of climate change by highland communities in the Nepal Himalaya. Climate and Development, 9(7), 649-661.

अनुसूची हरू

अनुसूची १ : संरक्षण क्षेत्रमा रहेका हिमशिखरहरूको विवरण

क्र.सं	हिमालको नाम	उचाई	खण्ड	अवस्थिति
१	कञ्चनजंघा (मुख्य)	८,५८६	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४२' ११" उ. दद० ०८ '५२" पू.
२	कञ्चनजंघा पश्चिम (यालुड खाड)	८५०५	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४२' १८" उ. दद० ०८ '१२" पू.
३	कञ्चनजंघा मध्य	८४८२	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४१' ४६" उ. दद० ०९ '०४" पू.
४	कञ्चनजंघा दक्षिण	८४९४	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४१' ३०" उ. दद० ०९ '१५" पू.
५	खाम्बाचेन	७९०३	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४२' ४२" उ. दद० ०६ '३०" पू.
६	किराँत चुली	७,३६५	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४७' १७" उ. दद० ११ '४४" पू.
७	जिमिजेला (प्रथम चुली)	७३५०	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४४' २७" उ. दद० ०९ '४२" पू.
८	जिमिजेला (दोश्रो चुली)	७००५	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४४' ३८" उ. दद० १० '३४" पू.
९	पाथिभारा पिरामीड	७१२३	कञ्चनजंघा, उत्तर	२७० ४९' १५" उ. दद० १० '१९" पू.
१०	कुम्भकर्ण (जानु)	७७१०	कञ्चनजंघा, कुम्भकर्ण	२७० ४०' ५८" उ. दद० ०२ '४५" पू.
११	कुम्भकर्ण (७४६८)	७४६८	कञ्चनजंघा, कुम्भकर्ण	२७० ४१' १८" उ. दद० ०३ '४०" पू.
१२	कुम्भकर्ण (७३८५)	७३८५	कञ्चनजंघा, कुम्भकर्ण	२७० ४२' २७" उ. दद० ०५ '१७" पू.
१३	काल्पु तेश्रो	७३५३	कञ्चनजंघा, सिंहलिला	२७० ३८' ५" उ. दद० ०७ '६" पू.
१४	काल्पु उत्तरी (दोश्रो)	७३३८	कञ्चनजंघा, सिंहलिला	२७० ३७' ०२" उ. दद० ०७ '३२" पू.
१५	काल्पु (दक्षिण)	७३१७	कञ्चनजंघा, सिंहलिला	२७० ३६' ३०" उ. दद० ०६ '४९" पू.
१६	तालुड	७३४९	कञ्चनजंघा, सिंहलिला	२७० ३९' १५" उ. दद० ०८ '०१" पू.
१७	जनक	७०९०	जनक	२७० ५२' २०" उ. दद० ०५ '३७" पू.
१८	जोडसाड	७४८३	जनक	२७० ५२' ५२" उ. दद० ०८ '०८" पू.
१९	जोडसाड (७४५१)	७४८३	जनक	२७० ५२' ४५" उ. दद० ०८ '७७" पू.
२०	दोमेखाड	७४४२	जनक	२७० ५२' ३८" उ. दद० ०८ '५०" पू.
२१	दोमेखाड (७०४४)	७०४४	जनक	२७० ५२' १९" उ. दद० ०५ '३०" पू.

अनुसूची २ : कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रका मुख्य तालहरू

क्र.सं	तालको नाम	उचाई	क्षेत्रफल (हे.)	अक्षांश	देशान्तर
१	घाडलुड ताल	४९३१	१६.९६८९	८७.७५	२७.८१
२	नागपोखरी	४८३९	१.२१४७२	८७.८८	२७.६७
३	नाकफिण्डा ताल	५०६३	५.४५०७६	८७.९३	२७.७२
४	नाडगामा ताल	४९१६	६८.०४९	८७.८६	२७.८७
५	नुराकपोखरी	४५८४	४.६८००७	८७.७९	२७.७२
६	पाबुक ताल	४७६१	३८.३२४८	८७.८	२७.८८
७	रदाफुक पोखरी	५०७९	२७.१८१३	८८.०५	२७.५४
८	थाडगाचेन दोश्रो	४८५४	०.७०२६२	८७.९३	२७.७८
९	थाडगाचेन पहिलो	४८५४	४.३२७०५	८७.९४	२७.७८
१०	सुम्दो ताल	४६४०	१.०६८९१	८७.८९	२७.७
११	रामजेर ताल	४५१२	०.४२६५८	८८.०१	२७.५९
१२	सेयोड पोखरी	४५८४	३.२०७५७	८७.८९	२७.६९
१३	सिन्जेमा ताल	४७२१	२५.८५४४	८७.७७	२७.७५
१४	छेरचेन ताल	४४४२	३३.८१५२	८७.८३	२७.८५

क्र.सं	तालको नाम	उचाई	क्षेत्रफल (हे.)	अक्षांश	देशान्तर
१५	तिनपोखरी तेश्रो	४७२३	१.६५६८९	८७.८८	२७.६८
१६	तिनपोखरी दोश्रो	४७२३	२.२९०६२	८७.८८	२७.६८
१७	तिनपोखरी पहिलो	४७२३	०.२५९९६७	८७.८८	२७.६८
१८	तिम्बुड पोखरी	४३२९	८.११८६७	८८.०६	२७.४४
१९	थाडगा पोखरी	५०९८	५.५२११९	८७.९४	२७.७३
२०	थाडगाचेन ताल	४८५४	१३.७७७८	८७.९३	२७.७९
२१	दुधपोखरी	४९१०	२.३६४१६	८७.९८	२७.६४
२२	हाँसपोखरी	४२०४	०.७६	८७° ४४' ५१"	२७° ४८' ४२"

अनुसूची ३ : कञ्चनजंगल संरक्षण क्षेत्रमा पाइने पारिस्थीतिकीय प्रणालीहरू

क्र.सं परिस्थीतिकीय प्रणालीहरू

१	Glacier, Snow, Rock
२	Alpine Meadows with Germaine and Cyperaceae
३	Mesohygrohile Rododendron (R. Anthopogan and R. Nivale)
४	Shrubland with Rhododendron
५	Upper-Sub-Alpine Rhododendron Shrubland
६	Upper Sub-Alpine Abies spectabilis forest
७	Larix griffithiana Forest
८	Hemlock Forest (Tsuga Dumosa)
९	Mixed Broadleaved Forest
१०	Hygrophytic Forest with Quercus lamellosa
११	Hygrophylic Schima wallichii
१२	Schima wallichii, Castanopsis indica hygrophytic

स्रोत : BPP (1995)

अनुसूची ४ : कञ्चनजंगल संरक्षण क्षेत्रमा पाइने स्तनधारी वन्यजन्तुहरू

क्र.सं.	बैज्ञानिक नाम	अंग्रेजी नाम	नेपाली नाम	साईटिस सूची	आई.यू.सि.एन रेड लिस्ट	रा.नि. तथा व.सं. ऐन २०२५
१	<i>Moschus chrysogaster</i>	Alpine Musk Deer	सुनकण्ठे कस्तुरी	Appendix I	Endangered A2cd	Listed
२	<i>Muntiacus vaginalis</i>	Barking Deer	खुवा मृग	Not listed	Least Concern	
३	<i>Hemitragus jemlahicus</i>	Himalayan Tahr	झारल	Not listed	Near Threatened	
४	<i>Naemorhedus goral</i>	Himalayan Goral	घोरल	Appendix I	Near Threatened	
५	<i>Pseudois nayaur</i>	Blue Sheep	नाउर	Appendix III	Least Concern	
६	<i>Sus scrofa</i>	Wild Boar	बैंदेल	Not listed	Least Concern	
७	<i>Moschus fuscus</i>	Black Musk Deer	कालो कस्तुरी	Appendix I	Endangered A2cd	Listed
८	<i>Moschus leucogaster</i>	Himalayan Musk Deer	सेतोकण्ठे कस्तुरी	Appendix I	Endangered A2d	Listed
९	<i>Canis lupus</i>	Grey Wolf	बाँसो	Appendix I	Least Concern	Listed
१०	<i>Ailurus fulgens</i>	Red Panda	हाँबे	Appendix I	Vulnerable C1	Listed
११	<i>Cyon alpinus</i>	Wild Dog	ढोले	Appendix II	Endangered C2a(i)	Listed
१२	<i>Neofelis nebulosa</i>	Clouded Leopard	ध्वाँसे चितुवा	Appendix I	Vulnerable C1+2a(i)	Listed

क्र.सं.	बैज्ञानिक नाम	अंग्रेजी नाम	नेपाली नाम	साईटिस सूची	आई.यू.सि.एन रेड लिस्ट	रा.नि. तथा व.सं. ऐन २०२५
१३	<i>Panthera uncia</i>	Snow Leopard	हिँचितुवा	Appendix I	Vulnerable	Listed
१४	<i>Ursus thibetanus</i>	Himalayan Black Bear	कालो भालु	Appendix I	Vulnerable A2cd+3d+4d	
१५	<i>Panthera pardus</i>	Leopard	चितुवा	Appendix I	Near Threatened	
१६	<i>Prionailurus bengalensis</i>	Leopard Cat	चरी बाघ	Appendix II	Least Concern	
१७	<i>Lutra lutra</i>	Eurasian Otter	कालो ओत	Appendix I	Near Threatened	
१८	<i>Viverra zibetha</i>	Large Indian Civet	दुलो निरविरालो	Appendix III	Near Threatened	
१९	<i>Canis aureus</i>	Golden Jackal	स्याल		Least Concern	
२०	<i>Felis chaus</i>	Jungle Cat	बन विरालो	Appendix II	Least Concern	
२१	<i>Martes flavigula</i>	Yellow-throated Marten	मलसाँप्रो		Least Concern	
२२	<i>Martes foina</i>	Stone Marten	हिमाली मलसाँप्रो		Least Concern	
२३	<i>Viverricula indica</i>	Small Indian Civet	सानो निरविरालो		Least Concern	
२४	<i>Mustela altaica</i>	Altai Wease	पहाडी मलसाँप्रो		Near Threatened	
२५	<i>Vulpes vulpes</i>	Red Fox	रातो फ्याउरे		Least Concern	
२६	<i>Macaca mulatta</i>	Rhesus Macaque	रातो बाँदर	Appendix II	Least Concern	
२७	<i>Semnopithecus schistaceus</i>	Nepal Grey Langur	कालोमुखे बाँदर	Appendix I	Least Concern	
२८	<i>Chimarrogale himalayica</i>	Himalayan Water Shrew	पहाडी पानी छुचुन्द्रो		Least Concern	
२९	<i>Manis pentadactyla</i>	Chinese Pangolin	कालो सालक	Appendix II	Endangered A2d+3d+4d	Listed
३०	<i>Dremomys lokriah</i>	Orange-bellied Himalayan Squirrel	हिमाली बन लोखर्के		Least Concern	
३१	<i>Marmota himalayana</i>	Himalayan Marmot	हिमाली फ्याउमुसो		Least Concern	
३२	<i>Mus musculus</i>	House Mouse	घर मुसा		Least Concern	
३३	<i>Petaurista petaurista</i>	Red Giant Flying Squirrel	रातो राजपंक्षी	Not Listed	Least Concern	
३४	<i>Rattus nitidus</i>	Himalayan Field Rat	हिमाली खेत मुसो			
३५	<i>Rattus rattus</i>	Black Rat	कालो घर मुसो			
३६	<i>Hystrix brachyura</i>	Himalayan Crestless Porcupine	मलाया दुम्सी		Least Concern	
३७	<i>Marmota bobak</i>	Bobak Marmot	फ्याउमुसो		Data Deficient	
३८	<i>Ochotona macrotis</i>	Large-eared Pika	लम्काने दुटेखरायो		Least Concern	
३९	<i>Ochotona nubrica</i>	Nubra Pika	नुब्री दुटेखरायो		Least Concern	
४०	<i>Barbastella leucomelas</i>	Asian Barbastelle	हिमाली चमेरो		Least Concern	
४१	<i>Rhinolophus affinis</i>	Intermediate Horseshoe Bat	मझौला घोडनाले चमेरो		Least Concern	
४२	<i>Rhinolophus pearsonii</i>	Pearson's Horseshoe Bat	पियसनको घोडनाले चमेरो		Least Concern	

क्र.सं.	बैज्ञानिक नाम	अंग्रेजी नाम	नेपाली नाम	साईटिस सूची	आई.यू.सि.एन रेड लिस्ट	रा.नि. तथा व.सं. ऐन २०२५
४३	<i>Rhinolophus pusillus</i>	Least Horseshoe Bat	सानो घोडनाले चमेरो		Least Concern	
४४	<i>Rhinolophus sinicus</i>	Chinese Horseshoe Bat	रातो घोडनाले चमेरो		Least Concern	
४५	<i>Kerivoula hardwickii</i>	Hardwicke's Woolly Bat	हार्ड्विचेको भुवादार चमेरो		Least Concern	

Source: Janawali et al. (2011)

अनुसूची ५ : कञ्चनजंगल संरक्षण क्षेत्रमा पाइने चराहरू

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
1	Lerwa lerwa	Snow Partridge	Galliformes	Phasianidae	LC
2	Tetraogallus tibetanus	Tibetan Snowcock	Galliformes	Phasianidae	LC
3	Francolinus francolinus	Black Francolin	Galliformes	Phasianidae	LC
4	Arborophila torqueola	Hill Partridge	Galliformes	Phasianidae	LC
5	Ithaginis cruentus	Blood Pheasant	Galliformes	Phasianidae	LC
6	Tragopan satyra	Satyr Tragopan	Galliformes	Phasianidae	NT
7	Lophophorus impejanus	Himalayan Monal	Galliformes	Phasianidae	LC
8	Lophura leucomelanos	Kalij Pheasant	Galliformes	Phasianidae	LC
9	Anser indicus	Bar-headed Goose	Anseriformes	Anatidae	LC
10	Tadorna ferruginea	Ruddy Shelduck	Anseriformes	Anatidae	LC
11	Anas penelope	Eurasian Wigeon			
12	Aythya ferina	Common Pochard	Anseriformes	Anatidae	Vulnerable
13	Picumnus innominatus	Speckled Piculet	Piciformes	Picidae	LC
14	Sasia ochracea	White-browed Piculet	Piciformes	Picidae	LC
15	Dendrocopos hyperythrus	Rufous-bellied Woodpecker	Piciformes	Picidae	LC
16	Dendrocopos darjellensis	Darjeeling Woodpecker	Piciformes	Picidae	LC
17	Picus squamatus	Scaly-bellied Woodpecker	Piciformes	Picidae	LC
18	Picus canus	Grey-headed Woodpecker	Piciformes	Picidae	LC
19	Blythipicus pyrrhotis	Bay Woodpecker	Piciformes	Picidae	LC
20	Megalaima virens	Great Barbet			
21	Megalaima franklinii	Golden-throated Barbet			
22	Megalaima asiatica	Blue-throated Barbet			
23	Upupa epops	Common Hoopoe	Bucerotiformes	Upupidae	LC
24	Coracias benghalensis	Indian Roller	Coraciiformes	Coraciidae	LC
25	Alcedo atthis	Common Kingfisher	Coraciiformes	Alcedinidae	LC
26	Halcyon smyrnensis	White-throated Kingfisher	Coraciiformes	Alcedinidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
27	<i>Megaceryle lugubris</i>	Crested Kingfisher	Coraciiformes	Alcedinidae	LC
28	<i>Ceryle rudis</i>	Pied Kingfisher	Coraciiformes	Alcedinidae	LC
29	<i>Hierococcyx varius</i>	Common Hawk Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
30	<i>Hierococcyx sparverioides</i>	Large Hawk Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
31	<i>Cuculus micropterus</i>	Indian Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
32	<i>Cuculus canorus</i>	Eurasian Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
33	<i>Cuculus saturatus</i>	Oriental Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
34	<i>Cuculus poliocephalus</i>	Lesser Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
35	<i>Cacomantis passerinus</i>	Grey-bellied Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
36	<i>Chrysococcyx maculatus</i>	Asian Emerald Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
37	<i>Surniculus lugubris</i>	Drongo Cuckoo	Cuculiformes	Cuculidae	LC
38	<i>Eudynamys scolopaceus</i>	Asian Koel	Cuculiformes	Cuculidae	LC
39	<i>Phaenicophaeus tristis</i>	Green-billed Malkoha	Cuculiformes	Cuculidae	LC
40	<i>Psittacula himalayana</i>	Slaty-headed Parakeet	Psittaciformes	Psittacidae	LC
41	<i>Collocalia brevirostris</i>	Himalayan Swiftlet			
42	<i>Hirundapus caudacutus</i>	White-throated Needletail	Caprimulgiformes	Apodidae	LC
43	<i>Tachymarptis melba</i>	Alpine Swift	Caprimulgiformes	Apodidae	LC
44	<i>Apus pacificus</i>	Fork-tailed Swift	Caprimulgiformes	Apodidae	LC
45	<i>Apus affinis</i>	House Swift	Caprimulgiformes	Apodidae	LC
46	<i>Otus spilocephalus</i>	Mountain Scops	Strigiformes	Strigidae	LC
47	<i>Otus bakkamoena</i>	Collared Scops	Strigiformes	Strigidae	LC
48	<i>Bubo nipalensis</i>	Spot-bellied Eagle Owl	Strigiformes	Strigidae	LC
49	<i>Strix aluco</i>	Tawny Owl	Strigiformes	Strigidae	LC
50	<i>Glaucidium brodiei</i>	Collared Owlet	Strigiformes	Strigidae	LC
51	<i>Glaucidium cuculoides</i>	Asian Barred Owlet	Strigiformes	Strigidae	LC
52	<i>Caprimulgus indicus</i>	Grey Nightjar	Caprimulgiformes	Caprimulgidae	LC
53	<i>Caprimulgus macrurus</i>	Large-tailed Nightjar	Caprimulgiformes	Caprimulgidae	LC
54	<i>Columba livia</i>	Rock (Common) Pigeon	Columbiformes	Columbidae	LC
55	<i>Columba leuconota</i>	Snow Pigeon	Columbiformes	Columbidae	LC
56	<i>Columba hodgsonii</i>	Speckled Wood Pigeon	Columbiformes	Columbidae	LC
57	<i>Streptopelia orientalis</i>	Oriental Turtle Dove	Columbiformes	Columbidae	LC
58	<i>Streptopelia chinensis</i>	Spotted Dove			
59	<i>Streptopelia decaocto</i>	Eurasian Collared Dove	Columbiformes	Columbidae	LC
60	<i>Treron sphenura</i>	Wedge-tailed Green Pigeon			
61	<i>Scolopax rusticola</i>	Eurasian Woodcock	Charadriiformes	Scolopacidae	LC
62	<i>Gallinago solitaria</i>	Solitary Snipe	Charadriiformes	Scolopacidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
63	<i>Gallinago nemoricola</i>	Wood Snipe	Charadriiformes	Scolopacidae	V
64	<i>Tringa nebularia</i>	Common Greenshank	Charadriiformes	Scolopacidae	LC
65	<i>Tringa glareola</i>	Wood Sandpiper	Charadriiformes	Scolopacidae	LC
66	<i>Ibidorhyncha struthersii</i>	Ibisbill	Charadriiformes	Ibidorhynchidae	LC
67	<i>Pernis ptilorhynchus</i>	Oriental Honey-buzzard	Accipitriformes	Accipitridae	LC
68	<i>Milvus migrans</i>	Black Kite	Accipitriformes	Accipitridae	LC
69	<i>Gypaetus barbatus</i>	Lammergeier (Bearded Vulture)	Accipitriformes	Accipitridae	NT
70	<i>Gyps himalayensis</i>	Himalayan (Griffon) Vulture	Accipitriformes	Accipitridae	NT
71	<i>Gyps fulvus</i>	Eurasian Griffon (Griffon Vulture)	Accipitriformes	Accipitridae	LC
72	<i>Spilornis cheela</i>	Crested Serpent Eagle	Accipitriformes	Accipitridae	LC
73	<i>Circus cyaneus</i>	Hen Harrier	Accipitriformes	Accipitridae	LC
74	<i>Accipiter trivirgatus</i>	Crested Goshawk	Accipitriformes	Accipitridae	LC
75	<i>Accipiter badius</i>	Shikra	Accipitriformes	Accipitridae	LC
76	<i>Accipiter virgatus</i>	Besra	Accipitriformes	Accipitridae	LC
77	<i>Accipiter nisus</i>	Eurasian Sparrowhawk	Accipitriformes	Accipitridae	LC
78	<i>Accipiter gentilis</i>	Northern Goshawk	Accipitriformes	Accipitridae	LC
79	<i>Buteo buteo</i>	Common Buzzard	Accipitriformes	Accipitridae	LC
80	<i>Buteo hemilasius</i>	Upland Buzzard	Accipitriformes	Accipitridae	LC
81	<i>Ictinaetus malayensis</i>	Black Eagle			LC
82	<i>Aquila nipalensis</i>	Steppe Eagle	Accipitriformes	Accipitridae	EN
83	<i>Aquila heliaca</i>	Imperial Eagle (Asian Imperial Eagle)	Accipitriformes	Accipitridae	Vu
84	<i>Aquila chrysaetos</i>	Golden Eagle	Accipitriformes	Accipitridae	LC
85	<i>Spizaetus nipalensis</i>	Mountain Hawk Eagle			LC
86	<i>Hieraetus pennatus</i>	Booted Eagle	Accipitriformes	Accipitridae	LC
87	<i>Falco tinnunculus</i>	Common Kestrel	Falconiformes	Falconidae	LC
88	<i>Falco subbuteo</i>	Eurasian Hobby	Falconiformes	Falconidae	LC
89	<i>Falco severus</i>	Oriental Hobby	Falconiformes	Falconidae	LC
90	<i>Falco cherrug</i>	Saker Falcon	Falconiformes	Falconidae	EN
91	<i>Falco peregrinus</i>	Peregrine Falcon	Falconiformes	Falconidae	LC
92	<i>Phalacrocorax carbo</i>	Great Cormorant	Suliformes	Phalacrocoracidae	LC
93	<i>Ardea cinerea</i>	Grey Heron	Pelecaniformes	Ardeidae	LC
94	<i>Bubulcus ibis</i>	Cattle Egret	Pelecaniformes	Ardeidae	LC
95	<i>Butorides striata</i>	Little Heron	Pelecaniformes	Ardeidae	LC
96	<i>Ciconia episcopus</i>	Woolly-necked Stork	Ciconiiformes	Ciconiidae	VU

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
97	<i>Chloropsis hardwickii</i>	Orange-bellied Leafbird	Passeriformes	Chloropseidae	LC
98	<i>Lanius schach</i>	Long-tailed Shrike	Passeriformes	Laniidae	LC
99	<i>Lanius tephronotus</i>	Grey-backed Shrike	Passeriformes	Laniidae	LC
100	<i>Garrulus glandarius</i>	Eurasian Jay	Passeriformes	Corvidae	LC
101	<i>Urocissa flavirostris</i>	Yellow-billed Blue Magpie	Passeriformes	Corvidae	LC
102	<i>Urocissa erythrorhyncha</i>	Red-billed Blue Magpie	Passeriformes	Corvidae	LC
103	<i>Cissa chinensis</i>	Common Green Magpie	Passeriformes	Corvidae	LC
104	<i>Dendrocitta formosae</i>	Grey Treepie	Passeriformes	Corvidae	LC
105	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	Spotted Nutcracker	Passeriformes	Corvidae	LC
106	<i>Pseudopodoces humilis</i>	Hume's Groundpecker	Passeriformes	Paridae	LC
107	<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>	Red-billed Chough	Passeriformes	Corvidae	LC
108	<i>Pyrrhocorax graculus</i>	Yellow-billed Chough	Passeriformes	Corvidae	LC
109	<i>Corvus splendens</i>	House Crow	Passeriformes	Corvidae	LC
110	<i>Corvus macrorhynchos</i>	Large-billed Crow	Passeriformes	Corvidae	LC
111	<i>Corvus corax</i>	Common Raven	Passeriformes	Corvidae	LC
112	<i>Oriolus oriolus</i>	Eurasian Golden Oriole	Passeriformes	Oriolidae	LC
113	<i>Oriolus tenuirostris</i>	Slender-billed Oriole	Passeriformes	Oriolidae	LC
114	<i>Oriolus xanthornus</i>	Black-hooded Oriole	Passeriformes	Oriolidae	LC
115	<i>Oriolus traillii</i>	Maroon Oriole	Passeriformes	Oriolidae	LC
116	<i>Coracina macei</i>	Large Cuckooshrike	Passeriformes	Campephagidae	LC
117	<i>Coracina melaschistos</i>	Black-winged Cuckooshrike	Passeriformes	Campephagidae	LC
118	<i>Pericrocotus ethologus</i>	Long-tailed Minivet	Passeriformes	Campephagidae	LC
119	<i>Pericrocotus brevirostris</i>	Short-billed Minivet	Passeriformes	Campephagidae	LC
120	<i>Pericrocotus flammeus</i>	Scarlet Minivet	Passeriformes	Campephagidae	LC
121	<i>Rhipidura hypoxantha</i>	Yellow-bellied Fantail	Passeriformes	Rhipiduridae	LC
122	<i>Rhipidura albicollis</i>	White-throated Fantail	Passeriformes	Rhipiduridae	LC
123	<i>Dicrurus macrocercus</i>	Black Drongo	Passeriformes	Dicruridae	LC
124	<i>Dicrurus leucophaeus</i>	Ashy Drongo	Passeriformes	Dicruridae	LC
125	<i>Dicrurus aeneus</i>	Bronzed Drongo	Passeriformes	Dicruridae	LC
126	<i>Dicrurus hottentottus</i>	Spangled Drongo	Passeriformes	Dicruridae	LC
127	<i>Aegithina tiphia</i>	Common Iora	Passeriformes	Aegithinidae	LC
128	<i>Cinclus cinclus</i>	White-throated Dipper	Passeriformes	Cinclidae	LC
129	<i>Cinclus pallasi</i>	Brown Dipper	Passeriformes	Cinclidae	LC
130	<i>Monticola cinclorhynchus</i>	Blue-capped Rock Thrush	Passeriformes	Muscicapidae	LC
131	<i>Monticola rufiventris</i>	Chestnut-bellied Rock Thrush	Passeriformes	Muscicapidae	LC
132	<i>Monticola solitarius</i>	Blue Rock Thrush	Passeriformes	Muscicapidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
133	<i>Myophonus caeruleus</i>	Blue Whistling Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
134	<i>Zoothera wardii</i>	Pied Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
135	<i>Zoothera mollissima</i>	Plain-backed Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
136	<i>Zoothera dixoni</i>	Long-tailed Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
137	<i>Zoothera dauma</i>	Scaly Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
138	<i>Zoothera monticola</i>	Long-billed Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
139	<i>Turdus unicolor</i>	Tickell's Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
140	<i>Turdus albocinctus</i>	White-collared Blackbird	Passeriformes	Turdidae	LC
141	<i>Turdus boulboul</i>	Grey-winged Blackbird	Passeriformes	Turdidae	LC
142	<i>Turdus rubrocanus</i>	Chestnut Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
143	<i>Turdus ruficollis</i>	Dark-throated Thrush	Passeriformes	Turdidae	LC
144	<i>Brachypteryx montana</i>	White-browed Shortwing	Passeriformes	Turdidae	LC
145	<i>Muscicapa sibirica</i>	Dark-sided Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
146	<i>Muscicapa dauurica</i>	Asian Brown Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
147	<i>Muscicapa ruficauda</i>	Rusty-tailed Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
148	<i>Muscicapa ferruginea</i>	Ferruginous Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
149	<i>Ficedula strophiata</i>	Rufous-gorgeted Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
150	<i>Ficedula parva albicilla</i>	Red-throated (Taiga) Flycatcher			
151	<i>Ficedula monileger</i>	White-gorgeted Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
152	<i>Ficedula westermanni</i>	Little Pied Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
153	<i>Ficedula superciliaris</i>	Ultramarine Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
154	<i>Ficedula tricolor</i>	Slaty-blue Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
155	<i>Eumyias thalassinus</i>	Verditer Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
156	<i>Niltava grandis</i>	Large Niltava	Passeriformes	Muscicapidae	LC
157	<i>Niltava macgrigoriae</i>	Small Niltava	Passeriformes	Muscicapidae	LC
158	<i>Niltava sundara</i>	Rufous-bellied Niltava	Passeriformes	Muscicapidae	LC
159	<i>Cyornis unicolor</i>	Pale Blue Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
160	<i>Muscicapella hodgsoni</i>	Pygmy Blue Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
161	<i>Culicicapa ceylonensis</i>	Grey-headed Canary Flycatcher	Passeriformes	Muscicapidae	LC
162	<i>Luscinia pectoralis</i>	White-tailed Rubythroat	Passeriformes	Muscicapidae	LC
163	<i>Luscinia brunnea</i>	Indian Blue Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
164	<i>Tarsiger chrysaeus</i>	Golden Bush Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
165	<i>Tarsiger cyanurus</i>	Orange-flanked Bush Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
166	<i>Tarsiger indicus</i>	White-browed Bush Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
167	<i>Tarsiger hyperythrus</i>	Rufous-breasted Bush Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
168	<i>Copsychus saularis</i>	Oriental Magpie Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
169	<i>Phoenicurus erythronotus</i>	Rufous-backed (Eversmann's) Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
170	<i>Phoenicurus ochruros</i>	Black Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
171	<i>Phoenicurus hodgsoni</i>	Hodgson's Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
172	<i>Phoenicurus schisticeps</i>	White-throated Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
173	<i>Phoenicurus erythrogaster</i>	White-winged (Güldenstädt's) Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
174	<i>Phoenicurus frontalis</i>	Blue-fronted Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
175	<i>Chaimarrornis leucocephalus</i>	White-capped Water Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
176	<i>Rhyacornis fuliginosa</i>	Plumbeous Water Redstart	Passeriformes	Muscicapidae	LC
177	<i>Myiomela leucura</i>	White-tailed Robin	Passeriformes	Muscicapidae	LC
178	<i>Grandala coelicolor</i>	Grandala	Passeriformes	Muscicapidae	LC
179	<i>Enicurus scouleri</i>	Little Forktail	Passeriformes	Muscicapidae	LC
180	<i>Enicurus immaculatus</i>	Black-backed Forktail	Passeriformes	Muscicapidae	LC
181	<i>Enicurus schistaceus</i>	Slaty-backed Forktail	Passeriformes	Muscicapidae	LC
182	<i>Enicurus maculatus</i>	Spotted Forktail	Passeriformes	Muscicapidae	LC
183	<i>Saxicola torquatus</i>	Common (Eurasian) Stonechat	Passeriformes	Muscicapidae	LC
184	<i>Saxicola caprata</i>	Pied Bushchat	Passeriformes	Muscicapidae	LC
185	<i>Saxicola ferreus</i>	Grey Bushchat	Passeriformes	Muscicapidae	LC
186	<i>Sturnus malabaricus</i>	Chestnut-tailed Starling	Passeriformes	Sturnidae	LC
187	<i>Acridotheres tristis</i>	Common Myna	Passeriformes	Sturnidae	LC
188	<i>Sitta castanea</i>	Chestnut-bellied Nuthatch	Passeriformes	Sittidae	LC
189	<i>Sitta himalayensis</i>	White-tailed Nuthatch	Passeriformes	Sittidae	LC
190	<i>Sitta frontalis</i>	Velvet-fronted Nuthatch	Passeriformes	Sittidae	LC
191	<i>Tichodroma muraria</i>	Wallcreeper	Passeriformes	Sittidae	LC
192	<i>Certhia familiaris</i>	Eurasian Treecreeper	Passeriformes	Certhiidae	LC
193	<i>Certhia nipalensis</i>	Rusty-flanked Treecreeper	Passeriformes	Certhiidae	LC
194	<i>Certhia discolor</i>	Brown-throated Treecreeper	Passeriformes	Certhiidae	LC
195	<i>Troglodytes troglodytes</i>	Winter Wren	Passeriformes	Troglodytidae	LC
196	<i>Parus rubidiventris</i>	Rufous-vented Tit	Passeriformes	Paridae	LC
197	<i>Parus ater</i>	Coal Tit	Passeriformes	Paridae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
198	<i>Parus dichrous</i>	Grey-crested Tit	Passeriformes	Paridae	LC
199	<i>Parus major</i>	Great Tit	Passeriformes	Paridae	LC
200	<i>Parus monticolus</i>	Green-backed Tit	Passeriformes	Paridae	LC
201	<i>Parus xanthogenys</i>	Black-lored Tit	Passeriformes	Paridae	LC
202	<i>Parus spilonotus</i>	Yellow-cheeked Tit	Passeriformes	Paridae	LC
203	<i>Sylviparus modestus</i>	Yellow-browed Tit	Passeriformes	Paridae	LC
204	<i>Aegithalos concinnus</i>	Black-throated Tit	Passeriformes	Aegithalidae	LC
205	<i>Aegithalos iouschistos</i>	Rufous-fronted Tit	Passeriformes	Aegithalidae	LC
206	<i>Riparia riparia</i>	Sand Martin	Passeriformes	Hirundinidae	LC
207	<i>Hirundo rupestris</i>	Eurasian Crag Martin	Passeriformes	Hirundinidae	LC
208	<i>Hirundo rustica</i>	Barn Swallow	Passeriformes	Hirundinidae	LC
209	<i>Hirundo daurica</i>	Red-rumped Swallow	Passeriformes	Hirundinidae	LC
210	<i>Delichon urbicum</i>	Common House Martin	Passeriformes	Hirundinidae	LC
211	<i>Delichon dasypus</i>	Asian House Martin	Passeriformes	Hirundinidae	LC
212	<i>Delichon nipalense</i>	Nepal House Martin	Passeriformes	Hirundinidae	LC
213	<i>Regulus regulus</i>	Goldcrest	Passeriformes	Reguliidae	LC
214	<i>Pycnonotus striatus</i>	Striated Bulbul	Passeriformes	Pycnonotidae	LC
215	<i>Pycnonotus leucogenys</i>	Himalayan Bulbul	Passeriformes	Pycnonotidae	LC
216	<i>Pycnonotus cafer</i>	Red-vented Bulbul	Passeriformes	Pycnonotidae	LC
217	<i>Hypsipetes (Ixos) mcclellandii</i>	Mountain Bulbul	Passeriformes	Pycnonotidae	LC
218	<i>Hypsipetes leucocephalus</i>	Black Bulbul	Passeriformes	Pycnonotidae	LC
219	<i>Prinia criniger</i>	Striated Prinia	Passeriformes	Cisticolidae	LC
220	<i>Zosterops palpebrosus</i>	Oriental White-eye	Passeriformes	Zosteropidae	LC
221	<i>Tesia castaneocoronata</i>	Chestnut-headed Tesia	Passeriformes	Sylviidae	LC
222	<i>Tesia cyaniventer</i>	Grey-bellied Tesia	Passeriformes	Sylviidae	LC
223	<i>Cettia fortipes</i>	Brownish-flanked Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
224	<i>Cettia flavolivacea</i>	Aberrant Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
225	<i>Cettia major</i>	Chestnut-crowned Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
226	<i>Cettia acanthizoides</i>	Yellowish-bellied Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
227	<i>Cettia brunnifrons</i>	Grey-sided Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
228	<i>Bradypterus mandelli</i>	Russet Bush Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
229	<i>Orthotomus sutorius</i>	Common Tailorbird	Passeriformes	Sylviidae	LC
230	<i>Phylloscopus affinis</i>	Tickell's Leaf Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
231	<i>Phylloscopus pulcher</i>	Buff-barred Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
232	<i>Phylloscopus maculipennis</i>	Ashy-throated Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
233	<i>Phylloscopus chloronotus</i>	Lemon-rumped Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
234	<i>Phylloscopus humei/inornatus</i>	Hume's Leaf/Yellow-browed Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
235	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	Greenish Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
236	<i>Phylloscopus magnirostris</i>	Large-billed Leaf Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
237	<i>Phylloscopus occipitalis</i>	Western Crowned Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
238	<i>Phylloscopus reguloides</i>	Blyth's Leaf Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
239	<i>Seicercus whistleri</i>	Whistler's Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
240	<i>Seicercus xanthoschistos</i>	Grey-hooded Warbler			
241	<i>Seicercus castaniceps</i>	Chestnut-crowned Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
242	<i>Abroscopus schisticeps</i>	Black-faced Warbler	Passeriformes	Sylviidae	LC
243	<i>Garrulax albogularis</i>	White-throated Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
244	<i>Garrulax leucolophus</i>	White-crested Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
245	<i>Garrulax striatus</i>	Striated Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
246	<i>Garrulax ocellatus</i>	Spotted Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
247	<i>Garrulax lineatus</i>	Streaked Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
248	<i>Garrulax squamatus</i>	Blue-winged Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
249	<i>Garrulax subunicolor</i>	Scaly Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
250	<i>Garrulax affinis</i>	Black-faced Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
251	<i>Garrulax erythrocephalus</i>	Chestnut-crowned Laughingthrush	Passeriformes	Timaliidae	LC
252	<i>Pomatorhinus erythrogenys</i>	Rusty-cheeked Scimitar Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
253	<i>Pomatorhinus schisticeps</i>	White-browed Scimitar Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
254	<i>Xiphirhynchus superciliaris</i>	Slender-billed Scimitar Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
255	<i>Pnoepyga albiventer</i>	Scaly-breasted Wren Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
256	<i>Pnoepyga pusilla</i>	Pygmy Wren Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
257	<i>Stachyris ruficeps</i>	Rufous-capped Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
258	<i>Stachyris nigriceps</i>	Grey-throated Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
259	<i>Turdoides nipalensis</i>	Spiny Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
260	<i>Leiothrix lutea</i>	Red-billed Leiothrix	Passeriformes	Timaliidae	LC
261	<i>Cutia nipalensis</i>	Cutia	Passeriformes	Timaliidae	LC
262	<i>Pteruthius rufiventer</i>	Black-headed Shrike Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
263	<i>Pteruthius flaviscapis</i>	White-browed Shrike Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
264	<i>Pteruthius xanthochlorus</i>	Green Shrike Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
265	<i>Pteruthius melanotis</i>	Black-eared Shrike Babbler	Passeriformes	Timaliidae	LC
266	<i>Actinodura nipalensis</i>	Hoary-throated Barwing	Passeriformes	Timaliidae	LC
267	<i>Minla cyanouroptera</i>	Blue-winged Minla	Passeriformes	Timaliidae	LC
268	<i>Minla strigula</i>	Chestnut-tailed Minla	Passeriformes	Timaliidae	LC
269	<i>Minla ignotincta</i>	Red-tailed Minla	Passeriformes	Timaliidae	LC
270	<i>Alcippe chrysotis</i>	Golden-breasted Fulvetta	Passeriformes	Timaliidae	LC
271	<i>Alcippe castaneiceps</i>	Rufous-winged Fulvetta	Passeriformes	Timaliidae	LC
272	<i>Alcippe vinipectus</i>	White-browed Fulvetta	Passeriformes	Timaliidae	LC
273	<i>Heterophasia capistrata</i>	Rufous Sibia	Passeriformes	Timaliidae	LC
274	<i>Yuhina flavicollis</i>	Whiskered Yuhina	Passeriformes	Timaliidae	LC
275	<i>Yuhina gularis</i>	Stripe-throated Yuhina	Passeriformes	Timaliidae	LC
276	<i>Yuhina occipitalis</i>	Rufous-vented Yuhina	Passeriformes	Timaliidae	LC
277	<i>Myzornis pyrrhoura</i>	Fire-tailed Myzornis	Passeriformes	Timaliidae	LC
278	<i>Conostoma oemodium</i>	Great Parrotbill	Passeriformes	Timaliidae	LC
279	<i>Paradoxornis unicolor</i>	Brown Parrotbill	Passeriformes	Timaliidae	LC
280	<i>Paradoxornis fulvifrons</i>	Fulvous Parrotbill	Passeriformes	Timaliidae	LC
281	<i>Paradoxornis nipalensis</i>	Black-throated Parrotbill	Passeriformes	Timaliidae	LC
282	<i>Calandrella brachydactyla</i>	Greater Short-toed Lark	Passeriformes	Alaudidae	LC
283	<i>Calandrella acutirostris</i>	Hume's Short-toed Lark	Passeriformes	Alaudidae	LC
284	<i>Dicaeum melanoxanthum</i>	Yellow-bellied Flowerpecker	Passeriformes	Dicaeidae	LC
285	<i>Dicaeum concolor</i>	Plain Flowerpecker	Passeriformes	Dicaeidae	LC
286	<i>Dicaeum ignipectus</i>	Fire-breasted Flowerpecker	Passeriformes	Dicaeidae	LC
287	<i>Nectarinia asiatica</i>	Purple Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
288	<i>Aethopyga gouldiae</i>	Mrs Gould's Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
289	<i>Aethopyga nipalensis</i>	Green-tailed Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
290	<i>Aethopyga saturata</i>	Black-throated Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
291	<i>Aethopyga siparaja</i>	Crimson Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
292	<i>Aethopyga ignicauda</i>	Fire-tailed Sunbird	Passeriformes	Nectariniidae	LC
293	<i>Passer domesticus</i>	House Sparrow	Passeriformes	Passeridae	LC

S.N	Scientific Name	English Name	Order	Family	IUCN
294	<i>Passer montanus</i>	Eurasian Tree Sparrow	Passeriformes	Passeridae	LC
295	<i>Montifringilla adamsi</i>	Tibetan Snowfinch	Passeriformes	Passeridae	LC
296	<i>Motacilla alba</i>	White Wagtail	Passeriformes	Motacillidae	LC
297	<i>Motacilla citreola</i>	Citrine Wagtail	Passeriformes	Motacillidae	LC
298	<i>Motacilla flava</i>	Yellow Wagtail	Passeriformes	Motacillidae	LC
299	<i>Motacilla cinerea</i>	Grey Wagtail	Passeriformes	Motacillidae	LC
300	<i>Anthus richardi</i>	Richard's Pipit	Passeriformes	Motacillidae	LC
301	<i>Anthus hodgsoni</i>	Olive-backed Pipit	Passeriformes	Motacillidae	LC
302	<i>Anthus roseatus</i>	Rosy Pipit	Passeriformes	Motacillidae	LC
303	<i>Anthus sylvanus</i>	Upland Pipit	Passeriformes	Motacillidae	LC
304	<i>Prunella collaris</i>	Alpine Accentor	Passeriformes	Prunellidae	LC
305	<i>Prunella himalayana</i>	Altai Accentor	Passeriformes	Prunellidae	LC
306	<i>Prunella rubeculoides</i>	Robin Accentor	Passeriformes	Prunellidae	LC
307	<i>Prunella strophiata</i>	Rufous-breasted Accentor	Passeriformes	Prunellidae	LC
308	<i>Prunella immaculata</i>	Maroon-backed Accentor	Passeriformes	Prunellidae	LC
309	<i>Carduelis spinoides</i>	Yellow-breasted Greenfinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
310	<i>Carduelis flavirostris</i>	Twite	Passeriformes	Fringillidae	LC
311	<i>Leucosticte nemoricola</i>	Plain Mountain Finch	Passeriformes	Fringillidae	LC
312	<i>Leucosticte brandti</i>	Brandt's Mountain Finch	Passeriformes	Fringillidae	LC
313	<i>Carpodacus nipalensis</i>	Dark-breasted Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
314	<i>Carpodacus erythrinus</i>	Common Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
315	<i>Carpodacus pulcherrimus</i>	Beautiful Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
316	<i>Carpodacus rodopeplus</i>	Spot-winged Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
317	<i>Carpodacus thura</i>	White-browed Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
318	<i>Carpodacus rubicilloides</i>	Streaked Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
319	<i>Carpodacus rubicilla</i>	Great Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
320	<i>Carpodacus puniceus</i>	Red-fronted Rosefinch	Passeriformes	Fringillidae	LC
321	<i>Propyrrhula subhimachala</i>	Crimson-browed Finch			
322	<i>Haematoxiphis sipahi</i>	Scarlet Finch	Passeriformes	Fringillidae	LC
323	<i>Loxia curvirostra</i>	Red Crossbill	Passeriformes	Fringillidae	LC
324	<i>Pyrrhula erythrocephala</i>	Red-headed Bullfinch	Passeriformes	Fringillidae	LC

अनुसूची ६ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने सरीसृपहरूको विवरण

S.N	Common Name	Scientific Name	Conservation Status
Snakes			
1	Sanbe	Othryophis hodsoni	Thapa, 2017
2	Gurbe	Ovophis monitcola	Thapa, 2017
3	Sirise	Dendrelaphis tristis	Thapa, 2017
4	Harreu	Trimersurus tibetanus	Thapa, 2017
5	Dhaman	Pytas mucosa	Thapa, 2017
6		Trachischium fuscum	Natural histry musium 2003
Lizards			
5	Garden Lizard	Geko spp.	Thapa, 2017
6	Wall Lizard	Hemidactylus spp.	Thapa, 2017
7	Bhir Cheparo	Laudaki tuberculata	Thapa, 2017
8	Bhalumungre	Asymblepharus sikkimensis	Thapa, 2017

अनुसूची ७ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने उभयचरहरूको विवरण

S.N	Common Name	Scientific Name	Reference
1	Frog	Hoplobatrachus Sp.	
2	Toad	Bufo melanostictus	
3	Krikwa	Nanorana minica	
4	Pirre	Amolops formosu	
5	Sisne Paha	Hoplobatrachus tigerinus	
6	Nigale Paha	Nanorana liebigii	
7		Nanorana anandalii	Kastle et.al. 2013; Thapa, 2017
8		Narorana blanfordii	
9	Dalle Pani Bhyaguto	Amolops marmoratus	
10	Nepale Pani Bhyaguto	Amolops nepalicus	
11	Thutune Bhyaguto	Microhyla ornata	
12		Microhyla nilphamariensis	
13	Rukh Bhyaguto	Amolops afghanus	
14		Seutiger sikkimensis	NHM, 2003
15		Limnonectes sp.	

अनुसूची ८ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने माछाहरूको विवरण

S.N	Scientific Name	Nepali Name	Conservation Status
1	Glyptothorax cavia	Tilchapre	
2	Schizothorax Plagiostomus	Buche Asala	
3	Schizothorax richardsonii	Sola/Asala	

S.N	Scientific Name	Nepali Name	Conservation Status
4	<i>Schizothorax Progastus</i>	Chhuche Asala	
5	<i>Pseudoecheneis Suleatus</i>	Kabre	
6	<i>Pseudoecheneis crassicauda</i>	Kabre	
7	<i>Psilorhynchoides Pseudecheneis</i>	Tite Macha	Endemic
8	<i>Noemacheilus elongates</i>	Gadala	
9	<i>Noemacheilus bevani</i>	Gadala	
10	<i>Botia almorhae</i>	Baghi	
11	<i>Garragotyla gotyla</i>	Budhuna	
12	<i>Tor Putitora</i>	Sahar	
13	<i>Tor tor</i>	Sahar	Endangered
14	<i>Clupisoma garua</i>		
15	<i>Acrossocheilus hexagonolepis</i>		
16	<i>Myersglanis blythi</i>		Endemic
17	<i>Neolrossocheilus hexagonolepis</i>	Kathle	
18	<i>Bagarius yarrelli</i>	Goonch	
19	<i>Clupiosoma garua</i>	Jalkapoor	
20	<i>Anguilla bengalensis</i>	Raj Baam	
21	<i>Barilius bendelisis</i>	Faketa	

Source : Thapa (2017)

अनुसूची ५ : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने किराहरुको विवरण

अर्डर	परिवार	अंग्रेजी नाम	प्रजाति संख्या
	Chrysomelidae	Leaf beetles	10
	Lagriidae	Long-jointed beetles	4
	Endomychidae	Handsome fungus beetles	1
	Dascillidae	Soft-bodied plant beetles	1
	Coccinellidae	Ladybugs	8
	Carabidae	Ground beetles	7
	Anthicidae	Antlike flower beetles	1
	Elateridae	Click beetles	7
	Nitidulidae	Sap beetles	1
	Cerambycidae	Long-horned beetles	3
	Passalidae	Bessbugs	1
	Lampyridae	Fireflies	1
1. Coleoptera	Siphidae	Carrion beetles	1
	Cantheridae	Soldier beetles	2
	Staphylinidae	Rove beetles	4
	Curculionidae	Snout beetles	9
	Cleridae	Checkered beetles	1
	Tenebrionidae	Darkling beetles	1
	Scarabaeidae	Dung beetles	8
	Scaphidiidae	Shining fungus beetles	1
	Lucanidae	Stag beetles	1
	Alleculidae	Comb-clawed beetles	1
	Cicindelidae	Tiger beetles	1
	Anobiidae	Anobiid beetles	1
	Buprestidae	Metallic wood-boring beetles	1

अर्डर	परिवार	अंग्रेजी नाम	प्रजाति संख्या
2. Dermoptera		Earwig	३
3. Hemiptera		True bugs	२
	Pentatomidae	Stink bugs	१
जम्मा परिवार संख्या	२४	जम्मा प्रजाति संख्या	८३

प्राकृतिक विज्ञान संग्रहलय, २००३

अनुसूची १० : संरक्षण क्षेत्रमा पाइने फुल नफुल्ले वनस्पति प्रकारहरू**Gymnospermae**

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
परिवार: (Cupressaceae)			
१	धुपि	<i>Juniper Indica</i>	३,०००-४,५००, सिम्बुवाखोला, खाम्बाचेन, चैराम।
२	भैरुड धुपि	<i>Juniper recurva</i>	२९५०-३९२०, सिम्बुवाखोला, ग्याब्ला, घुन्सा, ओ.चु.गोला।
३		<i>Juniper squamata</i>	३,९००-४,२५०, खाम्बाचेन, राम्जेर।
परिवार: (Ephedraceae)			
४	हाथिजोर	<i>Ephedra gerardiana</i>	३,४००-५,१००, घुन्सा, पाडपेमा।
परिवार: (Pinaceae)			
५		<i>Abies densa</i>	तमोर भ्यालिमा पाइने अपेक्षा।
६	गोब्रे सल्लो	<i>A. Spectabilis</i>	,२८००-३८००, सिम्बुवाखोला, ग्याब्ला, गोला, घुन्सा।
७	ठिङ्गे सल्ला	<i>Larix griffithiana</i>	,२८००-३९००, सिम्बुवाखोला, ग्याब्ला, खाम्बाचेन।
८	द्वयाड्गे सल्ला	<i>Tsuga dumosa</i>	१,५००-३८००, सिम्बुवाखोला, घुन्सा, गोला, हेलोक।
परिवार: (Taxaceae)			
९	टेप्रेलौठ सल्ला	<i>Taxus wallichiana</i>	१,५००-३८००, लासे, गोला, हेलोक तथा बरायाखिमि।

Angiospermae

(Dicotyledoneae)

परिवार: Acantheae

१०	आँख्ले घास	<i>Barleria cristata</i>	८००-१,२००, दोभान - तापेथोक
११		<i>Duclipteria bupleuroides</i>	१,१००, तावा - तापेथाक
१२	सिमकुरो	<i>Hypoestes triflora</i>	१,५००-२,६००, हेलोक-इलाडाडा-सेलाप
१३	फुलभार	<i>Justicia procumbens var simplex</i>	१,५००-१,८००, हेलोक -इलाडाडा
१४		<i>Peristrophe speciosa</i>	१,३००-१,८००, तावा - तापेथाक
१५		<i>Phlogacanthus pubinervius</i>	१,१५०, मिल्टुड - छिरुवा
१६		<i>Pteracanthus nagrestis</i>	हेलोक - इलाडाडा
१७	किब्बु	<i>Strobilanthes pureus</i>	१,५००-१,८००, हेलोक -इलाडाडा
१८		<i>Strobilanthes tamburensis</i>	१,३००-१,७००, तमोर खोला, रैथाने बिरुवा
१९	सिंगार्ने लहरा	<i>Thunbergia coccinea</i>	१,८००-२,२००, तावा लुडथुड

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
परिवार: Aceraceae			
२०	कपासि, यालि, यार्ला	<i>Acer campbellii</i>	१,८००-३,०००, परेवाखिम, सिम्बुवाखोला-आम्जखोला, इलाडाडा-सेलाप,
२१		<i>Acer caudatum</i>	३४००, देउरालिभंज्याड
२२		<i>Acer laevigatum</i>	१,४००-१,५००, तापेथोक-हेलोक
२३	फिरफिरे	<i>Acer oblongum</i>	१,५५०-२,६००, इलाडाडा-सेलाप, चिलाउनेडाडा
२४		<i>Acer pectinatum</i>	२,४००-३,४०० म्याब्ला-गोला, आम्जखोला, घुन्सा
२५	कपासि,लहरा	<i>Acer sikkimense</i>	१८००-२८००, इलाडाडा-जोगिम
२६		<i>Acer sterculiaceum</i>	२,६००-३,५५०, सेलाप-गोला, हेलोक, म्याब्ला-घुन्सा
परिवार: Actinidiaceae			
२७	टिकु फुल	<i>Actinidia callosa</i>	१,५००-२,२००, तापेथाक -हुलोक, यम्फुदिन- घटटे
परिवार: Amaranthaceae			
२८	रातो लट्टे	<i>Amaranthus caudatus</i>	२,०३०, धैयाबारि
२९	कुरो	<i>Cyathula capitata</i>	२,५००- २,६००, अम्जलेसा, लुडथुड-गोला
३०		<i>Deeringia amaranthoides</i>	१,५००-१,८००, हेलोक- इलाडाडा
परिवार: Anarcardiaceae			
३१	लप्सि	<i>Choerospondias axillaris</i>	१,३००-१,५००, तापेथोक- हेलोक
३२	साडले	<i>Dobinea vulgaris</i>	१,५००, तापेथोक- हेलोक
३३	कागफुलाइ	<i>Rhus hookeri</i>	२,०००, इलाडाडा- सेलाप
३४	भकिम्लो	<i>Rhus javanica</i>	१,८००-२,७००, लुडथुड-गोला, अम्जलृसा, यम्फुदिन
३५	कागभलायो	<i>Rhus wallichii</i>	१,९००-२,०००, इलाडाडा- सेलाप
परिवार: Apocynaceae			
३६	लहरे बेडुलो	<i>Trachelospermum lucidum</i>	१,३००-१,५००, तापेथोक- हेलोक
परिवार: Aquifoliaceae			
३७	पुवाले	<i>Ilex excelsa</i>	१,४००, तापेथोक
३८	लिसो,सेतो, खम्चु	<i>Ilex dipyrena</i>	२,७५०- ३,८००, म्याब्ला-जोगिम- ओलाडचुडगोला
३९		<i>Ilex intricata</i>	३२००- ३,५००, देउरालि भंज्याड
४०		<i>Ilex sikkimensis</i>	२,५००- ३,२००, परेवाखिम - थाक्पाखोला
परिवार: Araliaceae			
४१	डाङडिगे	<i>Acanthopanax cissifolius</i>	२,८००, हेलोक - यम्फुदिन
४२	दाल काब्रो	<i>Aralia cachemirica</i>	२,५००- ३,२००, परेवाखिम - थाक्पाखोला
४३	फुटा	<i>Brassiopsis mitis</i>	१,५००- २,६००, इलाडाडा - हेलोक, गैरिबास
४४	पाचपाते	<i>Gamblea ciliata</i>	२,८४१- २,८६६, साम्मेवाखोला, हेलोकमाथि
४५	दुदेला	<i>Hedera nepalensis</i>	१,९००-२,६००, इलाडाडा, परेवाखिम, लेलेप
४६	चिन्डे	<i>Macropanax dispermus</i>	१,७००- २,२००, इलाडाडा, परेवाखिम, लेलेपमाथि
४७		<i>Merrilliopanax alpinus</i>	साम्मेवाखोला, हेलोकमाथि
४८	मनान	<i>Panax pseudo-ginseng</i>	३०००, म्याब्ला- ओलाडचुडगोला

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
४९	भालुनड्डे	<i>Schefflera impressa</i>	२,५००-३,३०० थाक्पाखोला, हेलोक - यम्फुदिन
५०	कुर्सीम्लो	<i>Schefflera venulosa</i>	१,५००- १,७००, तापेथोक- हेलोक, यम्फुदिन
परिवार: Aristolochiaceae			
५१	लहरिफुल	<i>Aristolochia griffithii</i>	२,९००, देउरालि भंज्याड
५२		<i>Asarum himalaicum</i>	३,०००- ३,३००, थाक्पाखोला- देउरालि भंज्याड
परिवार: एस्क्लेपिडेसि			
५३		<i>Hoya lanceolata</i>	१,४००- १,५००, तापेथोक- हेलोक
५४	दुधे लहरा	<i>Marsdenia roylei</i>	१,४००- १,८००, तावा-तापेथोक
५५		<i>Periploa calophylla</i>	१,४००-१,८०० तापेथोक-हेलोक, हेलोक - इलाडाडा
५६		<i>Treutlera insignis</i>	२,५००- ३,५००, थाक्पाखोला-बन्दुके
परिवार: बालानोफोरेसि			
५७		<i>Balanophora polyandra</i>	१,४००- २,८००, तावा- हेलोक - इलाडाडा-जोगिंग
परिवार: बाल्सामिनेसि			
५८		<i>Impatiens falcier</i>	३,१००, देउरालि भंज्याड
५९		<i>Impatiens insignis</i>	१,४००- १,८००, तावा- तापेथोक, रैथाने बिरुवा
६०	तिउरि	<i>Impatiens scabrida</i>	१,०५०, छिरुवा
६१		<i>Impatiens spirifer</i>	१,४००, छिरुवा-सेकाथुमिबिच तमोरनदि
६२		<i>Impatiens stenantha</i>	२४००, यम्फुदिनमाथि
६३	मुजुरो	<i>Impatiens sulcata</i>	३०००, यम्फुदिन-हेलोक
६४		<i>Impatiens tripelata</i>	१,४००- १,६००, तावा- थिवा- तापेथोक
६५		<i>Impatiens urticifolia</i>	२३००, हेलोक, अम्जिलेसा
परिवार: बेगोनियसि			
६६		<i>Begonia hatacoa</i>	१,४००- १,८००, हेलोक- तापेथोक -तावा
६७		<i>Begonia joshepi</i>	१,९००- २,२००, हेलोक- इलाडाडा
६८		<i>Begonia leptoptera</i>	१,४००- १,५००, तापेथोक - हेलोक, रैथाने बिरुवा
६९		<i>Begonia sikkimensis</i>	१,४००- १,८००, तावा - तापेथोक
परिवार: बरबेरिडेसि			
७०	चुत्रेकाडा	<i>Berberis angulosa</i>	४२७५, खाम्बाचेन- लोनाक
७१	चुत्रो	<i>Berberis aristata</i>	२२००, हेलोक
७२	पुचु	<i>Berberis coninna</i>	४२७५, लोनाक
७३		<i>Berberis erythrocyclada</i>	३५००-४७००, खाम्बाचेन-लोनाक, ग्याब्ला-गोला
७४		<i>Berberis hookeri</i>	२,५०० -३,२००, थाक्मा खोला-परेवाखिम
७५		<i>B. insignis</i>	२,४००-३,२००, थाक्माखोला, ग्याब्ला(गोला
७६	छेन्सि काडा	<i>B. thomsoniana</i>	२,८५० -३,४००, यम्फुदिन-हेलोक, ग्याब्ला-गोला
७७		<i>B. umbellata</i>	३,०००, ओलाड्चुडगोला
७८	एताकेडा	<i>Mahonia borealis</i>	१,६००-२,१००, यम्फुदिन-घट्टे
७९	चुत्रो, जमाने	<i>M. nepaulensis</i>	२५००, लुड्शुड, गोला
मान्द्रो			

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
८०	लधुपत्र	<i>Podophyllum hexandrum</i>	३८००, घोडमुकेसा
	परिवार: बेटुलेसि		
८१	उतिस	<i>Alnus nepalensis</i>	१,५००-२,८००, हेलोक, अम्जलेसा गोला, अम्जखोला
८२	सउर	<i>Betula alnoides</i>	१८००, यम्फुदिन
८३	भोजपत्र	<i>Betula utilis</i>	२,७५०-३,८००, सिम्बुवा, म्याब्ला-गोला, खाम्बाचेन
	परिवार: बोराजिनेसि		
८४	कनिके कुरो	<i>Cynoglossum zeylanicum</i>	२,५०० - ३,२००, परेवाखिम - यम्फुदिन
८५	महारंगी, भृंगी	<i>Maharanga emodi</i>	२,८०० - ३,२००, थाकमाखोला, देउरालि-हेलोक
	परिवार: बक्सेसि		
८६		<i>Sarcococca coriacea</i>	२७००, म्याब्ला
८७	तेलपारो	<i>Sarcococca hookeriana</i>	२,५०० - ३,२००, परेवाखिम - थाकमाखोला
	परिवार: क्याम्पालुनेसि		
८८	नेपालि बिष	<i>Campanula colorata</i>	२,१००-३,०००, म्याब्ला-गोला, अम्जलेसा, यम्फुदिन,
८९		<i>Codonopsis affinis</i>	२,५०० - २,७००, परेवाखिम-थाकमाखोला
९०		<i>Codonopsis viridis</i>	२,५०० - ३,०००, यम्फुदिन-हेलोक, परेवाखिम
९१		<i>Cyananthus inflatus</i>	२,६००-४,२२० यम्फुदिन-हेलोक, म्याब्ला(गोला, राम्चे
९२		<i>C. hookeri</i>	४,१५० - ४,३५०, खाम्बाचेन- राम्चे
९३		<i>C. pedunculatus</i>	५२५०, घुन्सा, गोलाको पुर्ब
९४		<i>Lobelia heyneana</i>	१५००, हेलोक
९५		<i>Lobelia seguinii var. doniana</i>	१५००-३२००, इलाडाडा, यम्फुदिन, थाकमाखोला
	परिवार: क्यापारिडेसि		
९६		<i>Cleome speciosa</i>	१,४००-१,८००, तावा-तापथोक
	परिवार: क्याप्रीफोलियसि		
९७		<i>Leycesteria Formosa</i>	१,८००-३,१५०, म्याब्ला-लोला, यम्फुदिन-हेलोक,
९८		<i>L. glaucipylla</i>	२,९००-३,०००, देउरालि-भंज्याङ-बन्दुके
९९		<i>Lonicera acuminata</i>	२,७००, परेवाखिम-थाकमाखोला
१००		<i>L. glabrata</i>	१,५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम
१०१		<i>L. macrantha</i>	१६००, हेलोकमाथि
१०२	घोडेखरि	<i>Viburnum coriaceum</i>	१,८००-२६००, हेलोक- लेलेप
१०३	असारे	<i>V. nervosum</i>	२,८००-३,२००, म्याब्ला-घुन्सा, देउरालि, दोराडिन
	परिवार: क्यरीयोफाइलेसि		
१०४		<i>Arenaria polytrichoides</i>	४५८०, लोनाक
१०५		<i>Sagina japonica</i>	१५००- २५००, हेलोक-परेवाखिम
१०६		<i>Stellaria patens</i>	२७००, यम्फुदिन-हेलोक
१०७		<i>S. ovalifolia</i>	१८००- २५००, इलाडाडा-सेलाप, रैथाने बिरुवा
१०८		<i>S. sikkimensis</i>	२६००-३८००, सेलाप-गोला, थाकमाखोला-देउरालि
१०९		<i>S. uliginosa var. undulata</i>	१४००- १५००, तापेथोक-हेलोक

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
परिवार: सेलास्ट्रेसि			
११०		<i>Celastrus sylosus</i>	२६००, परेवाखिम
१११	चुरि लहरा	<i>Euonymus frigidus</i>	२,७००- ३,०००, परेवाखिम - थाक्मा खोला
११२		<i>Euonymus vagans</i>	१८००- २६००, इलाडाडा-सेलाप
११३		<i>Maytenus rufa</i>	१४००- १५००, तापेथोक-हेलोक
परिवार: कोम्ब्रेटासि			
११४		<i>Combretum wallichii</i>	१७००, इलाडाडा- हेलोक
परिवार: कम्पोजिटि			
११५	इलामभार	<i>Agetratum conyzoides</i>	१४००- २०००, तापेथोक-हेलोक, यम्फुदिन
११६		<i>Ainselea aptera</i>	१५००- २७५०, हेलोक-परेवाखिम, थाड्याम
११७	सहदेबा देर्बि	<i>Ainselea latifolia</i>	१८००- २६००, इलाडाडा-जोगिम
११८		<i>Anaphalis adnata</i>	१३००- २०००, तापेथोक-हेलोक
११९	बुकिफुल	<i>Anaphalis busua</i>	१५००-३३५०, हेलोक-घुन्सा, इलाडाडा-गोला
१२०	पानूसन्	<i>Anaphalis contorta</i>	२,३५०- ३८००, हेलोक-म्याब्ला, म्याब्ला -गोला
१२१		<i>Anaphalis margaritaceae</i>	१५००- ३३५०, हेलोक-याम्फुदिन, म्याब्ला-गोला
१२२	बुकिफुल	<i>Anaphalis triplinervis</i>	१,८००-३,३००, जोगिम, थाक्माखोला-याम्फुदिन, फले
१२३	तितेपाति	<i>Artemisia indica</i>	१,३००- ३,३००, तावा-तापेथोक- अम्जलेसा-घुन्सा
१२४		<i>Artemisia japonica</i>	१५००- १८५०, हेलोक-इलाडाडा
१२५		<i>Aster albescens</i>	२,६००- ३,५००, सेलाप - गोला, - अम्जलेसा-घुन्सा
१२६		<i>Aster sikkimensis</i>	१५००- ३३५०, परेवाखिम -थाक्मा खोला
१२७	कालो कुरो	<i>Bidens pilosa</i>	१५००, हेलोक
१२८		<i>Carpesium abrotanoides</i>	१,३००- १,५००, तापेथोक-हेलोक
१२९	पट्टके घास	<i>Carpesium nepalense</i>	२५००- ३१००, परेवाखिम -थाक्मा खोला
१३०		<i>Chrysanthemum morifolium</i>	१५००- १८००, हेलोक-इलाडाडा
१३१		<i>Cicerbita cyanea</i>	१५००- १८००, हेलोक-इलाडाडा
१३२	ढाडेकाडा	<i>Cirsium verutum</i>	२१००- ३३००, यम्फुदिन - थाक्मा खोला, अम्जलेसा
१३३	खल्बुन	<i>Cirsium wallichii</i>	१,८००- २,६००, इलाडाडा-सेलाप
१३४		<i>Cirsium spp.</i>	१५००- ३३५०, यम्फुदिन -हेलोक, म्याब्ला -गोला
१३५		<i>Conyza stricta Var. pinnatifida</i>	१६००- २१००, यम्फुदिन -घटटे
१३६		<i>Conyza sumatrensis</i>	१,३००- १,५००, तापेथोक-हेलोक
१३७		<i>Cremanthodium nepalense</i>	३,८००- ४,९००, याडमा, रैथाने बिरुवा
१३८	गलफुले	<i>Cyathocline purpurea</i>	१,८००- ३,३००, इलाडाडा(सेलाप
१३९	छिउकेभार	<i>Dichrocephala benthami</i>	१५००- १८५०, हेलोक- परेवाखिम
१४०		<i>Dubyaea hispida</i>	२५००, अम्जलेसा
१४१	कालोभार	<i>Eupatorium adenophorum</i>	१५००- १८५०, हेलोक- अम्जलेसा
१४२	उदासेभार	<i>Galinsoga parviflora</i>	१५००- २०००, हेलोक- इलाडाडा, यम्फुदिन

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
१४३		<i>Gerbera maxima Var. maxima</i>	१५००- १८००, हेलोक- इलाडाडा,
१४३		<i>Gerbera maxima Var. glabrata</i>	१६००- २१००, घटटे-, यम्फुदिन
१४४	बोके फुल	<i>Gnaphalium affine</i>	१,५००- २,५००, हेलोक- परेवाखिम
१४५	लेख बुकि	<i>Gnaphalium Luteo-album</i>	२०००, यम्फुदिन
१४६		<i>Gynura cusimbuia</i>	२४००, अम्जिलेसा
१४७		<i>Gynura nepalensis</i>	१२५०, मिल्लुड- छिरुवा
१४८	बाख्नाकाने	<i>Inula cappa</i>	१,५००- १,९००, हेलोक-लुडथुड
१४९		<i>Inula nervosa</i>	१५००-३३००, इलाडाडा,परेवाखिम-थाक्माखोला
१५०		<i>Jurinea dolomiaeae</i>	३,६००, याब्ला-गोला
१५१		<i>Lactuca dolichophylla</i>	१५००- १८००, हेलोक- इलाडाडा,
१५२		<i>Lactuca graciliflora</i>	१८००-२६०० जोंगिम,यम्फुदिन-थाक्मा खोला
१५३		<i>Leontopodium monocephalum</i>	५५००, पाडपेमा
१५४	टुके फुल	<i>Myriactis nepalensis</i>	१,५००- १,८००, जोंगिम - इलाडाडा
१५५	कपासे फुल	<i>Saussurea gossypiphora</i>	४५००, सिंजेमा छो
१५६		<i>Saussurea obvallata</i>	५०००, पाडपेमा
१५७		<i>Saussurea crispa</i>	१५००- १८००, हेलोक- इलाडाडा,
१५८		<i>Saussurea deltoidea</i>	१८००-३३०० जोंगिम,यम्फुदिन-थाक्मा खोला
१५९		<i>Saussurea simpsoniana</i>	५०००, पाडपेमा
१६०	माइकोपिला	<i>Saussurea tridactyla</i>	४५८०, तोराडिन, लोनाक
१६१		<i>Senecio acuminatus</i>	२६००, लेलेप माथि
१६२		<i>Senecio alatus</i>	१८००-३३०० इलाडाडा,यम्फुदिन-थाक्मा खोला
१६३	मर्चा	<i>Senecio cappa Var cappa:</i>	१५००- १८००, हेलोक- इलाडाडा,
१६३		<i>Senecio cappa Var pubescens</i>	२५००- ३१००, परेवाखिम -थाक्मा खोला
१६४		<i>Senecio chrysanthemoides</i>	३३००, फले
१६५	पहेलि लहरा	<i>Senecio glaciliflorus</i>	२६००- ३५००, सेलाप-गोला
१६६		<i>Senecio scandens</i>	२५००-३१००, परेवाखिम -थाक्मा खोला, लेलेपमाथि
१६७		<i>Senecio tetranthus</i>	२१००- ३५००, थाक्मा खोला-यम्फुदिन, सेलाप-गोला
१६८		<i>Senecio wallichii</i>	३०००, यम्फुदिन- हेलोक
१६९		<i>Senecio sp</i>	१५५०, सेकाथुम
१७०	मरौति	<i>Siegesbeckia orientalis</i>	२००० यम्फुदिन
१७१	मुलापाते	<i>Sonchus wightianus Subsp wallichianus</i>	१,३००- १,५००, तापेथोक-हेलोक
१७२		<i>Tanacetum sp</i>	४५००, सिंजेमा
१७३	टुकिफुल	<i>Taraxacum officinale</i>	३२५०-४५००,फले- सिंजेमा
१७४	नुनढिकि	<i>Veronia volkameriifolia</i>	१,३००- १,५००, तापेथोक-हेलोक, मिल्लुड- छिरुवा
१७५		<i>Wedelia wallichii</i>	१,३००- १,५००, तापेथोक-हेलोक

परिवार: कन्भोलभुलेसि

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
१७६		<i>Argyreia hookeri</i>	१,५००, तापेथोक
१७७	अमरबेलि	<i>Cuscuta reflexa Var. reflexa</i>	१५००- २५००, हेलोक- परेवाखिम
		<i>Cuscuta reflexa Var. brachystigma</i>	२४००, अम्जलेसा
१७८		<i>Porainia racemosa</i>	१,३००- १,८००, तावा-तापेथोक
परिवार कोरिएरिसि			
१७९		<i>Coriaria terminalis</i>	२६००- ३५००, लुडथुड-गोला
परिवार कोरिलेसि			
१८०		<i>Carpinus viminea</i>	१८००- २६००, इलाडाडा- सेलाप
१८१		<i>Corylus ferox</i>	२१००-३५०० ग्याब्ला-गोला, ग्याब्ला-घुन्सा, यम्फुदिन
परिवार क्रासुलेसि			
१८२		<i>Sedum forrestii</i>	३,५००, ग्याब्ला- गोला
१८३		<i>Sedum himalense</i>	४१००, राम्जे
१८४		<i>Sedum multicaule</i>	१८००- २८००, जोगिम - इलाडाडा,
१८५		<i>Sedum triactina</i>	३,२००, थाक्मा
परिवार कुसिफेरि			
१८६	ट्वेलि	<i>Cardamine macrophylla</i> <i>Subsp polyphylla</i>	३,२००, थाक्माखोला
१८७		<i>Cardamine scutata Subsp Flexuosa</i>	१५००- २५००, हेलोक- परेवाखिम
१८८	रायोको साग	<i>Brassica campestris</i>	३१००-३५००, घुन्सा, गोला
परिवार कुकुरबिटेसि			
१८९		<i>Cucumis sativas</i>	१,३००- १,८००, तावा-तापेथोक
१९०		<i>Gomphogyne cissiformis</i>	१,३००- १,८००, तापेथोक- हेलोक
१९१		<i>Thladiantha cordifolia</i>	१,३००-२,६००, तापेथोक- हेलोक, इलाडाडा- सेलाप
१९२		<i>Zehneria maysorensis</i>	१,३००- १,८००, तावा-तापेथोक
परिवार डाफ्नेफाईलेसि			
१९३	रक्चन	<i>Daphniphyllum himalense</i>	१६५०-२४८०, अम्जखोला- देउराखिडाडा, यम्फुदिन
परिवार डाइपेन्सियसि			
१९४		<i>Diapensia himaliaca</i>	४१००, खाम्बाचेन
परिवार डिप्सेकेसि			
१९५	मुलापाते	<i>Dipsacus mitis</i>	२१००-३००० हेलोक-यम्फुदिन, ग्याब्ला-गोला
१९६		<i>Morina nepalensis</i>	४२००, यालुड
परिवार इलिमेसि			
१९७	मलिङ्गो, गुयेलो	<i>Elaegnus conferta</i>	१६००-३८०० अम्जखोला, सेलाप-गोला, यम्फुदिन-घड्टे
१९८	आर्जि, गुयलो	<i>Elaegnus parvifolia</i>	१,२५०, तापेथोक
१९९	तारो, भुइचुक	<i>Hippophae tibetana</i>	३६५०-४९५०, घुन्सा-लोनाक, जरिटार-याडमा
परिवार: इरिकेसि			
२००	च्यासे, खुर्सानी	<i>Agapetes serpens</i>	२४२०- २५००, परेवाखिम, सेकाथुम - अम्जखोला

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
२०१		<i>Agapetes smithiana</i>	१८००- २८००, जोंगिम - इलाडाडा,
२०२	फुर्सान	<i>Cassiope fastigiata</i>	४०००, अम्जखोला
२०३		<i>Enkianthus deflexus</i>	२८००-३४०० गोला, थाक्माखोला, अम्जखोला, घाब्ला
२०४	धसिंगरे	<i>Gaultheria fragrantissima</i>	१५००-२८०० लेलेप, हेलोक-अम्जलेस, गोला
२०५		<i>Gaultheria griffithiana</i>	२५०० -३५००, देउरालिभंज्याङ-बन्दुके
२०६	पटपटे	<i>Gaultheria hookeri</i>	२८२०, घाब्ला
२०७		<i>Gaultheria nummularioides</i>	१५००-३४०० इलाडाडा-हेलोक, घाब्ला-गोला
२०८		<i>Gaultheria pyroloides</i>	३,२००-३,४०० थाक्माखोला-देउरालि, दोराडिन-लासे
२०९		<i>Gaultheria trichophylla</i>	२,३५०-३,६०० देउरालि, घाब्ला-गोला-घुन्सा
२१०	अंगेरि	<i>Lyonia ovalifolia</i>	२,५००-३,८००, अम्ज-काबेलि, सेलाप-गोला, घुन्सा
२११	बलु	<i>Pieris Formosa</i>	१,८००-३,००० जोंगिम, घुन्सा, गोला, परेवाखिम
२१२	बलु, सनु पाति	<i>Rhododendron anthopogon Var anthopogon</i>	२,५००-४,५७३, अम्जलेसा-खाम्बाचेन, यालुड-राम्जे
२१३	लालिगुरास	<i>Rhododendron arboreum Vararboreum:</i>	२,५००- ३,१५०, थाक्माखोला, सामेवा खोला, अम्जलुसा- फले, घाब्ला- गोला, दोराडिन
		<i>Rhododendron arboreum Var campbelliae</i>	२,६००- ३,५००, सेलाप- गोला
२१४	चिमाल	<i>Rhododendron barbatum</i>	२,९००-३,४०० गोला, हेलोक, घाब्ला, चेराम-दोराडिन
२१५		<i>R. camelliaeflorum</i>	२,९००-३,४०० घाब्ला-फले, थाक्माखोला-परेवाखिम
२१६	रातो चिमाल	<i>R. campanulatum Var. campanulatum</i>	२,८५०- ३,९६३, घाब्ला-गोला, घाब्ला-घुन्सा,
		<i>R. campanulatum Var. wallichii</i>	२,८५०- ३,९६३, गोला -जोंगिम
२१७	सानो चिमाल	<i>R. campylocarpum</i>	२,६००- ३,२००, सिम्बुवाखोला भ्यालि, थाड्याम
२१८		<i>R. cinnabarinum</i>	२,८००(३,८००, गोला -जोंगिम, अम्जलुसा- फले
२१९		<i>R. dalhousiae</i>	१,५००- २,३००, हेलोक -इलाडाडा, अम्जखोला
२२०		<i>R. falconeri</i>	२,७००-३,३५०, यम्फुदिन-हेलोक, दोराडिन
२२१	चिरेवाल	<i>R. fulgens</i>	३,२००- ३,९००, फले-घुन्सा-सेलेले
२२२		<i>R glaucophyllum</i>	३,१००- ३,३५०, गोला
२२३	कालो गुरास	<i>R. grande</i>	२,५००- ३,२००, थाक्मा खोला -परेवाखिम
२२४		<i>R. griffithianum</i>	२,६००- २,७००, सेवादिन -मेवाखोला
२२५	कोरलिंगा	<i>R. hodgsonii</i>	२,८००- ३,८०० गोला, हेलोक, घुन्सा-सेलेले, दोराडिन
२२६		<i>R. lanatum:</i>	४१५०, तेम्बे पोखरि
२२७	भाले सनु पाति	<i>R. lepidotum</i>	२,८००-३,८००, गोला -जोंगिम, अम्जलेसा-घुन्सा
२२८	पोटलिंगो	<i>R. lindleyi</i>	२,३३०-२,५०० परेवाखिम, सिम्बुवाभ्यालि, थाड्याम
२२९		<i>R. nivale</i>	४७२५, ओकताड
२३०		<i>R. pendulum</i>	२,५००- ३२००, परेवाखिम- थाक्माखोला
२३१		<i>R. ?pumilum</i>	२,८००-४००० सिम्बुवाखोला, घाब्ला(गोला-घुन्सा
२३२	भुसेसुन्पाति	<i>R. setosum</i>	३,७००-४४२०, राम्जे, खाम्बाचेन
२३३		<i>R. thomsonii</i>	२७०० ३७०० सिम्बुवाभ्यालि, अम्जलेसा-घुन्सा

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
२३४		<i>R. triflorum</i>	२६०० ३३००, ग्याबला-घुन्सा
२३५		<i>R. vaccinoides</i>	२५००, परेवाखिम
२३६	कालो चिमाल	<i>R. wightii</i>	३८००, घुन्सा-सेलेले
२३७		<i>Vaccinium dunalianum</i>	१,५००-३२००, परेवाखिम-थाक्माखोला, हेलोक-सेलाप
२३८		<i>V. gaultheriifolium</i>	१,५००-१८००, हेलोक- इलाडाडा
२३९		<i>V. glauco-album</i>	२,५००- ३२००, परेवाखिम- थाक्माखोला
२४०		<i>V. nummularia</i>	२,८००- ३,८००, जोंगिम -गोला
२४१		<i>V. retusum</i>	२३५० - ३२००, परेवाखिम- थाक्माखोला, थाड्याम
२४२		<i>V. vacciniaceum</i>	१५५०, हेलोक- इलाडाडा, सेकाथुम

परिवार: युफरबियसि

२४३	गायो	<i>Bridelia retusa</i>	१५५०, तापेथोक
२४४		<i>Euphorbia pseudosikkimensis</i>	१५००-२६०० हेलोक, इलाडाडा, रैथाने बिरुवा
२४५		<i>E. stracheyi</i>	४२००, यालुड
२४६	चिरेबिरे	<i>E. wallichii</i>	हेलोक- अम्जलेसा
२४७		<i>Glochidion nubigenum</i>	१४०० -१५००, तापेथोक- हेलोक
२४८	मलातो	<i>Macaranga pustulata</i>	१३०० -१८००, तावा -तापेथोक, यम्फुदिन, छिरुवा
२४९		<i>Phyllanthus. glauca</i>	१८२०, यम्फुदिन दक्षिण पुर्ब
२५०		<i>P. sikkimensis</i>	१३०० -१८००, तावा -तापेथोक
२५१		<i>Ricinus communis</i>	१३०० -१८००, तावा -तापेथोक

परिवार: फ्ल्यागासि

२५२	पातले कटुस	<i>Castanopsis hystrix</i>	१३०० -२३००, तावा -तापेथोक, हेलोक-परेवाखिम
२५३	ढाल्ले कटुस	<i>C. indica</i>	१६०० -२०००, सेकाथुम- लुडथुड
२५४	मसुरे कटुस	<i>C. tribuloides</i>	१३०० -२३००, बन्दुके, इलाडाडा, तावा-हेलोक
२५५	अखौले	<i>Lithocarpus elegans</i>	१९००-२५०० हेलोक-अम्जलेसा, यम्फुदिन, लुडथुड
२५६	फलाट	<i>Quercus glauca</i>	१५००-२६०० अम्जखोला, तापेथोक-इलाडाडा, अम्जलेसा
२५७	बाख	<i>Q. incana</i>	१५०० -२६००, हेलोक -इलाडाडा, यम्फुदिन
२५८	बज्जाठ	<i>Q. lamellose</i>	२३००-२८५० अम्जखोला, यम्फुदिन, गोला-लुडथुड
२५९	बाख	<i>Q. lanuginose</i>	२५००, गोला, लुडथुड
२६०	फलाट	<i>Q. lineata</i>	२२८७- २४८०, अम्जखोला
२६१		<i>Q. mespilifoloides</i>	२०००-२४००, इलाडाडा-सेलाप, हुलोक-परेवाखिम
२६२		<i>Q. oxyodon</i>	२२००- २५००, इलाडाडा-सेलाप, परेवाखिम
२६३	खस्तु	<i>Q. semecarpifolia</i>	२६००- २९००, अम्जलेसा फले, ग्याबला - गोला

परिवार: जेन्सियनसि

२६४		<i>Crawfurdia speciosa</i>	२५००- २७००, बन्दुके, ग्याबला - गोला
२६५		<i>Gentiana algida</i>	१७००, हेलोक माथि
२६६		<i>Exacum tetragonum</i>	४४००, लोनाक
२६७	हासफुल	<i>G. capitata</i>	२७००, बन्दुके -यम्फुदिन

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
२६८		<i>G. depressa</i>	३३००- ४४००, फले - खाम्बाखोला
२६९	ग्यान्जाक	<i>G. pedicellata</i>	२५००, परायोखिम
२७०	तिकता	<i>Halenia elliptica</i>	२८००- ३८००, ग्याब्ला -फले - जोगिम- गोला
२७१		<i>Swertia bimaculta</i>	१८०० - २८००, इलाडाडा- जोगिम
२७२	चिराइतो	<i>S. chirayita</i>	१५०० - ३०००, तापेथोक, यम्फुदिन, लेलेप, गोला
२७३		<i>S. dilatata</i>	२५००, परायोखिम
२७४		<i>S. hookeri</i>	४१००- ४४००, लोनाक - खाम्बाखोला
२७५	भाले चिराइतो	<i>S. nervosa</i>	१४००-३१५० तावा-हेलोक, परेवाखिम, ग्याब्ला-गोला
२७६		<i>S. petiolata</i>	२०००, घैयाबारि
परिवार: जेरानियसि			
२७७		<i>Geranium lambertii</i>	२७००, परेवाखिम- थाक्माखोला
२७८		<i>G. nepalense</i>	२८००, थाक्माखोला
२७९		<i>G. polyanthes</i>	३४००, घुन्सा
२८०		<i>G. pratense</i>	२९००, ग्याब्ला -गोला
२८१		<i>G. procurrens</i>	२३०० हेलोक- अम्जलेसा
परिवार: जेस्नेरियसि			
२८२		<i>Aeschynanthus sikkimensis</i>	१४०० - १८००, तावा -तापेथोक
२८३		<i>Corallodiscus lanuginosus</i>	१४०० - १८००, तावा -तापेथोक
२८४	कुमकुम धुप	<i>Didymocarpus albicalyx</i>	१५०० - १८००, इलाडाडा- हेलोक
२८५		<i>Leptoboea multiflora</i>	१४०० - १८००, तावा -तापेथोक
२८६		<i>Rhynchoglossum obliquum</i>	१५०० - १८००, इलाडाडा- हेलोक, यम्फुदिन
परिवार: ग्रोसुलारिएसि			
२८७		<i>Ribes griffithii</i>	३६००, ग्याब्ला -गोला
२८८		<i>R. takare</i>	३०००, परेवाखिम- थाक्माखोला
परिवार: हमामेलिडेसि			
२८९		<i>Exbucklandia populnea</i>	१६००, हेलोक माथि
परिवार: हाइड्रान्जेसि			
२९०		<i>Deutzia bhutanensis</i>	१७००, सेकाथुम
२९१		<i>D. compacta</i>	१८०० - ३०००, इलाडाडा- सेलाप, थाक्माखोला
२९२		<i>D. staminia</i>	१४००-२६०० तापेथोक-सेलाप, सेकाथुम-अम्जलेसा
२९३	फिरफीरे घासँ	<i>Hydrangea heteromala</i>	३१५० - ३२५०, फले- ग्याब्ला -गोला
२९४		<i>Philadelphus tomentosus</i>	१८०० - ३८००, इलाडाडा- सेलाप, जोगिम -गोला
परिवार: हाइपेरिएसि			
२९५		<i>Hypericum choisanum</i>	२२००, यम्फुदिन
२९६	अरेलि	<i>H. cordifolium</i>	२३५० - ३१५०, हेलोके- अम्जलेसा, ग्याब्ला -गोला
२९७		<i>H. elodeoides</i>	२२००-३८०० परेवाखिम-यम्फुदिन, जोगिम-गोला,
२९८		<i>H. hookereanum</i>	२८००-३८०० परेवाखिम-थाक्माखोला, जोगिम-गोला

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
२९९	युरिलो	<i>H. uralum</i>	२२०० - ३८००, सेलाप - गोला, बन्दुके - यम्फुदिन
परिवार: जुग्लान्डेसि			
३००	मउवा	<i>Engelhardia spicata</i>	१३००-२३००, तापेथोक-सेकाथुम, गोला- लुडथुड
३०१	ओखर	<i>Juglans regia</i>	१९००-२४७६, अम्जखोलो- काबेलि दोभान, लुडथुड
परिवार: त्याबियटि			
३०२		<i>Anisochilus pallidus</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक
३०३	रातोचारपाते	<i>Anisomeles indica</i>	१२००, तावा -तापेथोक
३०४		<i>Clinopodium umbrosum</i>	१५०० - २०००, इलाडाडा -सेलाप
३०५	धुसुरे	<i>Colebrookia oppositifolia</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक
३०६	सानोतुषार, फिपफिये	<i>Colquhounia coccinea</i>	२५०० - ३१००, परेवाखिम- थाक्माखोला
३०७	बाटुले सिलाम	<i>Craniotome furcata</i>	१३०० - १७००, तापेथोक-हुलोक-इलाडाडा
३०८	सिलाम	<i>Elsholtzia blanda</i>	२०३०, धैयाबारि
३०९		<i>E. cilata</i>	१८००, हेलोके-इलाडाडा
३१०	छिनिक	<i>E. fruticosa</i>	२५००-३३०० याब्ला-फल-गोला, देउरालि-यम्फुदिन
३११		<i>E. pilosa</i>	१७००, हेलोके-इलाडाडा
३१२		<i>E. stachyodes</i>	१५००, तावा -तापेथोक, हेलोक
३१३	छिनिके भार	<i>E. strobilifera</i>	१८००(३१०० परेवाखिम- थाक्मा, जोग्गिम-इलाडाडा
३१४		<i>Leucas molissima</i>	२०००, यम्फुदिन-घट्टे
३१५	घुरबिस	<i>Leucosceptrum canum</i>	१८००-२६०० यम्फुदिन, अम्जलेसा, लुडथुड-गोला
३१६		<i>Melissa axillaris</i>	१६०० - १७००, यम्फुदिन-घट्टे
३१७		<i>Microtoena nepalensis</i>	२६००, लेलेप माथि, रेथाने बिरुवा
३१८		<i>Notochaete hamosa</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप, देउरालि - यम्फुदिन
३१९		<i>Orthosiphon incurvus</i>	१५००, तापेथोक- हेलोक
३२०	रुदिलो	<i>Pogostemon amaranoides</i>	१६००, हेलोक -इलाडाडा
३२१		<i>Rabdosia coetsa</i>	१८००, हेलोक -इलाडाडा
३२२	मसिनो चार पाते	<i>R. lophanthoides</i>	१८०० -२६००, इलाडाडा-सेलाप, लेलेपमाथि
३२३	सेतो चारपाते	<i>Scutellaria repens</i>	१५०० -१८००, तावा -तापेथोक, इलाडाडा-हेलोक
३२४		<i>Scutellaria sp.</i>	१२००, छिरुवा
परिवार लारडिजाबालेसि			
३२५	गुफाला	<i>Holboellia latifolia</i>	२३५०- २६००, जोग्गिम, अम्जलेसा -थाड्याम
परिवार लाउरेसि			
३२६	मालिगारि	<i>Cinnamomum glanduliferum</i>	१८०० -२६००, इलाडाडा-सेलाप
३२७	सिन्कौलि	<i>C. tamala</i>	१६५०, सेकाथुम
३२८	दालचिनि	<i>Dodecadenia grandiflora</i>	१५०० - २५००, हेलोके-परेवाखिम
३२९		<i>Lindera asamica</i>	२५००, परेवाखिम
३३०	सिल्टीमुर	<i>L. neesiana</i>	१८००-३००० इलाडाडा(सेलाप, थाक्माखोला
३३१	फुसुरे	<i>L. pulcherrima</i>	२१००-२७७० अम्जलेसा-याब्ला, थाक्माखोला

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
३३२		<i>Litsea cubeba</i>	१४०० - १५००, तापेथोक(हेलोक
३३३		<i>L. elongata</i>	२१०० - २७७०, परेवाखिमे- यम्फुदिन
३३४	पहेनिल	<i>L. salicifolia</i>	२३०० - २५००, अम्जि -काबेलि दोभान
३३५		<i>L. sericea</i>	१६०० - २६००,लेलेप माथि
३३६	माहिलो काउलो	<i>Persea duthiei</i>	१८०० - ३०००, इलाडाडा-सेलाप, घैयाबारि माथि
३३७	सेतो काउलो	<i>P. odoratissima</i>	२२८७ - २४७९, अम्जिखोला
परिवार लेगुमिनोसि			
३३८		<i>Abrus pulchellus</i>	१२००, तापेथोक
३३९	रातो सिरिस	<i>Albizia chinensis</i>	१५०० - १८००, तावा -तापेथोक
३४०	पट्टके सिरिस	<i>A. julibrisin Var. mollis</i>	१७४०, यम्फुदिन
३४१	कालो सिरिस	<i>A. lebbeck</i>	१५०० - १८००, तावा -तापेथोक
३४२	सेतो सीरिस	<i>A. procera</i>	११००, छिरुवा
३४३		<i>Apios carnea</i>	१८००-३१५० इलाडाडा-सेलाप,लेलेप,थाक्माखोला,ग्याब्ला
३४४		<i>Astragalus stipulatus</i>	१८००-३१५० थाक्माखोला,जोंगिम-इलाडाडा
३४५		<i>Caesalpinia cucullata</i>	१५०० - १८००, हेलोक- इलाडाडा
३४६		<i>Campylotropis speciosa</i>	१५००-२८५० हेलोक-परेवाखिम,ग्याब्ला-फले,जोंगिम
३४७		<i>Caragana sp</i>	४३००, खाम्बाचेन मार्फि
३४८	अमलाभार	<i>Cassia mimosoides</i>	१४०० - १७००, तापेथोक- हेलोक, सेकाथुम
३४९	भटमासे लहरा	<i>Cochlianthus gracilis</i>	२४००, अम्जिलेसा
३५०		<i>Codariocalyx motorius</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक
३५१	छिनछिने	<i>Crotalaria alata</i>	११००, छिरुवा
३५२	पुतलिफुल	<i>C. albida</i>	१५००, हेलोक
३५३	चेमिफुल	<i>C. cytisoides</i>	१२५०, तापेथोक
३५४		<i>C. humifusa</i>	१५०० - १८००, हेलोक-इलाडाडा
३५५		<i>C. pallida</i>	११००, छिरुवा
३५६		<i>C. sessiliflora</i>	१३०० - २६००, तावा -तापेथोक, लेलेप माथि
३५७	सनाइ	<i>C. tetragona</i>	१६००, हेलोक- सेकाथुम
३५८		<i>Dendrolobium triangulare</i>	२१५०, लुड्शुड- गोला
३५९		<i>Derris acuminata</i>	१५०० - १८००, इलाडाडा- हेलोक
३६०		<i>D. thyrsifolia</i>	१५०० - १८००, इलाडाडा- हेलोक
३६१		<i>Desmodium concinnum</i> Var. <i>retusum</i>	१३०० - १८००, इलाडाडा- हेलोक, तापेथोक- हेलोक
३६२	चाम्ले	<i>D. elegans</i>	१५००-१८००,हेलोक-परेवाखिम,सेकाथुम,जोंगिम-लुड्शुड
३६३	साखिनोभार	<i>D. heterocarpon</i>	१७००, सेकाथुम
३६४	बुटे कनिके	<i>D. microphyllum</i>	१३०० - १८००, तापेथोक-हेलोक, हेलोक-इलाडाडा
३६५	भट्टमासेफुल	<i>D. multiflorum</i>	२२००, यम्फुदिन
३६६		<i>D. podocarpum Subsp.</i> <i>Oxyphyllum</i>	१६००, हेलोक-सेकाथुम

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
३६६		<i>var. mandschuricum</i>	१३०० - १५००, तापेथोक- हेलोक
३६७		<i>D. sequax</i>	१३०० - १५००, तावा -तापेथोक, तापेथोक- हेलोक
३६८	पाड्ग्रा	<i>Dumasia villosa</i>	१६००, हेलोक-सेकाथुम
३६९		<i>Entada phaseoloides</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक, छिर्वा
३७०		<i>Eriosema himalaicum</i>	२६००, लेलेपमाथि, इलाडाडा- हेलोक
३७१	फलेदो	<i>Erythrina arborescens</i>	२१५०, जोंगिम- लुडथुड
३७२	भट्टवासि	<i>Flemingia macrophylla</i>	१३०० - १५००, तापेथोक- हेलोक
३७३		<i>Guldenstaedtia himalaica</i>	२६०० - ४२००, याब्ला- घुन्सा, जोंगिम, यालुङ
३७४		<i>Hedysarum strobiliferum</i>	२५०० - २६००, जोंगिम- गोला, अम्जलेसा
३७५	साखिनुनिर	<i>Indigofera atropurpurea</i>	२१००, जोंगिम-लुडथुड
३७६	सानो सिरिष	<i>I. exilis</i>	१८५० - २४७५, यम्फुदिन, हेलोक-याब्ला
३७७		<i>I. pseudo-reticulata</i>	२३५०, हेलोक - अम्जलेसा, नेपालको नया रेकर्ड
३७८	सगिनो	<i>I. pulchella</i>	१३०० - १५००, तापेथोक- हेलोक- इलाडाडा- सेलाप
३७९	गहत	<i>Macrotyloma uniflorum</i>	१५००, हेलोक
३८०	अरहरिकाडा	<i>Mimosa rubicaulis</i>	१३००, छिर्वा
३८१	जंगलि बदामे	<i>Parochetus communis</i>	१८०० - ३३००, इलाडाडा- सेलाप, घुन्सा, जोंगिम
३८२	भार	<i>Piptanthus nepalensis</i>	२३०० - २९५०, धैयाबारी- फले , गोला
३८३	सुगाफुल	<i>Pueraria peduncularis</i>	२५०० - ३३००, परेवाखिम- थाक्माखोला
३८४	बिरालकाडा	<i>P. tuberosa</i>	२४०० २५००, यम्फुदिन-हेलोक, अम्जलेसा, जोंगिम
३८५		<i>P. wallichii</i>	१३०० - १५००, तापेथोक- हेलोक
३८६		<i>Shuteria vestita</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक
३८७		<i>Smithia ciliata</i>	२१००, सेकाथुम- अम्जलेसा
३८८		<i>Thermopsis inflata:</i>	५०००, पाडुपेमा
३८९	बेतलि	<i>Trifolium repens</i>	२६००- ३१००, जोंगिम- गोला
३९०	नीलो टाकि	<i>Uraria lagopus</i>	१४०० - १८००, तावा -तापेथोक, सेकाथुम
३९१	मास लहरि	<i>Vigna angularis var. nipponensis</i>	१६००, हेलोक- सेकाथुम
३९२		<i>Zornia gibbosa</i>	१३०० - १८००, तावा -तापेथोक
परिवार: लोजानिएसि			
३९३	भिमसेनपाति	<i>Buddleja asiatica</i>	२४५०, अम्जलेसा
परिवार: लोरान्थेसि			
३९४		<i>Loranthus odoratus</i>	१७००, इलाडाडा- हेलोक
३९५		<i>Macrosolen cochinchinensis</i>	१७००, तापेथोक- हेलोक
३९६	ऐंजेरु	<i>Scurrula parasitica</i>	१५०० - १८००, तापेथोक- इलाडाडा
३९७		<i>Taxillus umbellifer</i>	१७००, इलाडाडा- हेलोक
३९८	हाडचुर	<i>Viscum articulatum</i>	१५००, तापेथोक- हेलोक
परिवार: म्यानोलियेसि			
३९९	पुर्बेलि चाप	<i>Magnolia campbellii</i>	२४८०- ३०००, दोराडिन-अम्जखोला

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
४००	चाप,फुम्फेचाप	<i>Michelia kisopa</i>	१५०० -१९००, हेलोक- इलाडाडा, लुडथुड
४०१	घोके चाप	<i>M. velutina</i>	२६५०, यम्फुदिन- थाक्माखोला
परिवार: माल्बेसि			
४०२	बन नालु	<i>Abelmoschus manihot</i>	१५००, तापेथोक
४०३	भेन्डे कुरो	<i>Uren lobata</i>	१७००, सेकाथुम
परिवार: मेलास्टोमाटासि			
४०४	अंगोरि, चुलेसि	<i>Melastoma melathricum</i>	१२५०, छिर्वा
४०५	चुवा, सेतो चुलिसि	<i>Osbeckia nepalensis</i>	२२००- २५००, यम्फुदिन -बन्दुके
४०६		<i>O. sikkimensis</i>	१५०० -२५००, हेलोक- परेवाखिम
४०७	रातो चुलिसि	<i>O. stellata</i>	२२०० -२३५०, हेलोक-लेलेप, धैयाबारमाथि
४०८	दार्का	<i>Oxyspora paniculata</i>	१६००- २२००, यम्फुदिन -घटटेखोला, सेकाथुम
४०९		<i>Sarcopyramis nepalensis</i>	थाक्माखोला
परिवार: मेनिस्पर्मेसि			
४१०	निम लहरा	<i>Stephania glabra</i>	२१००, इलाडाडा- सेलाप
परिवार: मोनोट्रोपेसि			
४११		<i>Monotropa uniflora</i>	१७००, हेलोकमाथि
परिवार: मोरेसि			
४१२	काब्रो	<i>Ficus lacor</i>	१२५०, तापेथोक
४१३	दुधिलो	<i>F. nemoralis</i>	१८०० - २६००, इलाडाडा- सेलाप, यम्फुदिन
४१४	निमारो	<i>F. roxburghii</i>	१८००- २८००, जोंगिम-इलाडाडा
४१५	बेरुलो, काठेडुम्री	<i>F. sarmentosa</i>	१५००- २१००, हेलोक-इलाडाडा, यम्फुदिन-घटटे
४१६	खन्यु	<i>F. semicordata</i>	१५००- १८००, हेलोक-इलाडाडा
४१७	किम्बु	<i>Morus australis</i>	१५००- १६५०, हेलोक, यम्फुदिन
परिवार: माइरिकेसि			
४१८	काफल	<i>Myrica esculenta</i>	१६००- २१००, यम्फुदिन-घटटे
परिवार मायरसिनेसि			
४१९	सेतिकाठ	<i>Myrsine capitellata</i>	१५००- १८००, तापेथोक- हेलोक-इलाडाडा- सेलाप
४२०	कालिकाठ	<i>M. semiserrata</i>	२१००-२४०० इलाडाडा-सेलाप, बन्दुक - यम्फुदिन
परिवार वलिएसि			
४२१	लहरे जाई	<i>Jasminum dispermum</i>	१४००-१८००, तापेथोक- हेलोक-इलाडाडा-सेकाथुम
४२२	मसिनो जाई	<i>J. humile</i>	२८००- ३२००, जोंगिम- गोला
४२३		<i>Jasminum sp.</i>	२४००, अम्जिखोला
४२४	कनिके फुल	<i>Ligustrum confusum</i>	२१००- २५००, बन्दुके - यम्फुदिन
४२५	सिलिंगि	<i>Osmanthus sauvii</i>	३०००- ३५००, थाक्माखोला, देउरालि भंज्याड
४२६	मार्चे	<i>Syringa emodi</i>	२४३५, सेकाथुम- अम्जिलेसा
परिवार: वनाग्रेसि			
४२७	सेजा	<i>Epilobium angustifolium</i>	३८००, घोडमुकेसा

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
४२८		<i>E. cylindricum</i>	१६००- ३२००, पेरेवाखिम- थाक्माखोला, हेलोकमाथि
४२९		<i>E. wallichianum</i>	१६००-३२०० थाक्माखोला, यम्फुदिन-देउरालि भञ्ज्याड
परिवार: वोरोबाडुकेसि			
४३०		<i>Aeginetia indica</i>	१४००- १५००, तापेथोक- हेलोक
परिवार: अक्जालिडेसि			
४३१	चरि अमिलो	<i>Oxalis acetosella</i> Var. <i>acetosella</i>	२६५०, ग्याब्ला
		<i>Var. griffithii</i>	१८०० - २६००, जोंगिम - इलाडाडा
परिवार: पापभेरासि			
४३२	कर्मे भार	<i>Corydalis chaerophylla</i> Var. <i>chaerophylla</i> :	३०००- ३१००, थाक्माखोला, यम्फुदिन- हेलोक
		<i>Var. geraniifolia</i>	१७००- ३५००, थाक्माडाडा -यम्फुदिन
४३३		<i>C. longipes</i>	३१००- ३४००, यम्फुदिन- हेलोक, ग्याब्ला - गोला
४३४		<i>Dicentra macrocapnos</i>	२४००, अम्जिलेसा
४३५	क्यासर	<i>Meconopsis bella</i>	३४००, यम्फुदिन- हेलोक
४३६		<i>M. horridula</i>	५०००, पाडपेमा नजिक
४३७		<i>M. napaulensis</i>	२६००-३८००, थाक्माखोला-देउरालिभञ्ज्याड, गोला
४३८		<i>M. paniculata</i>	२६००- ३८००, घुन्सा., यालुङ्ग ग्याब्ला - गोला
परिवार: पारनासिएसि			
४३९	निरमसि	<i>Parnassia nubicola</i>	२५००- ३५००, ग्याब्ला- गोला, अम्जिलेसा- फले
परिवार: पीपेरासि			
४४०		<i>Peperomia tetraphylla</i>	१४००-१८००, तापेथोक- हेलोक, इलाडाडा- हेलोक
४४१	पहाडि पान	<i>Piper mullesua</i>	१४००- १८००, तावा- तापेथोक
४४२		<i>P. wallichii</i>	१८०० - २८००, इलाडाडा- जोंगिम
परिवार: प्लान्टाजिनेसि			
४४३		<i>Plantago major</i>	१८०० - २८००, इलाडाडा- सेलाप
परिवार: पोलिगालासि			
४४४	बन उखु	<i>Polygala arillata</i>	२६००, पेरेवाखिम-थाक्माखोला
४४५		<i>P. persicarifolia</i>	१६०० - १८००, हेलोक -लाडाडा, हेलोक- सेकाथुम
४४६		<i>P. triphylla</i>	१६००, हेलोक- सेकाथुम
परिवार: पोलिगोनेसि			
४४७	रापते घास	<i>Aconogonium campanulatum</i>	१८००-३२०० इलाडाडा-जोंगिम, पेरेवाखिम-थाक्माखोला
४४८	ठोट्ने	<i>A. molle</i>	१६००-३४०० लुडथुड-गोला, घुन्सा, यम्फुदिने
४४९	कमर ठोट्ने	<i>Bistorta affinis</i>	३५००-४१००, खाम्बाचेन, ग्याब्ला-गोला
४५०	रक्तरयाउलो	<i>B. amplexicaulis</i>	३१००, यम्फुदिन- हेलोक
४५१		<i>B. emodi</i>	२८००-३८००, गोला -जोंगिम
४५२	पुलुगें भार	<i>B. vaccinifolia</i>	३५००-४१५०, ग्याब्ला-गोला
४५३		<i>Fagopyrum dibotrys</i>	३५००-४१००, हेलोक-इलाडाडा
४५४	तिलि फापर	<i>F. esculentum</i>	२१००, घैयाबारि

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
४५५	फापर	<i>F. tataricum</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
४५६		<i>Fallopia pterocarpa</i>	१५००-१८००, इलाडाडा -हेलोक
४५७	पिरे रत्नाउलो	<i>Persicaria barbata</i>	२०००, यम्फुदिन
४५८	रत्नाउलेभार	<i>P. capitata</i>	१५००-१८००, इलाडाडा -सेलाप
४५९	बाख्वे ठोट्ने	<i>P. chinensis</i>	१४००- २५००, तावा- तापेथोक, परेवाखिम
४६०		<i>P. nepalensis</i>	१४००-२२००, तापेथोक- हेलोक, यम्फुदिन - हेलोक
४६१		<i>P. polystachya</i>	२६००-३८००, थाक्माखोला, सेलाप-गोला, ग्याब्ला
४६२	रत्ना	<i>P. runcinata</i>	२५००, परेवाखिम
४६३	मसिनो पिरे	<i>Polygonum plebium</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
४६४		<i>Polygonum sp.</i>	२०००, यम्फुदिन- हेलोक
४६५	पदमचाल	<i>Rheum australe</i>	३५००, यम्फुदिन- घुन्सा
४६६	हलि	<i>Rumex nepalensis</i>	१५००-३४००, इलाडाडा, हेलोक, घुन्सा, गोला
परिवार: प्रीमुलेसि			
४६७		<i>Androsace lehmannii</i>	४२००, राम्जे
४६८	बुट्टघास	<i>Lysimachia alternifolia</i>	१५००-१८००, इलाडाडा-हेलोक
४६९		<i>L. debilis</i>	२५००, परेवाखिम
४७०		<i>L. ferruginea</i>	२६००, परेवाखिम
४७१		<i>Primula calderiana subsp. strumosa</i>	४१५०, यालुड
४७२		<i>P. capitata subsp. crispata</i>	२५००-३३००, ग्याब्ला-गोला, अम्जलेसा-घुन्सा
४७३		<i>P. deuteranana</i>	३६००-४१००, घुन्सा-सेलेले, चैराम
४७४		<i>P. gracilipes</i>	१८००, यम्फुदिन
४७५		<i>P. macrophylla</i>	३६००-४१०० यम्फुदिन-तेम्बेपोखरि
४७६		<i>P. obliqua</i>	१८००-४१०० यम्फुदिन-तेम्बेपोखरि
४७७		<i>P. petiolaris</i>	३२००, थाक्मा
४७८		<i>P. sikkimensis</i>	३४००-३५००, घुन्सा-खाम्बाचेन
परिवार: रानान्कुलेसि			
४७९		<i>Aconitum alpine-nepalense</i>	४३००, खाम्बाचेन-लोनाक, रैथाने बिरुवा
४८०	सेतो बिख्मा	<i>A. bisma</i>	३५००-४०००, ग्याब्ला-गोला
४८१		<i>A. deltoideum</i>	२९००-३०००, गोला, रैथाने बिरुवा
४८२		<i>A. elwesii</i>	३०००, थाक्मा खोला
४८३	बिष	<i>A. spicatum</i>	३०००-३२००, गोला
४८४		<i>A. Staintonii</i>	३५००-४०००, गोला, रैथाने बिरुवा
४८५	काग्रेस भार	<i>Anemone rivularis</i>	१७०० - २५००, सेकाथुम -अम्जलेसा
४८६	कप्तासे	<i>A. vitifolia</i>	१५००-२४००, हेलोक-इलाडाडा, गोला-लुड्थुड
४८७	टुकिफुल	<i>Caltha palustris:</i>	४२२०, सिन्जेमा
४८८		<i>Cimicifuga foetida</i>	३६००, देउरालिभंज्याड
४८९	पिरे लहरा	<i>Clematis buchaniana</i>	१८००-२२००, इलाडाडा-सेलाप

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
४९०		<i>C. connata</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप, बन्दुके - यम्फुदिन
४९१		<i>C. grewiiflora</i>	१८००-२२००, जोंगिम-इलाडाडा
४९२	अंगुर भार	<i>C. montana</i>	२४७५-३०००, यम्फुदिन-हेलोक, अम्जलेसा
४९३		<i>C. napaulensis</i>	२१००-३४००, थाक्पा- यम्फुदिन
४९४		<i>Delphinium stapheliosum</i>	२५००, परेवाखिम
४९५		<i>Delphinium spp</i>	२५००, अम्जलेसा
४९६		<i>Ranunculus diffusus</i>	२५००, परेवाखिम
४९७		<i>Thalictrum platycarpum</i>	२७००, ग्याब्ला
४९८		<i>T. reniforme</i>	३०५०-३२००, फले, यम्फुदिन-हेलोक, ग्याब्ला-गोला
४९९		<i>T. virgatum</i>	२५००-३८००, फले, यम्फुदिन-हेलोक, सेलाप-गोला

परिवार: राम्नोसि

५००		<i>Berchemia floribunda</i>	३०००, थाक्मा खोला
५०१	काडे पैयु	<i>Rhamnus virgatus</i>	१५५०, चिलाउने डाडा
५०२		<i>Sageretia filiformis</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
५०३	हाडे बयर	<i>Zizyphus incurva</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक, सेकाथुम १६००

परिवार: रोजेसि

५०४	ढल्के फुल	<i>Cotoneaster acuminatus</i>	३७००-४३३५, सेलाप-गोला, राम्जे
५०५		<i>C. congestus</i>	३६००, सेलाप-गोला
५०६		<i>C. microphyllus</i>	३०५०-३२००, फले, थाक्माखोला-यम्फुदिन
५०७		<i>C. staintonii</i>	४१००, गोलाको पश्चिम, रैथाने बिरुवा
५०८	पास्मि	<i>Docynia indica</i>	१४००-१८००, तावा- तापेथोक- हेलोक
५०९	सर्पे काफल	<i>Duchesnea indica</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
५१०		<i>Eriobotrya hookeriana</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप
५११	भुइ ऐसेलु	<i>Fragaria nubicola</i>	२३००-३४००, अम्जलेसा-घुन्सा
५१२		<i>Geum sikkimense</i>	३०००, देउरालि- हेलोक
५१३	सिन्केघास	<i>Neillia rubiflora</i>	२६००-३८००, थाक्मा-देउरालि, देवराङ्गदिन, गोला
५१४	गजफुल	<i>Photinia integrifolia</i>	२४००, इलाडाडा-सेलाप
५१५	बज्रदन्ति	<i>Potentilla fulgens</i>	१७००-३३००, इलाडाडा, थाक्माखोला, घुन्सा, गोला
५१६	भैरंग पाति	<i>P. fructicosa</i>	३८००- ४३५०, चैराम
५१७		<i>P. microphylla</i>	३३००, घुन्सा
५१८		<i>P. peduncularis</i>	२५००- ४१५०, चैराम- राम्जे, अम्जलेसा
५१९		<i>Potentilla sp</i>	३२५०, फले
५२०	पैयु	<i>Prunus cerasoides</i>	१५५०-२१००, यम्फुदिन, सेकाथुम
५२१	खुपने	<i>P. cornuta</i>	३४००, थाक्मा-देउरालिभंज्याड
५२२	आरुपाते	<i>P. napaulensis</i>	२४००-२९००, यम्फुदिन, साब्मेवाखोला, अम्जखोला
५२३	आरु	<i>P. persica</i>	१७५०, लेलेप
५२४	खोसिनि	<i>P. undulata</i>	१५००-२५००, इलाडाडा-हेलोक, हेलोक-परेवाखिम
५२५	घंगारु	<i>Pyracantha crenulata</i>	१२५०, तापेथोक

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
५२६	नासपाति	<i>Pyrus communis</i>	१७५०, लेलेप
५२७	मेल, मयल	<i>P. pashia</i>	१८००, लेलेप
५२८	भोटे गुलाफ	<i>Rosa sericea</i>	२३००-३७००, ग्याब्ला-सेलाप-थाङ्घायाम- गोला
५२९	रातो ऐसेलु	<i>Rubus acuminatus</i>	३२००, देउरालि नजिक
५३०		<i>R. calycinus</i>	२८००-३४००, सेलाप-गोला
५३१	ऐसेलु काडा	<i>R. ellipticus</i>	१७००-२६००, सेकाथुम- अम्जलेसा
५३२	रातो ऐसेलु	<i>R. fockeanus</i>	३२०० -३४००, गोला-जोंगिम
५३३	कालो ऐसेलु	<i>R. foliosus</i>	३२००, देउरालि नजिक
५३४		<i>R.fragariooides</i>	२८००, गोला
५३५		<i>R.griffithii</i>	१५००-१८००, इलाडाडा-हेलोक
५३६	धम्पे ऐसेलु	<i>R.lineatus</i>	२५००-२७००, परेवाखिम, बन्दुके- देउरालिभंज्याड
५३७		<i>R.nepalensis</i>	२५००-३२००, परेवाखिम- थाक्मा खोला, गोला
५३८	कालो ऐसेलु	<i>R.paniculatus</i>	२५००-३२००, परेवाखिम- थाक्मा खोला, अम्जलेसा
५३९	रातो ऐसेलु	<i>R. pentagonus</i>	२५००-३२००, परेवाखिम- थाक्मा खोला
५४०		<i>R reticulatus</i>	२५००-३२००, परेवाखिम- थाक्मा खोला
५४१		<i>R. splendidissimus</i>	२५००-३२००, देउरालिभंज्याड, ग्याब्ला-गोला
५४२		<i>R. thomsonii</i>	२८००-३२००, थाक्मा खोला
५४३		<i>Sorbus cuspidate</i>	२८६६, सामेवाखोला
५४४		<i>S. foliolosa</i>	२७५०-३६००, थाक्माखोला, गोला, धुन्सा, यम्फुदिन
५४५	नाभिकल	<i>S. hedlundii</i>	३१००-३२००, थाक्माखोला-देउरालिभंज्याड, बन्दुके
५४६		<i>S. microphylla</i>	२७५०-२८५०, ग्याब्ला, सामेवाखोला
५४७		<i>S. rhamnoides</i>	३२००-३५००, थाक्मा खोला-देउरालिभंज्याड
५४८	सिन्केघास	<i>Spiraea canescens</i>	२१००-३०५०, ग्याब्ला- गोला, यम्फुदिन-अम्जलेसा
५४९		<i>S. micrantha</i>	१४००-३८००, तापेथोक- हेलोक, जोंगिम-गोला
परिवार: रुबियसि			
५५०		<i>Borreria laevicaulis</i>	१४००-३८००, तापेथोक- हेलोक, जोंगिम-गोला
५५१		<i>Galium asperifolium Var. asperifolium:</i>	१४००-३८००, तापेथोक- हेलोक, जोंगिम-गोला
		<i>Var. sikkimense</i>	१७००-२६००, लेलेप, यम्फुदिन
		<i>G. elegans var. elegans</i>	
५५२	लुटेभार		१४००-२६००, तापेथोक- हेलोक, इलाडाडा-सेलाप
५५३		<i>G. hirtiflorum</i>	१५००-२३००, इलाडाडा-हेलोक, यम्फुदिन
५५४	पिरिंगो	<i>Hedyotis corymbosa</i>	१५००-२६००, हेलोक, इलाडाडा-सेलाप
५५५	भुईचम्पा	<i>Leptodermis lancelota</i>	१४००-२६००, तापेथोक- हेलोक, हेलोक- इलाडाडा
५५६		<i>Luculia gratissima</i>	१५००, हेलोक
५५७	धोबिनि	<i>Mussaenda treutleri</i>	१३००-१५००, तापेथोक- हेलोक
५५८		<i>Mycetia longifolia</i>	१३००-१५००, तापेथोक- हेलोक
५५९		<i>Neanotis gracilis</i>	१३००-१८००, तावा- तापेथोक
५६०		<i>N. wightiana</i>	२४०० ३२००, बन्दुके- थाक्मा

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
५६१	काडा	<i>Randia tetrasperma</i>	१४००-२६००, हेलोक-इलाडाडा, थाक्मा-यम्फुदिन
५६२	मजिठो	<i>Rubia manjith</i>	१४००-२६००, यम्फुदिन-घटटे, ग्याब्ला- गोला
५६३		<i>R. wallichiana</i>	२३००-३७००, सेलाप-गोला, हेलोक- परेवाखिम
५६४	तिलके	<i>Wedlandia coriacea</i>	१३००, छिरुवा
५६५		<i>W. exserta</i>	१७००-१८००, यम्फुदिन-काबेलिखोला
५६६	तिल्काने	<i>W. puberula</i>	१३००-१८००, तापेथोक- हेलोक, इलाडाडा- हेलोक
परिवार: रुटेसि			
५६७	उडुसे	<i>Boenninghausenia albiflora</i>	१३००-१८००, हेलोक-इलाडाडा, गोला- लुडथुड
५६८		<i>Citrus hysteric</i>	१८००, हेलोक-इलाडाडा
५६९		<i>Euodia fraxinifolia</i>	१५००, हेलोक -यम्फुदिन
५७०		<i>Skimmia arborescens</i>	२५००, हेलोक- परेवाखिम
५७१	चुम्लानि	<i>S.laureola</i>	३०७०, दोराडिन
५७२		<i>S. melanocarpa</i>	२७००, परेवाखिम- थाक्मा खोला
५७३	मैनकाडा	<i>Toddalia asiatica</i>	१५००, तापेथोक- हेलोक
५७४	बोके टिम्बुर	<i>Zanthoxylum acanthopodium</i>	१७००-१८००, यम्फुदिन, अम्जलेसा
५७५	सिलटिमुर	<i>Z. oxyphyllum</i>	२४००, बन्दुके
परिवार: साबिएसि			
५७६	कोदे खबडे	<i>Meliosma simplicifolia Subsp. <i>yunnanensis</i></i>	१८०० -२६००, जोगिम-इलाडाडा
५७७		<i>Sabia campanulata</i>	३०००, थाक्मा खोला
परिवार: सालिएसि			
५७८	लेखपिपल	<i>Populus ciliata</i>	१८००-३२००, थाक्मा खोला, अम्ज-काबेलिदोभान
५७९	बैंस	<i>Salix babylonica</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
५८०		<i>Salix Calyculata</i>	४०००, देउमा
५८१		<i>S. disperma</i>	२८००-३३००, ग्याब्ला- गोला, ग्याब्ला- घुन्सा
५८२		<i>S. sikkimensis</i>	२७३५-३५३५, अम्जलेसा- घुन्सा
५८३		<i>S. wallichiana</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
५८४		<i>Salix sp.</i>	२८००-३३००, ग्याब्ला- घुन्सा
परिवार: सान्तालासि			
५८५		<i>Dufrenoya granulata</i>	२३००-२५००, इलाडाडा-सेलाप, परेवाखिम
५८६	अम्फि	<i>Pyrularia edulis</i>	२३००-२५००, इलाडाडा-हेलोक,
परिवार: सउरायुइसि			
५८७	गोगन	<i>Saurauia nepaulensis</i>	१४०० - १७००, तापेथोक हेलोक, सेकाथुम
परिवार: स्याकिसफ़ाग्यासि			
५८८	बुडो ओखिति	<i>Astilbe rivularis</i>	२३००-२५००, थाक्माखोला, हेलोक-अम्जलेसा
५८९	पाखनबेद	<i>Bergenia ciliata</i>	१६००, सेकाथुम
५९०	खोकिम	<i>B. purpurascens</i>	३५००-३७००, ग्याब्ला- गोला
५९१	सिमझार	<i>Chrysosplenium carnosum</i>	३०५०, दोराडिन

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
५९२		<i>C. lanuginosum</i>	३०००, थाक्मा खोला
५९३		<i>Saxifraga aristulata</i>	३३००, घुन्सा
५९४		<i>S. hemisphaerica</i>	४४००, लोनाक
५९५		<i>S. parnassifolia</i>	३५००-३७००, म्याब्ला-गोला, म्याब्ला-खाम्बाचेन
५९६		<i>S. punctulata</i>	४४००, लोनाक
५९७		<i>S. saginoides</i>	४५८०, लोनाक
५९८		<i>S. strigosa</i>	३२५०, फले
५९९	सिस्ने भार	<i>Tiarella polyphylla</i>	१८०० -२६००, जोगिम-इलाडाढा
परिवार: सिस्यान्द्यासि			
६००	सिनातो	<i>Schisandra propinqua</i>	१८००-२८००, इलाडाढा-सेलाप
परिवार: स्कोफुलारेसि			
६०१		<i>Calceolaria gracilis</i>	२८००-३३००, गोला - लुङ्थुड
६०२	लालगेडि	<i>Hemiphragma heterophylla</i>	२३००-३७००, सेलाप-गोला, म्याब्ला-गोला, घुन्सा
६०३		<i>Pedicularis elwesii</i>	याडाम खोला
६०४		<i>P. flexuosa</i>	३९५०, सिम्बुवाखोला
६०५		<i>P. furfuraceae</i>	३३१००, कोसिङ खर्क- सिम्बुवाखोला
६०६		<i>P. heydei</i>	४०००, याडाम
६०७		<i>P. instar</i>	३८००, माउमा- गोला
६०८		<i>P. kansuensis</i>	४५००, याडाम
६०९		<i>P. lachnoglossa</i>	४०००-५०००, याडाम
६१०	सुड्गा	<i>P. longiflora subsp. tubiformis</i>	३८००, छिनि- नुप
६११		<i>P. nepalensis</i>	३९००-४०००, नुप- याडाम
६१२		<i>P. mollis</i>	३८००-४०००, नुप- याडाम
६१३	पोंकि	<i>P. siphonantha</i>	२५००-३१५०, अम्जिलेसा, म्याब्ला-गोला
६१४		<i>P. tamurensis</i>	३७००, तमोरखोला, मेवमखोला, रैथाने बिरुवा
६१५		<i>Pedicularis sp. # 1</i>	२३००, हेलोक-अम्जिलेसा
६१६		<i>Pedicularis sp. # 2</i>	३०००, यम्फुदिन-हेलोक
६१७	कुट्टिक	<i>Picrorhiza scrophulariflora</i>	३०००-४२००, यम्फुदिन, गोला साइटिस अनुसूची दुई
६१८		<i>Scrophularia elatior</i>	२६००-३५००, सेलाप-गोला
६१९	मोखिघास	<i>S. urticifolia</i>	२३००-२५००, थाक्मा खोला-बन्दुके
६२०		<i>Torenia cordifolia</i>	१५००, हेलोक
६२१		<i>Veronica can</i>	२३००-२५००, थाक्मा खोला-यम्फुदिन
६२२		<i>V. robusta</i>	२१००-३३००, थाक्मा खोला-यम्फुदिन
६२३		<i>Wightia speciosissima</i>	१७००-२६००, हेलोकमाथि, लेलेपमाथि
परिवार: सोलानेसि			
६२४	खुर्सानि	<i>Capsicum annum</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
६२५	बाह्मासे	<i>Cestrum purpureum</i>	१७००, याडपाड

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
६२६		<i>Lycianthus biflora</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप
६२७		<i>Mandragora caulescens</i>	४१५०, यालुड
६२८	सुर्ति	<i>Nicotiana tabacum</i>	१३००-१८००, तापेथोक-हेलोक
६२९	भुटकुल	<i>Solanum nigrum</i>	२५००-३३००, परेबाखिम- थाक्मा खोला
६३०	बिहि, कचेर	<i>Solanum torvum</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
परिवार: स्टाचिउरेसि			
६३१	सेतो भसक	<i>Stachyurus himalaicus</i>	१४००-२७०० तापेथोक, थाक्माखोला, यम्फुदिन, ग्याब्ला
परिवार: स्टाफाइलिएसि			
६३२		<i>Turpinia nepalensis</i>	१८००-२६००, हेलोक- इलाडाडा
परिवार: सिम्प्लोकेसि			
६३३		<i>Symplocos dryophila</i>	२२८७-२४८०, ओम्जेखोला
६३४	खाल्मे	<i>S. pyrifolia</i>	२५००, ग्याब्ला
६३५	दब्दबे	<i>S. ramosissima</i>	२४८०, ओम्जेखोला, यम्फुदिन उत्तर
६३६	बाकलपाति	<i>S. theifolia</i>	१४००-२७०० इलाडाडा, थाक्माखोला, यम्फुदिन
परिवार: तामारिकेसि			
६३७	ओरिमा	<i>Myricaria rosea</i>	३३००-४१००, नेयाडीगिम, घुन्सा-खाम्बाचेन
परिवार: टेट्रासेन्टेसि			
६३८		<i>Tetracentron sinense</i>	१४००-२७००, थाक्माखोला साइटिस अनुसूची दुइ
परिवार: थिएसि			
६३९	चियापाते	<i>Camellia kissi</i>	१७००, यम्फुदिन,-घट्टे
६४०	चिया	<i>C. sinensis</i>	१५००-१८००, इलाडाडा -हेलोक
६४१	चिलाउने	<i>Schima wallichii</i>	१५००, तापेथोक-हेलोक
६४२	सानो झिगाने	<i>Eurya acuminata</i>	१४००-२७००, हेलोक- परेबाखिम, अम्जिखोला
परिवार: थाइमेलिएसि			
६४३	लोकता	<i>Daphne bholua Var. bholua:</i>	२०००-३२००, देउरालि, अम्जलेसा, ग्याब्ला-गोला,
		<i>Var. glacialis</i>	२६००-३८००, सेलाप- गोला, थाक्मा खोला
६४४	अर्गेलि	<i>Edgeworthia gardneri</i>	२३००-२५००, इलाडाडा -सेलाप, बन्दुके-यम्फुदिन
परिवार: टिलिएसि			
६४५	कुरो	<i>Triumfetta rhomboids</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
परिवार: अल्मेसि			
६४६		<i>Ulmus wallichiana</i>	१७००, हेलोक माथि, आइयूसिन भल्नरेबल समुह
परिवार: अम्बेलिफेरि			
६४७		<i>Cortia depressa</i>	४८००, लोनाक
६४८		<i>Cortiella hookeri</i>	४५८०, लोनाक
६४९	चिम्पिङ	<i>Heracleum nepalense</i>	२६००-३८००, सेलाप-गोला, ग्याब्ला-गोला
६५०	सेतो ताप्रे	<i>Hydrocotyle himalaica</i>	२५००, परायोरिखिम
६५१		<i>Pimpinella diversifolia</i>	२५००-३२००, थाक्मा खोला-यम्फुदिन

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
६५२		<i>Pleurospermum copiolens</i>	४२००, सिंजेमा
६५३		<i>Sanicula elata</i>	१५००, तापेथोक-हेलोक, इलाडाडा -सेलाप
६५४		<i>Selinum candolii</i>	३२००-३५००, थाक्मा खोला- देउरालिभंज्याड, गोला
६५५	सौफ फुल	<i>S. tenuifolium</i>	३२००-३५००, खाब्ला-गोला
६५६	भक्तेस	<i>S. Wallichianum</i>	३४००, जदाक
६५७		<i>Torilis japonica</i>	१५००, तापेथोक-हेलोक
६५८		<i>Vicatia coniifolia</i>	२०००, इलाडाडा- जोगिम

परिवार अर्टिकेसि

६५९	तुसारे	<i>Boehmeria macrophylla</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
६६०	काम्ले	<i>B. platyphylla</i>	१२५० २४००, तापेथोक(लुड्शुड(गोला
६६१		<i>B. polystachya</i>	२१००-३५००, थाक्मा(यम्फुदिन
६६२	दार	<i>B. rugulosa</i>	१४००-१८००, तापेथोक-हेलोक, लेलेप
६६३		<i>B. ternifolia</i>	१४००-१८००, तापेथोक-हेलोक
६६४		<i>Debregezia latifolia</i>	१८००, घैयाबारि नजिक
६६५		<i>Elatostema monandrum</i>	३२००-३५००, परेवाखिम-थाक्मा खोला
६६६		<i>E. obtusum</i>	२६००-३८००, सेलाप- गोला
६६७	सानो गलेटो	<i>E. platyphyllum</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
६६८	गलेटो	<i>E. sessile</i>	१८००-२८००, इलाडाडा, थाक्माखोला-यम्फुदिन
६६९	अल्लो, भाँग्रे, सिस्तु	<i>Girardinia palmate</i>	२४००, गोला -लुड्शुड
६७०		<i>Laporta sp.</i>	३२००, गोला
६७१	चिप्लेघास	<i>Oreocnide frutescens</i>	२४७५, अम्जिलेसा
६७२		<i>Pilea anisophylla</i>	१५००, लेलेप माथि
६७३		<i>P. umbrosa</i>	२४००, अम्जिलेसा

परिवार: भालेरिएनेसि

६७४	जटामसि	<i>Nardostachys grandiflora</i>	१८००-२८००, यम्फुदिन, गोला, संरक्षित
६७५	नक्कलिजटामसि	<i>Valeriana hardwickii</i>	२५००-३०००, परेवाखिम-थाक्मा खोला
६७६	सुगन्धवाल	<i>V jatamansi</i>	२९००, गोला, संरक्षित, साइटिस अनुसूची दुइ

परिवार: भार्बिनेसि

६७७	मासगेडे	<i>Callicarpa arborea</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
६७८		<i>Clerodendron colebrookeanum</i>	१३००-१५००, तापेथोक-हेलोक
६७९		<i>Clerodendron sp</i>	२४००, अम्जिलेसा
६८०		<i>Verbena officinalis</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा

परिवार: भोइलेसि

६८१		<i>Viola betonifolia</i>	१५००, हेलोक
६८२		<i>V. biflora</i>	३३००, घुन्सा
६८३		<i>V. canescens</i>	१५००, हेलोक
६८४		<i>V. diffusa</i>	१५००, हेलोक

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
६८५		<i>V. hookeri</i>	३२००-३५००, देउरालिभंज्याड-बन्दुके
६८६		<i>V. pilosa</i>	२५००-३२००, पेरेवाखिम-थाक्मा खोला
परिवार: भीस्केसि			
६८७	हड्चुरे	<i>Viscum articulatum</i>	१५०० - १६५०, तापेथोक- हेलोक, यम्फुदिन
परिवार: भाइटेसि			
६८८	चरचरे	<i>Parthenocissus semicordata</i>	१४००-१५००, तापेथोक-हेलोक
६८९		<i>Tetrastigma hookeri</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
६९०		<i>T. rumicispermum</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
६९१	पानिलहरा	<i>T. serrulatum</i>	१४००-१५००, तापेथोक-लुड्शुड
Angiospermae			
क्र.सं.	नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
	नेपालीमा		
परिवार: एरासि			
६९२	बोभो	<i>Acrous calamus</i>	१७००, लेलेप
६९३		<i>Arisaema griffithii</i>	२५००-३४००, अन्देरि- दोराडिन, अम्जलेसा
६९४	कर्कलो	<i>Colocasia esculenta</i>	२०३०, धैयाबारि
६९५		<i>Pothos cathcartii</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
६९६		<i>Remusatia vivipara</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
६९७		<i>Rhaphidophora decursiva</i>	१२५०-१६००, छिर्वा-यम्फुदिन
६९८		<i>R. glaucocephala</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
परिवार: बुरमान्निएसि			
६९९		<i>Burmannia nepalensis</i>	१६००, हेलोक नजिक
परिवार: क्यान्नासि			
७००	जरेटो	<i>Canna edulis</i>	१४००-२०३०, तावा-तापेथोक, धैयाबारि
परिवार: कोम्मेलिनेसि			
७०१	कानेसाग	<i>Commelina paludosa</i>	१४००-२०३०, तावा-तापेथोक
७०२		<i>Cyanotis vaga</i>	१८००, यम्फुदिन
७०३		<i>Dictyospermum scaberrimum</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
७०४	काने	<i>Floscopia scandens</i>	१४००- १८००, तावा-तापेथोक
परिवार: साइपेरेसि			
७०५		<i>Bulbostylus densa</i>	२६००-३५००, जोगिम- गोला, लेलेप माथि
७०६		<i>Carex baccans</i>	१५००, हेलोक
७०७	हर्कटा	<i>C. cruciata</i>	२७००-३८०० थाक्माखोला, अम्जलेसा, चेराम
७०८		<i>C. filicina</i>	२७००-३०००, थाक्मा- यम्फुदिन
७०९		<i>C. longipes</i>	२७००-३८००, हेलोक-पेरेवाखिम
७१०		<i>C. nubigena</i>	१५००-२५००, हेलोक-पेरेवाखिम
७११		<i>C. setigera</i>	२७००-३०००, थाक्मा-देउरालिभंज्याड

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
७१२		<i>C. stramentitia</i>	१५००, हेलोक
७१३	मोथे	<i>Cyperus rotundus</i>	१०००- १४००, मित्लुड-तापेथोक
७१४		<i>Eleocharis congesta</i>	१३००- १५००, तापेथोक- हेलोक
७१५		<i>Fimbristylis squarrosa</i>	१३००- १५००, तापेथोक- हेलोक
७१६		<i>Kobresia uncinoides</i>	४१००, चेराम
७१७		<i>Pycreus sanguinolentus</i>	१३००- १५००, तापेथोक- हेलोक
७१८	सुझे	<i>Schoenoplectus juncoides</i>	१३००- १५००, तापेथोक- हेलोक

परिवार: ग्रामिन

७१९		<i>Agrostis micrantha</i>	२६००-३५००, सेलाप- गोला
७२०		<i>A pilosula</i>	१५००-२५००, हेलोक-परेवाखिम
७२१		<i>A. zenkeri</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-जोगिम
७२२	खर	<i>Apluda mutica</i>	१४००- १८००, तावा-तापेथोक, हेलोक- अम्जलेसा
७२३		<i>Arthraxon sikkimensis</i>	२५००-३१००, परेवाखिम-थाक्माखोला
७२४	फुर्केघास	<i>Arundinaria falcate</i>	१०००- १४००, मित्लुड-छिरुवा
७२५	तितेनिगालो	<i>A. intermedia</i>	१२५०, मित्लुड-छिरुवा
७२६	निगालो	<i>A. maling</i>	२४००-३८००, ग्याब्ला-गोला, हेलोक-यम्फुदिन
७२७		<i>A. subrecta</i>	१५००-२१००, इलाडाडा- हेलोक, यम्फुदिन- घटटे
७२८		<i>Arundinella birmanica</i>	२६००, लेलेप माथि
७२९	फुर्केखर	<i>A. nepalensis</i>	२५००-३१००, परेवाखिम-थाक्माखोला
७३०		<i>A. setosa</i>	१५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम
७३१		<i>Axonopus compressus</i>	१३००- १८००, तावा-तापेथोक
७३२		<i>Brachypodium sylvaticum</i>	१८००-२६००, इलाडाडा- जोगिम
७३३		? <i>Bromus ramosus</i>	२१००-३३००, थाक्मा- यम्फुदिन
७३४		<i>Calamagrostis emdodensis</i>	२५००-३३००, परेवाखिम-थाक्माखोला
७३५		<i>Capillipedium parvifolium</i>	१३००- १८००, तावा-तापेथोक
७३६		<i>Deyeuxia scabrenscens</i>	२१००-३३००, थाक्मा- यम्फुदिन
७३७		<i>Digitaria setigera</i>	१५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम
७३८		<i>Eragrostis nigra</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप
७३९		<i>Erianthus longisetosus</i>	१५००, हेलोक
७४०		<i>E. ravennae</i>	१५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम
७४१		<i>Garnotia emodi</i>	१५००-१८००, इलाडाडा-हेलोक
७४२		<i>Helictotrichon virescens</i>	१५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम
७४३		<i>Isachne albens</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
७४४		<i>Microstegium vagans</i>	१३००- १५००, तापेथोक- हेलोक
७४५		<i>Misanthus nepalensis</i>	२३००-३१००, थाक्माखोला, हेलोक- अम्जलेसा, गोला
७४६		<i>Muhlenbergia huegelii</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाडा
७४७		<i>Oplismenus compositus</i>	१३००- १८००, तापेथोक- हेलोक, यम्फुदिन
७४८		<i>Poa annua</i>	१५००-२५००, हेलोक- परेवाखिम

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
७४९		<i>P. himalayana</i>	३६५०-३९५०, घुन्सा, याडमा खोला, तमोर भ्यालि
७५०		<i>P. hirtiglumis</i>	३९५०, घुन्सा, गोला पुर्ब
७५१		<i>P. imperialis</i>	३६५०-३९५०, याडमा, तमोर भ्यालि, रैथाने बिरुवा
७५२		<i>P. sikkimensis</i>	३२००-३७००, गोला, तमोर भ्यालि
७५३		<i>Pseudoechinolaena polystachya</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
७५४		<i>Sacciolepis indica</i>	१५००-१८००, इलाडाडा-हेलोक
७५५		<i>Setaria palmifolia</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेताप
७५६		<i>Sporobolus fertilis</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
७५७		<i>S. pileferus</i>	१५००, हेलोक
७५८		<i>Thamnochalamus aristatus</i>	२५००-३५००, बन्दुके-थाकमाखोला
७५९		<i>Themeda hookeri</i>	२५००-३१००, परेवाखिम-थाकमाखोला
७६०	अमिसो	<i>Thysanolaena maxima</i>	१३००-१८००, तावा-तापेथोक
७६१		<i>Tripogon trifidus</i>	२५००-३१००, परेवाखिम-थाकमाखोला
परिवार: हाइपोक्सडेसि			
७६२		<i>Curculigo capitulata</i>	१९००-२२००, तापेथोक- गैरिडाडा
परिवार: जुनाकासि			
७६३		<i>Juncus benghalensis</i>	२५००-३१००, परेवाखिम-थाकमाखोला
७६४		<i>J. thomsonii</i>	३३००-३५००, घुन्सा, म्याब्ला-गोला
परिवार: लिलिएसि			
७६५		<i>Aletria sikkimensis</i>	३४००, देउरालिभंज्याड
७६६	बन प्याज	<i>Allium wallichii</i>	३२४०, फले
७६७	कुरिलो	<i>Asparagus racemosus</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
७६८	तामुर्के	<i>Campyandra aurantiaca</i>	२३००-२५००, लेलेप, जोंगिम-इलाडाडा, अम्ज खोला
७६९	मकिनो	<i>Cardiocrinum giganteum</i>	३३००, थाकमा
७७०		<i>Chlorophytum nepalense</i>	२०००, यम्फुदिन
७७१		<i>Clintonia udensis var. alpina</i>	३८००, गोला
७७२		<i>Disporum cantoniense Varparviflorum</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेताप
७७३	काकोलि	<i>Fritillaria cirrhosa</i>	४०००, देउमा
७७४		<i>Notholirion macrophyllum</i>	२८००-३८००, जोंगिम-गोला
७७५		<i>Ophiopogon intermedius</i>	१५००, हेलोक
७७६	सतुवा, तिन तले बाको	<i>O. parviflorus</i>	१५००-१८००, इलाडाडा-हेलोक
७७७		<i>Paris polyphylla</i>	३३००-३६००, देउरालि, थाड्याम
७७८	खिराडलो	<i>Polygonatum hookeri</i>	४१५०, यालुड
७७९		<i>P. oppositifolium</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
७८०		<i>P. punctatum</i>	२५००, परेवाखिम
७८१		<i>P. verticillatum</i>	२६५०, म्याब्ला
७८२		<i>Smilacina fusca</i>	२५००, परेवाखिम

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाई (मि.) र पाइने स्थानहरू
७८३	कुकुरडाइनो	<i>Smilax aspera</i>	१५००-२६००, इलाडाढा-हेलोक, लेलेप माथि
७८४	चट्टलाडगा	<i>S. glaucophylla</i>	१५००-३१००, इलाडाढा-सेलाप, परेवाखिम-थाक्माखोला
७८५		<i>S. minutiflora</i>	३३००-३५००, थाक्मा-देउरालिभंज्याङ
७८६		<i>S. rigida</i>	२५००-३३००, जोंगिम-इलाडाढा, परेवाखिम, थाक्माखोला
७८७		<i>Streptopus simplex</i>	३५००, देउरालिभंज्याङ
७८८		<i>Trillidium govanianum</i>	३०००-३२००, दोराडाँदन-लासे

परिवार: अर्किडेसि

७८९		<i>Anthogonium gracile</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
७९०	गाभा	<i>Arundina graminifolia</i>	१५००-१८००, इलाडाढा - हेलोक
७९१		<i>Bulbophyllum dyerianum</i>	२६००-३८००, सेलाप-गोला
७९२		<i>B. viridiflorum</i>	१५००-१८००, इलाडाढा - हेलोक
७९३		<i>B. wallichii</i>	२५००, परेवाखिम
७९४		<i>Calanthe mannii</i>	१८००, इलाडाढा - हेलोक
७९५		<i>Calanthe sp.</i>	१५५०, सेकाथुम
७९६		<i>Coelogyne corymbosa</i>	१५००-२५००, हेलोक-परेवाखिम
७९७	चान्दिगाभा	<i>C. cristata</i>	१५००-२५००, हेलोक, थाक्मा-बन्दुके
७९८		<i>C. flava</i>	१५००, तापेथोक- हेलोक
७९९		<i>C. longipes</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८००		<i>C. stricta</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८०१		<i>Cymbidium devonianum</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८०२		<i>C. hookerianum</i>	२५००, अम्जिलेसा, परेवाखिम
८०३		<i>C. longifolium</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८०४	पाँचओले	<i>Dactylorhiza hatagirea</i>	३३००-४०००, गोला, घुन्सा-खाम्बाचेन, संरक्षित
८०५		<i>Dendrobium candidum</i>	१५००-२८००, हेलोक-इलाडाढा- जोंगिम
८०६		<i>D. densiflorum</i>	१८००, लेलेप
८०७		<i>D. eriiflorum</i>	१४००-२८००, तापेथोक- हेलोक, इलाडाढा- जोंगिम
८०८		<i>Ephemerantha macraei</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
८०९		<i>Epigeneium amplum</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८१०		<i>Eria coronaria</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८११		<i>E. muscicola</i>	१५००-२८००, हेलोक-इलाडाढा
८१२	हातिपाइला	<i>Eulophia dabia</i>	१९००, सेकाथुम, अम्जिलेसा
८१३		<i>Gastrochilus calceolaris</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८१४		<i>Goodyera vittata</i>	२५००, परेवाखिम
८१५		<i>Habenaria dentata</i>	१५००, तापेथोक- हेलोक
८१६		<i>Herminium lanceum</i>	२५००-३०००, परेवाखिम-थाक्माखोला
८१७		<i>Kingidium taenialis</i>	१५००-१८००, हेलोक-इलाडाढा
८१८		<i>Liparis cordifolia</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
८१९		<i>L. platyrachis</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक

क्र.सं.	नेपाली नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरू
८२०		<i>L. viridiflora</i>	१५००-३५००, हेलोक-इलाडाडा, थाक्मा-बन्दुके
८२१		<i>Malaxis latifolia</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८२२		<i>Neottianthe secundiflora</i>	२०००-२७५०, यम्फुदिन, ग्याब्ला
८२३		<i>Oberonia acaulis</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक-हेलोक
८२४		<i>O. iridifolia</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८२५		<i>O. pachyrachis</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
८२६		<i>Ornithochilus difformis</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८२७		<i>Peristylus richardianus</i>	२५००, परेवाखिम
८२८		<i>Pholidota imbricata</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८२९		<i>Platanthera clavigera</i>	२५००-३०००, परेवाखिम-थाक्माखोला
८३०		<i>Porpax meirax</i>	१४००-१५००, तापेथोक- हेलोक
८३१	टुडे तरुल	<i>Satyrium nepalense</i>	१५००-३८००, हेलोक, सेलाप, ग्याब्ला-गोला, यम्फुदिन
८३२		<i>Schoenorchis gemmata</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८३३		<i>Spathoglottis ixioides</i>	२८५०, ग्याब्ला
८३४		<i>Spiranthes sinense</i>	२३००-२६००, हेलोक- अम्जलेसा
८३५		<i>Sunipia bicolor</i>	१५००-३८००, हेलोक- इलाडाडा, यम्फुदिन-घट्टे
८३६		<i>Vandopsis undulata</i>	२१००-२६००, यम्फुदिन-घट्टे

परिवार: जिन्जिबेरासि

८३७	अलैची	<i>Amomum subulatum</i>	१५००, तापेथोक
८३८	पानिसरो	<i>Cautlea spicata</i>	१८००, लुङ्घुड
८३९	कुष्ठा	<i>Costus speciosus</i>	१४००-१८००, तावा-तापेथोक
८४०	देबिसरो	<i>Globba clarkei</i>	१५००-१८००, हेलोक- इलाडाडा
८४१		<i>Hedychium densiflorum</i>	२५००, अम्जलेसा
८४२		<i>H. glaucum</i>	१५००-१८०० हेलोक- इलाडाडा
८४३	पंखा फुल	<i>H. spicatum</i>	२५००, अम्जलेसा
८४४	मकल्पाते	<i>Roscoea purpurea</i>	२५००, अम्जलेसा

अनुसूची ११ आयआर्जनको लागि संरक्षण क्षेत्रमा प्रथामिकता प्राप्त जडिबुटी तथा गैर काष्ठ वन पैदवार

क्र.सं.	नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरू
१	अलैचि	<i>Ammomum subulatum</i>	१५००, तापेथोक
२	अर्गेलि	<i>Edgeworthia gardneri</i>	२३००-२५००, इलाडाडा -सेलाप, बन्दुके-यम्फुदिन
३	भुइचुक	<i>Hippothea tibetana</i>	३६५०(४९५०, घुन्सा-लोनाक, जरिटार-याड.मा
४	बिष	<i>Aconitum spicatum</i>	३०००-३२००, गोला
५	बिष्मा	<i>Aconitum bisma</i>	३५००-४०००, ग्याब्ला-गोला
६		<i>Heracleum nepalense</i>	२६००-३८००, सेलाप- गोला, ग्याब्ला- जोगिम- गोला
७	चिराइतो	<i>Swertia chirayita</i>	१५०० - ३०००, तापेथोक, यम्फुदिन, लेलेप, गोला

क्र.सं.	नाम	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरू
८	धुपि	<i>Juniperus indica</i>	३,०००(४,५००, सिम्बुवाखोला, घुन्सा-खाम्बाचने, यालडु-चरौम
९	हाइचुर	<i>Viscum articulatum</i>	१५०० - १६५०, तापेथोक- हेलोक, यम्फुदिन
१०		<i>Phytolacca acinosa</i>	
११	जटामसि	<i>Nardostachys grandiflora</i>	१८००-२८००, यम्फुदिन, गोला, बन ऐनबाट संरक्षित
१२	खोकिम	<i>Rheum Australe</i>	३५००, यम्फुदिन- घुन्सा
१३	खोलो	<i>Cortia depressa</i>	४८००, लोनाक
१४	कुट्टकी	<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i>	३०००-४२००, यम्फुदिन, गोला, सिन्जेमा, साइटिस अनुसूची दुई
१५	लघुपत्र	<i>Podophyllum hexandrum</i>	३८००, घोड.मुकेसा
१६	लोक्ता	<i>Daphne bholua</i>	२०००-३२००, देउरालि- हेलोक, याबला- गोला, अम्जलेसा-याबला
१८	माइकोपिला	<i>Saussurea tridactyla</i>	४५८०, तोराड.दिन, लोनाक
१९	मजिठो	<i>Rubia manjith</i>	१४००-२६००, यम्फुदिन-घटटे, यम्फुदिन, याबला- गोला
२०	मालिङ्गो	<i>Arundinaria maling</i>	२४००-३८००, याबला-जोंगिम-गोला, परेवाखिम, अम्जलेसा, हेलोक- यम्फुदिन
२१	निगालो	<i>Arundinaria spp.</i>	
२२	पाखनबेद	<i>Bergenia ciliata</i>	१६००, सेकाथुम
२४	ओखर	<i>Juglans regia</i>	१९००-२४७६, अम्जखोलो- काबेलि दोभान, लुड.थुड.
२५	पाचऔले	<i>Dactylorhiza hatagirea</i>	
२७	सिटिल्सुर	<i>Lindera nessiana</i>	१८०० - ३०००, इलाडाडा-सेलाप, परेवाखिम- थाक्माखोला
२८	सुगन्धवाल	<i>Valeriana jatamansi</i>	, २९००, गोला, बन ऐनबाट संरक्षित, साइटिस अनुसूची दुई
२९	सुनपाति	<i>Rhododendron anthopogon</i>	२,५००- ४,५७३, अम्जलुसा- खाम्बाचेन, यालुड.-राम्जे
३०	ठोट्ने	<i>Aconogonium molle</i>	१६००-३४००, याबला- लुड.थुड.-गोला, अम्जलेसा-घुन्सा, यम्फुदिन-घटटे

अनुसूची १२: रैथाने वनस्पतिको विवरण

क्र.सं.	परिवार	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरू
१	Ranunculaceae	<i>Aconitum alpine-nepalense</i>	४३००, खाम्बाचेन-लोनाक
२		<i>A. deltoideum</i>	२९००-३३००, गोला
३		<i>A. staintonii</i>	३५००-४१००, गोला
४	Begoniaceae	<i>Begonia leptoptera</i>	१४०० -१५००, तापेथोक-हेलोक
५	Rosaceae	<i>Cotoneaster staintonii</i>	४१००, तमोर भ्यालि
६	Compositae	<i>Cremanthodium nepalense</i>	२८००-४९००, याड.मा
७	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia pseudosikkimensis</i>	१५०० - १८००, हेलाक- इलाडाडा
८	Balsaminaceae	<i>Impatiens insignis</i>	१४०० -१८००, तावा- तापेथोक
९	Labiatae	<i>Microtoena nepalensis</i>	२१०० - २६००, लेलेपमाथि

क्र.सं.	परिवार	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरु
१०	Scrophulariaceae	<i>Pedicularis tamurensis</i>	३७००, तमोर भ्यालि
११	Gramineae	<i>Poa imperalis</i>	४४००, याड.माखोला
१२	Caryophyllaceae	<i>Stellaria ovalifolia</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप
१३	Acanthaceae	<i>Strobilanthes tamburensis</i>	१२००-२१००, तमोरखोला

अनुसूची १३: संरक्षण क्षेत्रमा पाइने गुराँसका प्रजातिहरु

1. *Rhododendron anthopogon* D.Don.
2. *R. hypenanthum* (Balf.f.) Cullen
3. *R. arboreum* Sm.
4. *R. barbatum* Wall. ex G. Don
5. *R. camelliiflorum* Hook.f.
6. *R. campanulatum* D.Don
7. *R. campylocarpum* Hook.f.
8. *R. cinnabarinum* Hook.f.
9. *R. dalhousiae* Hook.f.
10. *R. falconeri* Hook.f.
11. *R. fulgens* Hook.f.
12. *R. glaucophyllum* Rehder
13. *R. grande* Wight.
14. *R. griffithianum* Wight.
15. *R. hodgsonii* Hook.f.
16. *R. lepidotum* Wall. ex G. Don
17. *R. lindleyi* T. Moore
18. *R. nivale* Hook.f.
19. *R. pendulum* Hook.f.
20. *R. setosum* D.Don
21. *R. thomsonii* Hook.f.
22. *R. triflorum* Hook.f.
23. *R. wallichii* Hook.f.

अनुसूची १४: रैथाने विरुद्धको विवरण

क्र.सं.	परिवार	बैज्ञानिक नाम	उचाइ (मि.) र पाइने स्थानहरु
१	Ranunculaceae	<i>Aconitum alpine-nepalense</i>	४३००, खाम्बाचेन-लोनाक
२		<i>A. deltoideum</i>	२९००-३३००, गोला
३		<i>A. staintonii</i>	३५००-४१००, गोला
४	Begoniaceae	<i>Begonia leptoptera</i>	१४०० - १५००, तापेथोक-हेलोक
५	Rosaceae	<i>Cotoneaster staintonii</i>	४१००, तमोर भ्यालि
६	Compositae	<i>Cremanthodium nepalense</i>	२८००-४९००, याड.मा
७	Euphorbiaceae	<i>Euphorbia pseudosikkimensis</i>	१५०० - १८००, हेलोक- इलाडाडा
८	Balsaminaceae	<i>Impatiens insignis</i>	१४०० - १८००, तावा- तापेथोक

९	Labiatae	<i>Microtoena nepalensis</i>	२१०० - २६००, लेलेपमाथि
१०	Scrophulariaceae	<i>Pedicularis tamurensis</i>	३७००, तमोर भ्यालि
११	Gramineae	<i>Poa imperalis</i>	४४००, याड.माखोला
१२	Caryophyllaceae	<i>Stellaria ovalifolia</i>	१८००-२६००, इलाडाडा-सेलाप
१३	Acanthaceae	<i>Strobilanthes tamburensis</i>	१२०० २१००, तमोरखोला

अनुसूची १५: समितिको क्षेत्र विभाजन

क्र.सं.	समितिको नाम	ठेगाना
१.	लालीगुराँस	फक्ताडलुड ६ (साविक लेलेप गा.वि.स. को वडा नं. १, २, ३, ४, ५ र ६)
२.	सेकाथुम घुन्सा	फक्ताडलुड ६ (साविक लेलेप गा.वि.स. को वडा नं. ७, ८ र ९)
३.	बिहानी	फक्ताडलुड ५ (साविक तापेथोक गा.वि.स. को वडा नं. १, २, ३, ४, ५ र ६)
४.	सिम्बुवा खोला	फक्ताडलुड ५ (साविक तापेथोक गा.वि.स. को वडा नं. ७, ८ र ९)
५.	कञ्चनजंघा	श्रीजंघा ८ (साविक याम्फुदिन गा.वि.स. को वडा नं. ४, ५, ७, ८, र ९)
६.	पाथीभरा	श्रीजंघा ८ (साविक याम्फुदिन गा.वि.स. को वडा नं. १, २, ३, र ६)
७.	घाडलुड	फक्ताडलुड ७ (साविक ओलाडचुडगोला गा.वि.स. को सबै वडाहरु)

अनुसूची १६: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका उपभोक्ता समितिको विवरण

सि.नं.	उपभोक्ता समितिको नाम	अध्यक्षको नाम	ठेगाना	पदाधिकारी संख्या	महिला पुरुष संख्या	समुह संख्या	गठन मिति
१	लालीगुराँस	खोन्द फेम्बु लिम्बु	लेलेप	११	४	७	३४ २०७१/०२/१७
२	सेकाथुम घुन्सा	छेतेन डण्डु शेर्पा	लेलेप	११	३	८	१४ २०७१/०२/१७
३	बिहानी	लोचन कुमार लिम्बु	तापेथोक	११	३	८	१६ २०७१/०२/१७
४	सिम्बुवा खोला	जीबन हेल्लोक	तापेथोक	११	३	८	१२ २०७१/०२/१७
५	कञ्चनजंघा	अविरमान राई	याम्फुदिन	११	३	८	११ २०७१/०२/१७
६	पाथीभरा	दावा छिरिड भोटे	याम्फुदिन	११	३	८	१० २०७१/०२/१७
७	घालुड	छेतेन टासी वालुभ	ओ.चुडगोला	११	३	८	१० २०७१/०२/१७

अनुसूची १७: व्यवस्थापन परिषद् अन्तरगतका उपभोक्ता समुह

क्र.सं.	समुहको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	सदस्य संख्या
१	बतासे	लेलेप १	बुधराज लिम्बु	२०७१/०२/१०	३८
२	नुगोथा	लेलेप १	केदारजंघ लिम्बु	२०७१/०२/१०	२७
३	निङ्गवाफु	लेलेप १	मन प्रसाद लिम्बु	२०७१/०२/०८	३१

क्र.सं.	समुहको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	सदस्य संख्या
४	कामिफलाङ्ग	लेलेप १	हेम बहादुर लिम्बु	२०७१/०२/१०	३२
५	मादिबुङ्ग	लेलेप २	खगेन्द्र फेम्बु लिम्बु	२०७१/०२/०६	८४
६	डाँडा टोल	लेलेप २	मन प्रसाद तामाङ्ग	२०७१/०२/०७	३३
७	लेलेप	लेलेप ३	म्याजो भोटिया	२०७१/०२/११	२७
८	टासी गाउँ	लेलेप ३	सुवास चन्द्र राई	२०७१/०२/१२	१८
९	लावाजिन	लेलेप ४	बुद्धिमान लिम्बु	२०७१/०२/१२	३०
१०	पाथीभरा	लेलेप ५	प्रेम कुमार शेर्पा	२०७१/०२/०७	१९
११	कुम्भकर्ण	लेलेप ५	सन्तोष शेर्पा	२०७१/०२/०७	२१
१२	बुद्ध थर्पेलाङ्ग	लेलेप ६	ज्ञानु थेबे शेर्पा	२०७१/०२/०९	३२
१३	सिर्जना	लेलेप ६	नर बहादुर राई	२०७१/०२/०९	१७
१४	देउराली	लेलेप ६	केशिङ्ग लिम्बु	२०७१/०२/१०	१२
१५	सेकाथुम साइनो	लेलेप ७	म्याबु शेर्पा	२०७१/०२/१३	२७
१६	गिमिगिल्ला	लेलेप ८	चुङ्गाशेर्पा	२०७१/०२/१४	६
१७	नाग पोखरी	लेलेप ८	दोर्जे शेर्पा	२०७१/०२/१५	२१
१८	फले	लेलेप ९	फिन्जो वाङ्गदी शेर्पा	२०७१/०२/१६	२६
१९	घुन्सा	लेलेप ९	छेतेन डण्डु शेर्पा	२०७१/०२/१६	४४
२०	पावादेन	तापेथोक-१	मिलन लिम्बु	२०७१/०२/०७	१९
२१	संगम्बो	तापेथोक-२	लोचन लिम्बु	२०७१/०२/०६	२७
२२	नाम्फुवा	तापेथोक-३	मन प्रसाद लिम्बु	२०७१/०२/११	५२
२३	सेती देवी	तापेथोक-४	बीरमान राई	२०७१/०२/०८	१८
२४	अङ्गबा कार्भा देबी	तापेथोक-५	रत्न कुमार राई	२०७१/०२/१०	१६
२५	लुकुम्बा	तापेथोक-६	धनहाङ्ग लिम्बु	२०७१/०२/०९	३३
२६	देउराली	तापेथोक-७	जीबन हेल्लोक	२०७१/०२/०६	४३
२७	मेगनाथ	तापेथोक-८	मिलन राई	२०७१/०२/११	४३
२८	हाङ्गपाङ्गयोक	तापेथोक-८	पुर्ण फेम्बु	२०७१/०२/०७	३७
२९	परेवाखिम	तापेथोक-८	ओम प्रकाश लिम्बु	२०७१/०२/०८	२३
३०	लाली गुराँस	तापेथोक-९	साजन लिम्बु (सुरेश)	२०७१/०२/०९	४२
३१	फङ्गताङ्गलुङ्ग	तापेथोक-९	काजीमान राई	२०७१/०२/०९	२९
३२	रिखाते	ओ.चु.गोला-१/२	छेतेन टासी शेर्पा (लावर)	२०७१/०२/१३	१५
३३	दाङ्गजे	ओ. गोला-३/४	छेतेन टासी शेर्पा (काजी)	२०७१/०२/१३	१८

क्र.सं.	समुहको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	सदस्य संख्या
३४	आचिङ्गला	ओ. गोला-५/६	छेतेन शेर्पा (हुरी)	२०७१/०२/१३	१३
३५	नकुवा	आ. गोला-७/८	योन्दे शेर्पा	२०७१/०२/१३	११
३६	याङ्गमा	ओ. गोला-९	छेतेन शेर्पा	२०७१/०२/१५	११
३७	इखिम	याम्फुदिन-१	ठाकुर सिंह लिम्बु	२०७१/०२/१५	१५
३८	सामेथुङ्ग	याम्फुदिन-१	पदम बहादुर लिम्बु	२०७१/०२/१५	१३
३९	छिमियाँ	याम्फुदिन-२	दावा छिरिङ्ग भोटे	२०७१/०२/१३	२३
४०	याङ्गुताङ्ग	याम्फुदिन-३	देउमान भोटे	२०७१/०२/१३	१९
४१	छिबुक	याम्फुदिन-६	सिदार भोटे	२०७१/०२/१४	२१
४२	कात्तिके	याम्फुदिन-४	मन कुमार राई	२०७१/०२/११	२६
४३	सामेथुङ्ग	याम्फुदिन-५	भिम बहादुर राई	२०७१/०२/१०	२९
४४	मक्लुवा	याम्फुदिन-७	अशोक कुमार राई	२०७१/०२/१२	१६
४५	थुङ्गिम	याम्फुदिन-८	ओम प्रकाश राई	२०७१/०२/१२	२३
४६	कञ्चनजड्डा	याम्फुदिन-९	अबिरमान राई	२०७१/०२/०९	३९
जम्मा घरधुरी संख्या					१२१९

अनुसूची १८: व्यवस्थापन परिषद् अन्तर्गतका आमा समुहको विवरण

क्र.सं	आमा समुहको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	घरधुरी संख्या
१	सर्मला आमा समुह	लेलेप १	देबीमाया लिम्बु	२०७१/०२/०९	८४
२	गोपियाक आमा समुह	लेलेप १	संगीता तुम्बाहाम्फे	२०७१/०२/०८	१७
३	मादिबुङ्ग आमा समुह	लेलेप २	बेलिता लिम्बु	२०७१/०२/०६	४९
४	लेप्चुङ्ग आमा समुह	लेलेप २	फुपु लामु शेर्पा	२०७१/०२/०७	१६
५	लेलेप आमा समुह	लेलेप ३	पेम्बाफुटी शेर्पा	२०७१/०२/११	२१
६	टासी गाउँ देबी आमा समुह	लेलेप ३	अम्बिका लिम्बु	२०७१/०२/१२	१८
७	लावाजिन आमा समुह	लेलेप ४	फुपु डोमा शेर्पा	२०७१/०२/१२	२९
८	लुङ्गथुङ्ग आमा समुह	लेलेप ५	पेम्बा छोक्की शेर्पा	२०७१/०२/०७	३४
९	थर्पीलङ्ग आमा समुह	लेलेप ६	दाकी शेर्पा	२०७१/०२/०८	३२
१०	सिर्जना आमा समुह	लेलेप ६	चन्द्रा राई	२०७१/०२/०८	२१
११	श्रृङ्खला आमा समुह	लेलेप ७	छेन शेर्पा	२०७१/०२/१३	२१
१२	अम्जीलेसा आमा समुह	लेलेप ८	भुटीक शेर्पा	२०७१/०२/१४	९
१३	ग्याब्ला आमा समुह	लेलेप ८	दावाफुटी शेर्पा	२०७१/०२/१५	१६
१४	साम्बेलिङ्ग आमा समुह	लेलेप ९	दावाफुटी शेर्पा	२०७१/०२/१६	२६
१५	घुन्सा आमा समुह	लेलेप ९	फुपु छम्जे शेर्पा	२०७१/०२/१६	३९

क्र.सं	आमा समुहको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	घरधुरी संख्या
१६	तापेथोक आमा समुह	तापेथोक १	गंगामाया लिम्बु	२०७१/०२/०७	१५
१७	पाथीभरा आमा समुह	तापेथोक २	समीक्षा लिम्बु	२०७१/०२/०६	२६
१८	खाम्थाक आमा समुह	तापेथोक ३	मनिता लिम्बु	२०७१/०२/११	३९
१९	सिसंवा आमा समुह	तापेथोक ४	सञ्च कुमारी राई	२०७१/०२/०८	१३
२०	छिर्वा आमा समुह	तापेथोक ५	टंकमाया तामाङ्ग	२०७१/०२/१०	१५
२१	पाथीभरा आमा समुह	तापेथोक ६	सुनिता लिम्बु (बी)	२०७१/०२/०९	२४
२२	कुम्भकर्ण आमा समुह	तापेथोक ७	निर्मला राई	२०७१/०२/०६	२४
२३	देउराली आमा समुह	तापेथोक ८	मन कुमारी राई	२०७१/०२/११	११
२४	सत्यलुङ्ग आमा समुह	तापेथोक ८	रणमती लिम्बु	२०७१/०२/०७	६१
२५	सेवालुङ्ग आमा समुह	तापेथोक ९	कोपिला लिम्बु	२०७१/०२/०८	३५
२६	हिमाली आमा समुह	ओ.चु.गोला १५	डोमा शेर्पा	२०७१/०२/१२	२५
२७	कञ्चनजङ्गा आमा समुह	ओ.चु.गोला ६८	डोंगा शेर्पा	२०७१/०२/१२	२५
२८	ओमीखाङ्गी आमा समुह	ओ.चु.गोला ९	भोमो शेर्पा	२०७१/०२/१५	७
२९	मेची आमा समुह	याम्फुदिन १	न्युकला लिम्बु	२०७१/०२/१५	१८
३०	पाथीभरा आमा समुह	याम्फुदिन २ र ३	पासाङ्ग दिकी शेर्पा	२०७१/०२/१३	३२
३१	हिमालय आमा समुह	याम्फुदिन ६	सन्जु भोटे	२०७१/०२/१४	१६
३२	लक्ष्मी आमा समुह	याम्फुदिन ४	राम कुमारी राई	२०७१/०२/११	२१
३३	तिम्बुङ्ग पोखरी आमा समुह	याम्फुदिन ५	सीता राई	२०७१/०२/१०	१८
३४	काबेली आमा समुह	याम्फुदिन ७ र ८	रुद्र कुमारी राई	२०७१/०२/१२	२०
३५	कञ्चनजङ्गा आमा समुह	याम्फुदिन ९	मन कुमारी राई	२०७१/०२/०९	२१

जम्मा सदस्य संख्या ८९८

अनुसूची १५: व्यवस्थापन परिषद् अन्तर्गतका संरक्षण सामुदायिक वनको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	सदस्य संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)
१	ठिपाला भञ्ज्याङ	गोला १ देखि ८	छोम्बे शेर्पा	२०७१/०२/१२	५४	२६५०८
२	उजेलीपाखा	लेलेप ७	चेडा शेर्पा	२०७१/०२/१३	२७	१४/३८
३	वनपाला	लेलेप ३	छेतेन शेर्पा	२०७१/०२/११	२९	८/३
४	पताले	तापेथोक ७,८,९	उत्तर बहादुर कोहिबा	२०७१/०२/१०	१७७	१७२१७
५	गुँरासे	लेलेप १	डम्बर बहादुर लिम्बु	२०७१/०२/०९	१०२	२२/९

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	अध्यक्षको नाम	गठन मिति	सदस्य संख्या	क्षेत्रफल (हे.)
६	सातपत्रे रानी महिला	तापेथोक ७,८,९	धनमाया लिम्बु	२०७१/०२/१०	५३	९
७	दोरोङ्ग म्याबु फलेकबास	लेलेप ५ र ६	म्याबु शेर्पा	२०७१/०२/०८	७८	६७५
८	लुञ्जथुङ्ग	लेलेप ५	छिरिङ्ग शेर्पा	२०७१/०२/०७	३८	११/९
९	कापोलुञ्ग	तापेथोक ५	राम कुमार लिम्बु	२०७१/०२/१२	४७	१४/३
१०	दोबाटे	लेलेप १,२,३	दिल कुमार लिम्बु	२०७१/०२/१३	२५३	१८७/९
११	लप्सीबाटे	लेलेप २	ज्ञानेन्द्र लिम्बु	२०७१/०२/०७	५४	३/५
१२	थाक्पाखोला	लेलेप ३	तेर्निंजङ्ग शेर्पा	२०७१/०२/१२	१८	१७/७
१३	नागथान	लेलेप ६	दावा छिरिङ्ग शेर्पा	२०७१/०२/०९	३१	२/७
१४	लावाजिन	लेलेप ४	पासाङ्ग शेर्पा	२०७१/०२/१०	२७	१४६६/७
१५	नाम्फुवा	तापेथोक १,२,३	धन बहादुर लिम्बु	२०७१/०२/१२	७६	४७७/४
१६	निगीजम फुलबारी	तापेथोक १,२,३,४	अमीर लिम्बु	२०७१/०२/१२	८५	११३५/९
१७	सुम्दो हाँस पोखरी	लेलेप ८	वाङ्गदी शेर्पा	२०७१/०२/१५	२१	४२४१/६
१८	बीगबारी	लेलेप ८	लाक्पा शेर्पा	२०७१/०२/१४	१३	६७५/७
१९	कुम्भकर्ण	लेलेप ९	डण्डु शेर्पा (तुलो)	२०७१/०२/१६	६४	१०५२०
२०	लुकुम्बा फुलबारी	तापेथोक ६	हेम बहादुर लिम्बु	२०७१/०२/०९	३१	४४२
२१	कञ्चनजंघा	याम्फुदिन ९	तारामान राई	२०७१/०२/०९	५३	४९००
२२	पाथीभरा	याम्फुदिन १	छत्रमान गुरुङ	२०७१/०२/१६	२१	४०७/३१
२३	तिम्बुङ्ग पोखरी	याम्फुदिन ५	सुरेन्द्र राई	२०७१/०२/१०	५१	३१/५
२४	देउराली	याम्फुदिन २,३,६,७	म्याबु लामा	२०७१/०२/१३	५९	५
२५	ओमीघाङ्गी	गोला ९	सोनाम टासी शेर्पा	२०७१/०२/१५	१२	५
२६	किशोंमा देउराली	लेलेम ६	कृष्ण बहादुर राई	२०७१/०२/१०	१२	४२५
जम्मा सदस्य संख्या						६९४२६

अनुसूची २०: हिउँ चितुवा संरक्षण उप-समितिको विवरण

उप समितिको नाम

क्र.सं.	पद	घुन्सा हि.चि.सं.उ.स.	याम्फुदिन हि.चि.सं.उ.स.	गोला हि.चि.सं.उ.स.	याङ्गमा हि.चि.सं.उ.स.
१	अध्यक्ष	पेमा शेर्पा	मिमा म्याबु भोटे	नुपु शेर्पा	फिन्जो शेर्पा
२	कोषाध्यक्ष	वाङ्गडा शेर्पा	निरु गुरुङ	निमा शेर्पा	ताम्डीङ्ग शेर्पा
३	सचिव	चुङ्गदा शेर्पा	दिनेश राई	गुरु लाक्याप शेर्पा	लोप्साङ्ग शेर्पा
४	सदस्य	दावा तुलो शेर्पा	खड्ग बहादुर गुरुङ	सोनाम श्रेष्ठ	दावा लामा

५	सदस्य	दावा सुन्दरे शेर्पा	शुकु भोटे	भुजुङ्ग शेर्पा	सोनाम टासी शेर्पा
६	सदस्य	दावा छेतेन	ज्ञानुमाया राई	छेतेन शेर्पा	तेन्जिङ्ग शेर्पा
७	सदस्य	पेम्बा शेर्पा	सुरेन्द्र कुमार राई	दोर्जे शेर्पा	पेमा शेर्पा
८	सदस्य	वाङ्ग्या शेर्पा	राम बहादुर गुरुङ	डण्डु शेर्पा	पेम्बा शेर्पा
९	सदस्य	लाक्पा ग्याम्जो शेर्पा	फर्विन्द्र गुरुङ	चुञ्चाक शेर्पा	टासी शेर्पा

अनुसूची २१: समुदायमा आधारित चोरि शिकार नियन्त्रण समुहको विवरण

क्र.सं.	पद	सेकाथुमअन्जिलेसा	ग्याल्ला घुन्सा	लालीगुराँस	सिम्बुवाखोला	विहानी	घाङ्गलुङ्ग	पाथीभरा	कञ्चनजङ्गा
१	अध्यक्ष	टासी शेर्पा	डण्डु शेर्पा	केदार जङ्ग लिम्बु	जिवन लिम्बु	भरतासँह लिम्बु	छ्वाङ्ग फिन्जो शेर्पा	सन्तोष भोटे	कुमार प्रसाद गुरुङ
२	उपाध्यक्ष	देउ कुमार राई	जोन्देला शेर्पा	ग्याबु शेर्पा				लाक्पा भोटे	मानबीर राई
३	सचिव	निमा दोर्जे शेर्पा	मिङ्गमा शेर्पा	लक्ष्मण राई			छ्वाङ्ग तेन्जिङ्ग शेर्पा	तिलक मान गुरुङ	तारामान राई
४	सदस्य	लोकमान त्रेष्ठ	छिरिङ्ग नुपु शेर्पा	बुधराज लिम्बु	विजय फेम्बु	हेमलाल लिम्बु	ताम्टीङ्ग शेर्पा	पेम्बा शेर्पा	इन्द्र बहादुर राई
५	सदस्य	निमा छेतेन शेर्पा	वाङ्ग्या शेर्पा	उज्ज्वल मान लिम्बु	बुधमान लिम्बु	रण बहादुर लिम्बु	राणी शेर्पा, याङ्गमा	पदम माबो	गोपाल प्रसाद राई
६	सदस्य	भुजुङ्ग शेर्पा	सोनाम शेर्पा	चन्द्र केदेम	आशीष राई	सरन बहादुर राई	सोनाम खरेल	निमा भोटे	चन्द्र प्रसाद गुरुङ
७	सदस्य	दावा छिरिङ्ग शेर्पा	ओङ्गे शेर्पा	तेन्जिङ्ग शेर्पा	विष्णु कुमारी लिम्बु	मान प्रसाद राई	याङ्गमा नुपु	विष्णु भोटे	सन्तोष राई
८	सदस्य	थाक्चे शेर्पा	धर्के शेर्पा	टासी शेर्पा	देउ कुमारी लिम्बु	सुवास लिम्बु	हुरी छेतेन	प्रकास गुरुङ	पासाङ्ग डण्डु भोटे
९	सदस्य	खड्ग बहादुर विष्ट	निमा टासी शेर्पा	प्रेम कुमार शेर्पा	मंगल सिंह लिम्बु	पुर्ण बहादुर लिम्बु	निमा ग्याबु भोटे		अर्जुन राई
१०	सदस्य	लाक्पा शेर्पा		धन कुमार शेर्पा	बिर्खिसिंह लिम्बु	निलम कुमार लिम्बु	याम बहादुर गुरुङ		कैलाश राई
११	सदस्य	तेन्जिङ्ग शेर्पा		वाङ्गदी शेर्पा	कमल कुमार लिम्बु	कुमार लिम्बु		शिव गुरुङ	सुर्यमान राई
१२	सदस्य	ग्याबु शेर्पा		निमा नावा		सन्तोष लिम्बु	लाख बहादुर लिम्बु		जगत बहादुर गुरुङ
१३	सदस्य	छेतेन शेर्पा		सुनिल लिम्बु		बुधराज लिम्बु	कीर्तिमान लिम्बु		नेत्र प्रसाद राई
१४	सदस्य							लाक्पा डण्डु पासाङ्ग लामा	
१५	सदस्य								उत्तम कुमार गुरुङ

अनुसूची २२ : परामर्शदाता टोलीको विवरण

क्र.सं.	परामर्शदाताको नाम	विषय क्षेत्र	जिम्मेवारी
१	फणीन्द्रराज खरेल	संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन विज्ञ	टोली प्रमुख
२.	केशव प्रसाद अर्याल	वन विज्ञ/अर्थशास्त्री	सह टोली प्रमुख
३.	मनिस कर्मचार्य	भू-सूचना प्रणाली विश्लेषक	सदस्य
४	कर्मठ तामाङ	प्राणीशास्त्री	सदस्य

अनुसूची २३ : योजना तर्जुमा कार्यदलको विवरण

क्र.सं.	नाम	पद तथा कार्यालय	जिम्मेवारी
१	हेम राज आचार्य	संरक्षण अधिकृत, कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र	संयोजक
२.	नुरेन्द्र अर्याल	सहायक व्यवस्थापन अधिकृत	
३.	विष्णु प्रसाद थपलिया	सहायक व्यवस्थापन अधिकृत	सदस्य

अनुसूची २४ : पुनरावलोकनकर्ताहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	पद तथा कार्यालय
१	गोपाल प्रकाश भट्टराई	पूर्व महानिर्देशक, रा.नि. तथा व.वि.
२.	डा. रामचन्द्र कँडेल	नि. महानिर्देशक, रा.नि. तथा व.सं.वि.
३.	डा. नकुल क्षेत्री	इसीमोड
४.	यादव उप्रेती	रिक्ष्ट, त्रि.वि.
५.	विष्णु प्रसाद थपलिया	सहायक व्यवस्थापन अधिकृत, व्यवस्थापन शाखा

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्
फक्ताडलुङ ६, लेलेप, ताप्लेजुङ

